

"כי גרים הייתם"

עבדות מודרנית וסחר בבני אדם

במדינת ישראל

2002

מוקד סיוע לעובדים זרים

"וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים", שמות כ"ב פסוק כ'

כתבו: סיגל רוזן, אלה קרן, נעמי לבנקרון, שבי קורזן ורונן שטיינברג.

עיצוב כריכה: עינת רווח.

תמונת השער: מהגרי עבודה סינים עצורים בכלא מעשיהו לקראת גירוש מן הארץ, מרץ 2002.

צילום: ניר כפרי, באדיבות עיתון "הארץ" ©

מוקד סיוע לעובדים זרים

רח' החשמל 33, תל-אביב 65117

טלפון: 03-5602530

פקס: 03-5605175

דוא"ל: info@hotline.org.il

תודות

עבודתה של עמותת "מוקד סיוע לעובדים זרים" ופרסומו של דו"ח זה התאפשרו הודות לתמיכתם של הקרן החדשה לישראל, קרן גולדמן, קרן רייץ' ואנשים פרטיים.

תודה ליונתן ברמן על תחקיר וסיוע בכתיבה. תודה לגלית פולצ'ק על הקלדת הנתונים. תודה מיוחדת למתנדבי הקו החם שמפעילה העמותה, למתנדבים שביקרו וממשיכים לבקר בקביעות מהגרי עבודה בכלא, מגישים להם סיוע ואוספים עדויות על הפרות זכויותיהם, וכן למתנדבים אשר תרגמו עדויות אלה משפות שונות.

על מוקד סיוע לעובדים זרים

"מוקד סיוע לעובדים זרים" הוא ארגון א-פוליטי, ללא מטרת רווח, אשר הוקם בשנת 1998 ופועל להגנה על זכויותיהם של מהגרי עבודה וקורבנות הסחר בנשים. המוקד פועל במספר מישורים: עזרה פרטנית, סנגור ומתן סיוע הומניטרי; פעילות לשינוי מדיניות הממשלה; וכן, הגברת מודעות הציבור. פעילות המוקד מבוססת במרביתה על עבודתם של מתנדבים.

© כל הזכויות שמורות למוקד סיוע לעובדים זרים, 2002.

מהדורה שנייה, 2003. נדפס בדפוס "גרפאור".

תוכן ענינים

5	מבוא
5	מתודולוגיה
7	משכירים לסחירים - עבדות מודרנית וסחר בבני אדם בישראל
7	ההונאה - ההבטחות במדינות המוצא לעומת המציאות בישראל
13	כבילת מהגרי העבודה למעבידיהם - עבדות מודרנית בחסות החוק
17	גירוש - כלי בידי המעבידים
21	אכיפת החוק
21	אי אכיפת חוקי מגן
23	העסקה שלא כדין
24	העסקת מהגרי עבודה בניגוד לחוק על ידי הרשויות
25	שחיתות במשרדי ממשלה
26	מעצר וגירוש של מהגרי עבודה
27	אכיפת החוק על מחרימי דרכונים
28	שוק האשרות המזויפות
29	הברחת אנשים לישראל
31	הפרת זכויות מהגרי העבודה על ידי המשטרה
31	אלימות שוטרים
32	פריצה לבתים ללא צווים
32	מעצר עובדים שהתלוננו על עבירה שבוצעה נגדם
33	האשמות שווא בפלילים ומניעת זכות העצור לשחרור בערבות
34	מעצר הורים יחידים
35	פגיעה בחופש הדת
35	פגיעה בחופש ההתאגדות
36	פגיעה בחופש הביטוי
37	אי מתן אפשרות לאסוף ציוד אישי בעת המעצר
37	אי מתן אפשרות להתקשר לעו"ד או לכל אדם אחר על מנת לדווח על המעצר
38	המתנה לכרטיסי טיסה
41	תנאי מעצר של מהגרי עבודה לפני גירושם
41	מתקני הכליאה
42	תנאי הכליאה
43	תנאי מעצר בתחנות המעצר המשטרתיות
44	משך ההחזקה במעצר
44	מסורבי כניסה לישראל - נמל התעופה בן-גוריון
47	חוק הכניסה לישראל - פגמים בחוק וליקויים ביישומו
47	הליך המעצר והגירוש
48	פגמים בחוק הכניסה לישראל
54	ליקויים בישום החוק על ידי רשויות האכיפה
57	סיכום והמלצות
58	מקורות
62	נספח

מבוא

בספטמבר 2002 החלה לפעול משטרת גירוש חדשה, שהוקמה כדי לבצע את החלטתו של ראש הממשלה לגרש מִישראל 50,000 אלף מהגרי עבודה (עובדים זרים) מידי שנה.¹ למשימה, שהוגדרה "לאומית", הוקצו משאבים בלתי מוגבלים בכסף ובכח אדם. הנימוק העיקרי שניתן לכך היה שהגירוש נחוץ כדי לפנות מקומות עבודה למובטלים ישראלים. הגם שההחלטה על גירוש המוני הייתה חסרת תקדים בהיקפה, היא שיקפה נאמנה את מדיניותה הרשמית של ישראל כלפי מהגרי העבודה ואת יחסה אליהם מזה זמן רב.

דו"ח זה מבקש לבחון מהי מדיניות זו, כיצד הרשויות מביאות אותה לכלל ביצוע, מהן ההשלכות שיש לתרגום זה על סדרי השלטון ועל מידת החוקיות של פעולתו, ומהו מחירה האנושי. הדו"ח מתעד הפרות רבות של זכויות מהגרי העבודה כעובדים וכבני אדם, וחושף כיצד הן מבוצעות ובידי אלו גורמים. הפרות אלה אינן בבחינת מקרים חריגים. מן הדו"ח עולה כי מהגרי העבודה בישראל הם קורבנותיה של מדיניות ממשלתית המאפשרת, ולעיתים אף מעודדת, את רמיסת זכויותיהם עד כדי יצירת עבדות מודרנית וסחר בבני אדם.

מאז שהגירת העבודה לישראל הייתה לתופעה רחבת ממדים, לפני כעשר שנים, זכה הנושא לתשומת לב ניכרת. מהגרי העבודה עומדים בצומת ציבורית, שבה נפגשים ומתנגשים אינטרסים כלכליים ופוליטיים רבי עוצמה. התקשורת מלווה בסקרנות את הויכוח הציבורי בעניינם והאקדמיה מנסה לנתח את משמעותו. מנקודת מבט ישראלית, מהגרי העבודה עצמם כמעט אינם רלוונטיים בויכוח, אף שהם מושאיו. דוממים ושקופים הם מצויים במרכז הצומת והויכוח מתנהל מעל לראשם. דו"ח זה מנסה ככל האפשר להכניס לדיון גם את נקודת מבטם של מהגרי העבודה ולספר את סיפורם.

מתודולוגיה

דו"ח זה הינו ראשון מסוגו, בהיותו מבוסס על מידע שנאסף ישירות מכלא מעשיהו בו עצורים מהגרי העבודה עד לגירושם. המידע כולל פרוטוקולים של בית הדין שבפניו מופיעים העצורים, החלטות של נציגי משרדי העבודה והפנים וראיונות אישיים שנערכו בידי מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים", המבקרים בכלא פעמיים בשבוע. הנתונים המופיעים בדו"ח מתייחסים ל – 1,085 עצורים המהווים שליש מתוך כ – 3,250 מהגרי עבודה שהיו עצורים בכלא מעשיהו בין התאריכים 08.11.2001 (יום לאחר כניסתו לתוקף של תיקון מס' 9 לחוק הכניסה לישראל) ועד 30.08.2002.² כמו כן מתייחס הדו"ח לחוקים הרלוונטיים מספר החוקים של מדינת ישראל, לחלופת מכתבים בין המוקד לרשויות, לפרסומים ודוחות ממשלתיים, ולמאמרים שהתפרסמו בעיתונות הישראלית.

¹ משטרת הגירוש שכונתה רשמית "מנהלת ההגירה", הייתה הצעד ראשון בהקמת "רשות הגירה" שעל הקמתה המליץ דו"ח הועדה הבינמשרדית בנושא עובדים זרים והקמת רשות הגירה מיולי 2002 בראשותו של יובל רכלבסקי.
² מספר העצורים מבוסס על מספרי ברזל עוקבים שניתנים למהגרי העבודה שנעצרים ומועברים לכלא.

משכירים לסחירים - עבדות מודרנית וסחר בבני אדם בישראל

בעשור שחלף מאז שממשלת ישראל התירה לראשונה לקבלנים להביא מהגרי עבודה לישראל, חלה התדרדרות מתמדת בשכרם ובתנאיהם. בשנים האחרונות התרבו תופעות של שעבוד וסחר בבני אדם שביטוייהם השונים מפורטים בפרק זה. גורמים שונים שותפים לסחר בבני אדם ומרוויחים ממנו ובראשם מעבידים, חברות כח אדם ומבריחים. עולם המונחים הלשוני שהתפתח בנושא - מכסות, יבוא עובדים, אספקת עובדים, הזדכות וניוד - משקף נאמנה את האופן שבו בני אדם הורדו לדרגת סחורה. הרשויות מודעות להחמרה זו, אך אינן פועלות כדי למנוע אותה. חמור מכך, השחיקה בזכויותיהם של מהגרי העבודה הינה תוצאה ישירה של מדיניות הממשלה הכוללת שלושה עקרונות יסודיים: כבילת העובד למעבידו, אי אכיפת החוק על המעבידים וגירוש מהגרי העבודה. כל אחד מן המרכיבים, ובמיוחד השילוב ביניהם, יוצרים בישראל תנאי שעבוד ומהווים קרקע פורייה לשגשוגו של סחר בבני אדם.

ההונאה - ההבטחות במדינות המוצא לעומת המציאות בישראל

גיוס העובדים בחו"ל

ההונאה מתחילה עוד בשלב גיוס העובדים. לאחר שמעביד ישראלי קיבל משירות התעסוקה היתר למכסה מסוימת של עובדים, הוא פונה לחברות כח אדם המתמחות בגיוס העובדים בחו"ל. חברות אלה נעזרות במתווכים ובחברות כח אדם במדינות המוצא. עוד בהיותם בארצם, חותמים העובדים על חוזה שבו מובטחים למרביתם תנאי עבודה ומחייה סבירים ושכר של כ- \$700, השווה לשכר המינימום בישראל. ברוב החוזים מובטחת עבודה לשנה או שנתיים עם אפשרות להארכה. עוד מצוין כי תינתן אפשרות לעבוד שעות נוספות תמורת תשלום.

תשלומי עמלות ע"י העובדים

על סמך הבטחות אלו מתפתים העובדים להגיע לעבודה בישראל, ותמורתה הם נתבעים לשלם לחברות כח אדם בחו"ל סכומים הנעים מ- \$2,000 ועד \$15,000 בהתאם לארץ המוצא.³ בקרב עובדים מרומניה במיוחד, קיימת גם דרישה למשכן את בתיהם כביטוח נגד עזיבתם את מעבידיהם החוקיים. העמלות השמנות מתחלקות בין מגייסי העובדים בחו"ל לבין המעבידים וחברות כח האדם בארץ, המרוויחים כבר מעצם הבאת העובדים. חשוב לציין כי בכך עוברים המעבידים וחברות כח האדם על החוק בישראל, האוסר גביית תשלום מן העובדים תמורת מתן העבודה.⁴

³ הסינים משלמים את הסכומים הגבוהים ביותר, התאילנדים והפיליפינים את הסכומים הנמוכים יותר. מתוך ראיונות שערכו מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים" עם אלפי מהגרי עבודה בכלא מעשיהו, וכן ראה "עובדים או עבדים? על הסחר בעובדים זרים בישראל", נייר עמדה של עמותת קו לעובד, אוגוסט 2002.

⁴ חוק העסקת עובדים על ידי קבלני כח אדם, התשנ"ו - 1996, ס' 12, (א) ו (ב).

בדיון שנערך בועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים, הודה נציג השגרירות הסינית, מר וואנג קיוניו, כי עובד המבקש לעבוד בישראל מחויב לשלם מראש עמלה לחברות כח אדם ממשלתיות בסין: "... לפי תקופת ההעסקה לוקחים ישר 25%".⁵ כיוון שסכומים אלה עצומים ביחס לשכר הנהוג בארצות המוצא, נאלצים העובדים לקחת הלוואות מקרובים ומלווים ואף ממשכנים את רכושם לצורך כך. המחויבות להחזיר את ההלוואות, מוטלת כאבן ריחיים על צווארם של העובדים ויוצרת עבדות חוב. בשל הרווחים הנאים שחברות כח האדם והמעבידים משלשלים לכיסם מן העמלות המשולמות על ידי העובדים "נוצר מצב מעוות, שבו במקום שהחקלאי ישלם לחברת כ"א (כפי שנהוג בתחומים אחרים של שירותי כוח אדם), החברות לא רק גובות כסף מהפועל, הן אף מציעות לשלם לחקלאי על כל פועל שהוא מביא באמצעותן. גם חברות שבעבר לא נהגו לתגמל את החקלאים נאלצות לעשות כן, והדבר משתלם להן: החקלאי חותם להן על יפוי כוח, שמאפשר להן להביא לישראל את מספר הפועלים שהקצה להם שירות התעסוקה, והן מרוויחות מהכסף שהתאילנדי משלם בבנגקוק."⁶

ייבוא עובדים לצורך קבלת עמלות

מעבידים ומתווכים למיניהם גילו שניתן לעשות רווחים נאים מעצם הבאת העובד ולא רק מפירות עבודתו וזאת בשל העמלות הנגבות ממנו. שיאה של תופעה זו, בא לידי ביטוי בהבאת עובדים שאין בהם צורך, כלומר מובטלים. עיתון "ידיעות אחרונות" פרסם תחקיר בדצמבר 2001 ולפיו "חברות כוח האדם הבינו שמשלם להן יותר להביא לארץ פועל מסין ולגבות ממנו אלפי דולרים תמורת הבאתו מאשר להעסיק אותו באמת. וכך, בשיא השפל בענף הבנייה מתרוצצים סוחריו האדם האלה בין הקבלנים ומשדלים אותם להגיש לוועדה שהוקמה בלשכת התעסוקה, בקשות פיקטיביות לעוד ועוד פועלים. תמורתם מבטיחים להם המאכזרים האלה אלפי דולרים עבור כל פועל שמגיע לארץ, וזאת מבלי שעבד אצלם אפילו יום אחד. אז פלא שהקבלנים מבקשים עוד ועוד עובדים?"⁷

גם "הארץ" דווח ב- 15.01.2002 כי: "בחודשים האחרונים פועלים רבים, בעיקר מסין, הובאו לישראל בהיתר לעבוד כביכול בבנין, אולם אחרי הגעתם התברר כי אין להם מקום עבודה והם הובאו רק כדי לספק עמלה למתווך. כתוצאה, חלק מהפועלים מובטלים ואחרים עובדים ללא היתר כדי להחזיר את ההלוואה שנטלו בשביל לשלם למתווכים. המשטרה חוקרת כיצד קיבלו מתווכים אלה - חלקם קבלנים שמרוויחים יותר מסחר בעובדים מאשר מבנייה - היתרים משירות התעסוקה לייבא עובדים זרים."⁸

⁵ פרוטוקול ישיבת ועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים מיום 01.01.2002.

⁶ סיני רותי, "ספקי התאילנדים מרוויחים על גב הפועלים", הארץ, 22.05.2002.

⁷ מאירי אורון, רפפורט מירון ופטרסבורג עופר, "יש לכם מובטלים, בשביל מה אתם צריכים אותנו?", ידיעות, 07.12.2001.

⁸ סיני רותי, "מתווכים לא יורשו לייבא עובדים זרים לענפי החקלאות והבניין", הארץ, 15.01.2002.

תופעה זו מוכרת היטב לרשויות בישראל, כפי שאפשר להתרשם מן הדברים הבאים.

משרד הפנים: בתיה כרמון, מנהלת מחלקת אשרות וזרים, צוטטה בתחקיר ב"ידיעות אחרונות" מיום 07.12.2001 אומרת: "סינים זה העסק המשתלם ביותר... זו תעשייה המגלגלת מיליארדים. משתלם להביא אותם בלי כוונה לשבצם לעבודה. מביאים אנשים שאינם בעלי מקצוע. לא צריכים אותם בכלל. באים לקבלנים או חקלאים, רק שיחתמו על טופס בשירות התעסוקה ומוכנים לשלם להם על כך."⁹

המשרד לביטחון פנים: חגי הרצל, ששימש יועץ השר לענייני עובדים זרים אמר בוועדת הכנסת: "אנחנו רואים בעובדים הזרים, ובכללם הסינים, קורבנות. יש לנו עדויות, באזהרה, של עובדים סיניים ששילמו אפילו \$10,000 בעד הזכות לבוא ולעבוד בישראל... כשמגיעים לישראל, זו יותר בעיה שלנו, של 'תעשיית ההון' בהבאת העובדים הזרים ואי העסקתם... אני יכול להגיד באופן כללי שמתנהלות מספר חקירות שנוגעות לקשרים בין ישראל לגורמים בסין שעוסקים בסחר של בני אדם, ועשיית הון מעצם זה שאותם אנשים רוצים להגיע למדינת ישראל."¹⁰

משרד העבודה: בישיבת וועדת הכנסת אמר השר שלמה בניזרי: "...משהו מריח לא טוב שמישהו גובה שם בחוץ-לארץ... התבררה לי תופעה נוראית מאד. מאותם סינים גובים בארץ מוצאם, וזה יכול לנוע בין \$2,000 עד \$10,000. הם מגיעים לפה ומבטיחים להם עבודה, ולפתע משחררים אותם פה והם מוצאים עצמם מובטלים. גובים מהם בארץ מוצאם ריבית עצומה, לפעמים עד 10%... הוא עובד כדי לשלם את הריבית שהוא צריך לשלם בארצו, ולא - יאונה רע למשפחתו."¹¹

כאמור, גביית עמלות מעובדים מנוגדת לחוק. למרות שהשלטונות מודעים לתופעה, היא ממשיכה להתקיים.

תנאי ההעסקה

"היום, כאשר האזרח הישראלי בא להתקבל למקום עבודה, יש לו בעיה, מהסיבה הפשוטה שיש לו מתחרה ב-\$500 ולפעמים בפחות, שמסוגל לעבוד שעות יותר ארוכות; יש לו מחויבות. הוא לקח הלוואות במדינתו, והוא צריך להחזירן. אין לו ברירה. הוא מעין עבד אצל אותם מעבידים. לכן, אפשר, ואני מצטער לומר זאת, לנצל אותו."¹² שר העבודה, מר שלמה בניזרי.

המציאות הקשה בה נתקלים מהגרי העבודה עם הגיעם לארץ, מבהירה להם שהיו קורבן של הונאה. שכר רובם אינו מגיע לשכר המינימום הקבוע בחוק והם יכולים רק לחלום על השכר והתנאים שהובטחו להם בחוזים עליהם חתמו במדינותיהם. בדו"ח מבקר המדינה משנת 1998 מצוין כי 68.5% מכלל העובדים הזרים השתכרו בשנים 8-1997 פחות משכר המינימום, וכי "העובדים הזרים הם המגזר הפגיע ביותר, מבחינת ההפרה של חוק שכר מינימום." עוד נכתב כי "ניצול העובדים הזרים בידי המעבידים עולה גם מסקר של הרשות לתכנון כוח אדם... כ- 70% מהמרוויגים השתכרו פחות משכר המינימום לשעה; כ- 40% לא קיבלו

⁹ מאירי אורון, רפפורט מירון ופטרסבורג עופר "יש לכם מובטלים, בשביל מה אתם צריכים אותנו?", ידיעות 07.12.2001.

¹⁰ פרוטוקול ישיבת וועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים מיום 01.01.2002.

¹¹ פרוטוקול ישיבת וועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים מיום 15.01.2002.

את שכרם במועד המוסכם, ומהם שלא קיבלו את מלוא שכרם.¹³ הלנת שכר ואי תשלום עולים גם מהסקר שערך "מוקד סיוע לעובדים זרים" בקרב מהגרי עבודה בכלל: 43% התלוננו שמעבידם חייב להם שכר, ומאלה שקיבלו את שכרם במועד, הרוב הרוויחו שכר נמוך משכר המינימום.¹⁴ מהגרי עבודה רבים אינם מקבלים תלושי שכר, ואלה שזוכים לכך נדהמים לגלות כי משכרם נוכח הוצאות מופקעות למגורים ולמחייה. ישנם מעבידים שאף מנכים דמי "ביטוח בריחה" אשר אמורים "לבטח" את המעביד מפני עזיבה של העובד.

תנאי מחיה

"מישהו אסף אותנו משדה התעופה ולקח אותנו ממקום למקום, אבל אף אחד לא רצה אותנו. בסוף הביאו אותנו למין קונטיינר שבו החזיקו עופות. דם היה מרוח בכל מקום. שם גרנו...עבדנו שבועיים והמעביד לא נתן לנו לחתום על כרטיס עבודה וגם לא נתן לנו כסף בשביל אוכל."¹⁵ יו שי גואי, מהגר עבודה מסין במכתב שמסר ל"מוקד סיוע לעובדים זרים"

בשנת 2000 קבע משרד העבודה והרווחה תקנות הקובעות מהם תנאי מגורים מינימאליים שיש לספק לעובדים. בין היתר נקבע שלמבנה המגורים תהיה גישה נאותה, שהוא יופרד בגדר ממקום העבודה, שהמגורים יהיו מאווררים ומוסקים וכי לא ישוכנו בחדר אחד יותר מששה אנשים.¹⁶ תקנות אלה אינן מיושמות בפועל, במיוחד כאשר מדובר בעובדי בניין אשר משוכנים על פי רוב באתר אותו הם בונים.

המקרה הבא ממחיש את תנאי המחיה של מהגרי עבודה ואת אזלת היד שמגלות הרשויות באכיפת החוק: 30 עובדים סינים, אשר שוחררו ממעצר בעקבות עתירה של "מוקד סיוע לעובדים זרים", נשלחו על ידי הרשויות לעבוד בחברת "פרץ בונה הנגב" באתר בנייה במעלה אדומים.¹⁷ מנהלת המוקד, אשר ביקרה במקום, מצאה שהעובדים שוכנו בתנאים תת אנושיים שאינם עולים בקנה אחד עם האמור בחוק: העובדים צופפו בשלושה חדרים במרתף הבניין אותו הם בנו, ללא כל פתח אוורור, שנפתח רק לאחר פניות של מנהלת העמותה. אף בחדרי המרתף הסמוכים בהם התגוררו עובדים מבולגריה לא היו פתחי אוורור. הגישה למרתף הייתה תלויה ומסוכנת. "חדר האוכל" של העובדים נמצא במרתף, והעובדים אכלו על קורות עץ לבנייה שהונחו על בלוקים. את 30 העובדים הסינים ומספר לא ידוע של עובדים בולגרים שירתו שלושה חדרי שירותים ומקלחות ושלושה כיורים. הסעיף היחידי בתקנות אותו קיימה חברת "פרץ בונה הנגב" היה הסעיף שקבע

¹² שם.

¹³ דו"ח מבקר המדינה לשנת 1998 (מס' 49), עמ' 279.

¹⁴ הסקר נערך בין 7 בנובמבר 2001 ועד סוף אוגוסט 2002 והקיף 1085 מהגרי עבודה מתוך 3250 מהגרי עבודה שנעצרו לפני הגירוש בכלא מעשיהו באותה תקופה.

¹⁵ המכתב נמסר למתנדב "מוקד סיוע לעובדים זרים" בכלא מעשיהו בתאריך 06.03.2002.

¹⁶ תקנות עובדים זרים (איסור העסקה שלא כדין והבטחת תנאים הוגנים) (מגורים הולמים), התש"ס – 2000

¹⁷ בעתירה שהגיש "מוקד סיוע לעובדים זרים" במאי 2002, הסכימו הרשויות להימנע מגירושם של 66 מהגרי עבודה סינים, שאיבדו את מעמדם החוקי בנסיבות שלא היו תלויות בהם, ולשלבם בעבודה. עת"מ 500/02, הא ג'אן טיאן ואח' נ' שר הפנים.

שעל השירותים להיות מאווררים, שכן בכל תאי השירותים לא היו דלתות. תלונה בנושא זה נשלחה ע"י העמותה אל הרשויות אך לא נענתה.

הגבלות על חירותם של העובדים

שליטתו של המעביד על עובדיו חורגת מתחומי העבודה וכוללת פלישה לחייהם הפרטיים - היכן יגורו, מה יאכלו, איסור על החזקת מכשיר טלפון נייד ועוד. הגבלות מוטלות גם על נגישות העובדים לסיוע משפטי וטיפול רפואי. שלושה עובדי בניין סינים שהועסקו בחברת הבנייה "מליבו" באמצעות חברת כח האדם "גל משי", סיפרו למתנדב "מוקד סיוע לעובדים זרים" באוגוסט 2002 על תנאיהם את הדברים הבאים: העובדים התגוררו באתר קרוואנים בראשל"צ ונאסר עליהם לצאת מן האתר במהלך השבוע, גם לאחר שעות העבודה. שלוש פעמים ביום היו מתקיימות ספירות כדי לבדוק אם מישוהו נמלט, בדיוק כמו בכלא. על העובדים נאסר להחזיק מכשירי טלפון ניידים. מי שנתפס נושא מכשיר כזה, גורש מיידית לסין. דרכניהם של העובדים הוחרמו על ידי נציג החברה מיד עם הגיעם ארצה.

ההגבלות הכובלות את העובדים למעבידם גם מעבר לשעות העבודה מעוגנות לעיתים בחוזים עליהם הם מוחתמים במדינות המוצא, אף שהן מהוות הפרות של החוק הישראלי. חוזה אשר נחתם בין עובד סיני לבין חברת כח אדם סינית וישראלית והגיע לידי המוקד חושף שורה ארוכה של הפרות חוק:

- לעובד ישולם שכר של \$2.75 לשעה - שכר המינימום בישראל עומד על כ- \$4 לשעה.
- המשכורת תשולם בין ה- 20 וה- 25 לכל חודש - שבועיים לאחר המועד האחרון הקבוע בחוק.
- החברה הישראלית תהיה רשאית לנכות סכומי כסף מהעובד כבטחונות לאי עזיבתו את החברה - ניכוי זה הידוע בכינויו "ביטוח בריחה" אינו חוקי בישראל.
- לחברה הישראלית תישמר הזכות להחזיר לסין באופן מיידי עובד המתנהג בעצללות, באופן לא מוסרי או מחליט לשבות - מנוגד לעקרון חופש ההתאגדות.
- אסור לעובד לבוא במגע, לתנות אהבים, או להתחתן עם התושבים המקומיים - סתירה לעקרון חופש הפרט.
- אסור לעובד לעסוק בפעילות דתית ופוליטית, או להתערב בתרבות המקומית - סתירה לחופש הדת, חופש ההתאגדות וחופש הפרט.
- במהלך כל תקופת העבודה יוחזק דרכון העובד במשרדי החברה הישראלית - עיכוב דרכון הינו עבירה על סעיף 376 א' לחוק העונשין.¹⁸
- אם יעבור העובד על אחד התנאים שהוזכרו, יוחזר מיד לסין על חשבוננו ויאבד את שכרו.

¹⁸ חוזה שנערך בין עובד סיני לחברת כ"א הסינית "סיא מן" לבין חברת כ"א הישראלית "לינוי שירותי סחר וכח אדם בע"מ" ביום 26.08.2001.

חשוב לציין שגם משרד הפנים הצטרף לפלישה לחייהם האישיים של מהגרי העבודה, בהוציאו הנחיות האוסרות עליהם לקיים קשרי משפחה בישראל. במכתב שהוציאה ראש מחלקת אשרות וזרים במשרד הפנים לכל חברות כח אדם העוסקות בתיווך עובדים לענף הסיעוד מצויין: "אין לבקש אישור העסקת או הארכת אשרה לעובד אשר בן זוגו (גם אם מדובר בידוע בציבור) נמצא בארץ".¹⁹

החרמת דרכונים

- רוב דרכוני העובדים נלקחים בידי מעבידיהם או בידי חברת כוח האדם. בין נובמבר 2001 לאוגוסט 2002 תיעד "מוקד סיוע לעובדים זרים" 225 מקרים של מהגרי עבודה לפני גירוש שדרכוניהם הוחרמו. החרמת דרכונים מהווה הפרה חמורה של זכויות אדם ומנוגדת לחוק ומשמעותה שלילת זהות ושלילת חירויות רבות:²⁰
- ללא דרכונו העובד לא יכול לעזוב את הארץ. למוקד פנו עובדים שרצו או נאלצו לעזוב את הארץ במהירות עקב מחלה או מוות במשפחה, והתלוננו שמעבידיהם לקחו כסף עבור החזרת דרכונם.
 - ללא דרכון לא יכולים עובדים להוכיח לשוטרים כי הם שוהים בישראל כחוק. לפי נתוני שירותי בתי הסוהר כ- 15% מהעובדים המגיעים לכלא אכן נעצרים בטעות.²¹
 - ללא דרכון, עובדים שנעצרים צפויים לכליאה ממושכת עד שנציגי הקונסוליה של מדינתם ינפיקו להם מסמך נסיעה חלופי. תהליך זה מעכב את גירושם למשך שבועות ולעיתים אף חודשים.
 - בלא דרכון העובדים לא יכולים לפתוח חשבון בנק, וכתוצאה מכך הם הופכים לטרף קל לגנבים. העובדים פוחדים להתלונן במשטרה מחשש שיעצרו ויגורשו.
 - ללא דרכון מתקשה עובד להגיש תביעת שכר או תביעה לביטוח לאומי במקרה של תאונת עבודה.
 - בתקופה של מתח בטחוני היעדר דרכון מציב קשיים בזיהוי נפגעים בפגועים. הוא גם מקשה על חופש תנועה, מעבר וכניסה למקומות ציבוריים בהם נדרשת הצגת תעודה מזהה.
 - החרמת הדרכון מקלה על הסחר בעובדים שכן בהיעדרו אין באפשרות העובד לדעת מיהו מעבידו החוקי ולמחות על כך שהועבר בניגוד לחוק למעביד אחר.

מעבר עובדים לשוק החופשי

במציאות זו, שבה תנאי העבודה והמחייה של רוב מהגרי העבודה הם תת אנושיים, מגיעים רבים מהם למסקנה שבדרך זו לעולם לא יצליחו להחזיר את הכספים שלוו ולחסוך. רבים בוחרים לעזוב את מעבידם ולחפש עבודה משתלמת יותר בשוק החופשי ובכך מאבדים את מעמדם החוקי. בישראל מתקיים אבסורד לפיו עובדים ללא אשרה ("לא חוקיים") מרוויחים יותר מעובדים בעלי אשרת עבודה. הרשויות מודעות לאנומליה זו ובדו"ח הועדה הבינמשרדית לעובדים זרים צוין ש"תנאי העבודה של העובדים הלא-חוקיים בדרך כלל

¹⁹ מכתב שנשלח על ידי בתיא כרמון, ראש מחלקת אשרות וזרים במשרד הפנים, לחברות כח אדם בתחום הסיעוד, 04.06.2000.

²⁰ סעיף 376 א' לחוק העונשין התשל"ז - 1977.

²¹ לשכת דובר שב"ס, תשובה לבקשה לגילוי מידע מיום 08.08.2002: "כ - 15% מהשב"חים המגיעים לכלא מעשיהו משתחררים בגין מעצר שגוי. קרי, שלא הייתה סיבה למעצרים".

טובים יותר מאלו של החוקיים מכיוון שאינם 'כבולים' למעביד מסוים.²² אבסורד זה נובע משיטת ההעסקה הייחודית הידועה בכינוי "הסדר הכבילה".

בעוזבו את המעביד החוקי אליו הוא כבול, לא רק שסיכויו של העובד להרוויח שכר גבוה יותר גדלים, אלא שהוא משחרר את עצמו מתנאי השעבוד שנכפו עליו. כעובד "לא חוקי" הוא אמנם מאבד את רישיון עבודתו וצפוי למעצר ולגירוש, אך הוא משיב לעצמו חירויות שנשללו ממנו כמו חופש תנועה, חופש לבחור את מקום מגוריו ואת מעבידו, וחופש לנהל את חייו הפרטיים.

כבילת מהגרי העבודה למעבידיהם - עבדות מודרנית בחסות החוק

הסדר הכבילה

בשנת 1977 גובש הסדר בין משרד הפנים לשירות התעסוקה, על פיו אשרות העבודה של מהגרי עבודה ניתנות בעבור מעביד מסוים, ששמו מוטבע בדרכונו של מהגר העבודה.²³ העובד רשאי לעבוד רק אצלו ואם יפוט, יחלה, יתפטר, ימצא עבודה ומעביד אחר או אף אם יועבר על ידי מעבידו למעביד אחר, יחשב אוטומטית כמי שהפר את רישיון השהיה והעבודה שלו ויהפוך ל"עובד לא חוקי". בתנאים אלה, כפיפותו של מהגר העבודה למעבידו היא מוחלטת, שכן מעמדו החוקי בישראל נתון לחלוטין לרצון מעבידו. התפיסה העומדת בבסיס הכבילה רואה בעובד מכשיר בשירות המעביד למשך זמן קצוב, שכל קיומו החוקי תלוי בצורך שיש למעביד בו. מהגר העבודה אינו נתפס כישות העומדת בפני עצמה, בעלת זכויות, צרכים ורצונות. אין לו כל זכות לבחור מעביד ועבודה, והחלפתו טעונה "מכתב שחרור" מהמעביד הקודם ואישור הרשויות. מרגע שמעביד אינו מעוניין בשירותיו של העובד מכל סיבה שהיא, כל שעליו לעשות הוא להזמין את המשטרה ולהצהיר שהוא אינו מעוניין בו עוד. הכבילה היא הביטוי הבוטה ביותר להפעלת סמכות קניינית על עובדים, ותואמת הגדרות בינ"ל של עבדות: "מעמדו או מצבו של אדם, שמופעלות עליו כמה או כל הסמכויות הקשורות בזכות של בעלות".²⁴

השלכות הכבילה מרחיקות לכת: בשל מחסום השפה ואי ידיעתו את זכויותיו המוקנות לו לפי חוק, הסדר הכבילה מאפשר למעביד לקבוע למהגר העבודה את תנאי עבודתו ואת שכרו וכאמור לעיל, להשתלט גם על חייו הפרטיים. שליטתו של המעביד על מהגר העבודה היא חסרת גבולות בהשוואה לכוחו על כל עובד אחר. מהגר העבודה שייך למעבידו וכוחו המוחלט עליו מאפשר לו לנהוג בו כאל רכוש הפרטי, שכן בידיו הכוח להפכו בן רגע לשוהה בלתי חוקי. עובד העוזב את מעבידו אף אם זה הפר את זכויותיו המוקנות לו כחוק, מאבד את מעמדו החוקי וצפוי למעצר ולגירוש. מדיניות הכבילה מכניסה את מהגר העבודה למלכוד: אם ינסה לפעול להשגת זכויותיו מול מעבידו יסתכן בפיתורים, שיובילו לאיבוד מעמדו החוקי ולגירוש, ואם יעזוב את

²² דוח הוועדה הבינמשרדית בנושא עובדים זרים והקמת רשות הגירה, יולי 2002, עמ' 11.

²³ דו"ח מבקר המדינה לשנת 1998 (מס' 49), עמ' 275.

²⁴ סעיף 1(1) לאמנה בדבר עבדות מ 1926, אליה הצטרפה ישראל בינואר 1955.

מעבידו יאבד את מעמדו החוקי ושוב יסתכן בגירוש. כלומר, על מנת לשמור על מעמדו החוקי, על העובד להסכין עם כל תנאי שמעבידו יציב.²⁵

מבקר המדינה נדרש לנושא וכתב עוד בשנת 1998: "הפער בין עלות העסקתו של עובד זר לעלות העסקתו של עובד ישראלי מושפע, במידה רבה, מהתנאי שבהיתר העבודה לזר, לפיו הוא ניתן אך ורק לעבודתו אצל המעביד הנקוב בהיתר. זר העובד בהיתר, שעזב את מעבידו ועובד אצל אחר, הופך להיות לעובד בלתי חוקי הצפוי לגירוש, גם אם טרם פג מועד היתר העבודה שניתן לו. **עובדה זו מגבירה את התלות של העובד הזר במעבידו.**"²⁶ שלושה עובדים מסין סיפרו ל"מוקד סיוע לעובדים זרים" כיצד הקפידו שלא לעזוב את מעבידם גם כשנודע להם ששכרם, 80 ש"ח ל – 11 שעות עבודה ביום, נמוך משכר המינימום המגיע להם, ובלבד שמעמדם החוקי ישמר.²⁷ מאידך, עובדים שעזבו את מעבידם מכונים "ברחנים" אפילו ע"י הרשויות, מה שמחזק את התפיסה הרואה בעובד קניין של המעביד. ב - 20.11.2001 דנה ועדת הכנסת ב"התמודדות הנכים והסיעודיים עם תופעת בריחת העובדים הזרים". במשרד הפנים בנתב"ג תלוי שלט בו מפורטות השעות בהן מעבידים מוזמנים למסור דיווח על "ברחנים". הרשויות רואות ב"ברחת" עובדים, ולא בניצולם ובשעבודם, את הבעיה החמורה שיש להתמודד איתה, ורוב מאמצי האכיפה שלהן מופנים למרדף אחרי ה"בורחים".

ש, אזרחית סרילנקה, חוותה על בשרה את תוצאותיה של מדיניות זו: היא הגיעה באמצעות חברת כוח אדם לעבוד בסיעוד בשנת 1999. היא לא הורשתה לצאת מבית מעבידתה, אפילו כדי לרכוש מזון לטעמה. לאחר חודש וחצי, משהתברר לה שמשכורתה לא נשלחה אל משפחתה בניגוד למה שהובטח לה, עזבה. המעבידה יזמה איתה פגישה ולקחה אותה למשרד העבודה בת"א, והתלוננה שש. "ברחה". ש. נעצרה על שהייה בלתי חוקית ונכלאה בכלא נווה תרצה. רק לאחר התערבות "מוקד סיוע לעובדים זרים" ובאופן חריג, היא שוחררה. העיוותים בהסדר הכבילה הגיעו לידי כך, שמעבידים מנצלים את מעצרים בשוגג של עובדיהם החוקיים כדי לטעון שעובדיהם "ברחו". בכך הם פוטרים את עצמם מתשלום שכרם ומרוויחים מן העמלה שמשלם עובד חדש. הרשויות לעולם מעדיפות את גרסת המעביד על פני גרסת העובד. כך למשל, באוקטובר 2000 נעצר עובד בניין של חברת "בסט" מנצרת. העובד טען שלא עזב את מעבידו וכי מעצרו מוטעה. בדיון ערכאת הביקורת בכלא התקשרה עו"ד בבלי-לארי לנציג החברה, שאישר שהעובד אכן לא "ברח", אך הוסיף שאין הוא זקוק לו עוד וניתן לגרשו. "מוקד סיוע לעובדים זרים" שלח מכתב תלונה לשירות התעסוקה בדרישה להקטין את מכסת ההיתרים המוקצים לחברה בהתאם להצהרתה. המכתב לא נענה.²⁸

במידה מסוימת הכבילה היא דו כיוונית שכן מעביד רשאי להעסיק רק את העובד שהביא בהסתמך על האשרה שקיבל משרות התעסוקה. כדי להחליפו באחר, הוא חייב "להעביר" את העובד למעביד אחר בעל היתר פנוי

²⁵ ראו גם "כבילת עובדים זרים למעבידים: מדיניות ותוצאותיה", דף מידע, קו לעובד, יולי 2002.

²⁶ דו"ח מבקר המדינה לשנת 1998 (מס' 49), עמ' 279.

²⁷ עדויות שנמסרו בתאריך 26.03.2002 ע"י צ'ו חאן האן, חו בייג'ון, לין האן לון.

להעסיק מהגרי עבודה או להוציא את העובד מן הארץ. "הסדר הכבילה" מעודד את המעבידים להטיל הגבלות חמורות על חירותם של העובדים, להוציא אותם מהארץ בכוח ובמקרים קיצוניים אף להעסיק צידי אדם כמתואר בכתבה שעסקה בנושא זה: "ואלה שיטות העבודה של הציידים: חטיפה, כליאה במתקנים פרטיים באיזור המרכז, חקירה, מכות, השפלה והרעבה. בחלק ניכר מהמקרים מסתיים הטיפול בניצודים בהעברתם תחת איומים לנתב"ג ובגירוש מהארץ... לעיני השוטרים ואנשי הביטחון בנתב"ג. מה שמבטיח את הצלחת הגירוש השחור הוא הפחד".²⁹

Oferim Recompensa מוצע פרס
in valoare de כספי בגובה של עד
3000 \$

MIHAILA VALENTIN	NISTOREL VASILE	PASCARIU CONSTANTIN	SECOTY ALIN	LEONTE VASILE	BOGDAN DUMITRU

**לכל המוסר מידע מדויק על מקום הימצאם של
 העובדים הללו אשר ברחו ממעסיקם החוקי.
 למסירת מידע בעברית : 053-937997, 052-625660
 Dorim informatii si indrumare sa gasim muncitori
 romani care au fugit de la patronii lor legali.
 Pentru informatii in limba romana la telefon 052-625660**

מודעה שפורסמה באחד העיתונים ברומניה

בנוסף לצייד אדם, הביאה הכבילה להתפתחות תופעות של עבדות חוב (debt bondage). עובדים מרומניה למשל, נדרשים לעתים למשכן את בתיהם כביטוח נגד "בריהתם" ממעבידיהם. סיפורו של מ.ש. ממחיש את השלכות הכבילה על העובדים: "שילמתי ברומניה \$2,000 והגעתי לישראל בסוף 2001. המעביד לקח אותי למושב זוהר, שם עבדתי חודש וחצי. הוא לקח ממני את הדרכון. קיבלתי בהתחלה 200 ש"ח ואח"כ שולמו לי 50 ש"ח לשבוע. לאחר חודש וחצי דרשתי את שכרי וקיבלתי \$100. המעביד סירב לשלם יותר. על האשרה שלי היה מצוין שהיא לחודש. הבנתי שהאשרה כבר לא בתוקף, והלכתי לחפש עבודה אחרת ובמשך זמן מה עבדתי בעבודות שונות בתשלום טוב. אך כיוון שמשכנתי את ביתי ברומניה בהבטחה שלא אעזוב את מעבידי החוקי, הייתי מודאג. לכן חזרתי למעביד וביקשתי שיחזיר אותי לעבודה, אבל באופן חוקי ובתשלום הוגן. הוא כעס, הוציא אקדח, כיוון אותו אלי, הכניס אותי למכונית ולקח אותי לאנשים שהיכו אותי. הוא הכניס אותי למכולה ונעל אותי בפנים. למזלי היה לי טלפון נייד והתקשרתי לחבר. החבר פנה למשטרה ושוטרים הוציאו

²⁸ המכתב נשלח על-ידי "מוקד סיוע לעובדים זרים" למחלקת אשרות בשירות התעסוקה ביום 08.11.2000.
²⁹ אברמוביץ שלמה, "אפשר לחטוף אותם, לכלוא אותם, לשדוד אותם", מוסף 7 ימים, ידיעות אחרונות. 02.07.1999

אותי. הם שמו לי אזיקים ולקחו אותי לכלא. המעביד הגיע ונתן הצהרה במשטרה. אני לא מבין למה אני בכלא והוא לא.³⁰

סחר בעובדים

"במצב הנוכחי, של חוסר מדיניות כוללת, יש סחר בעובדים. אני אומר זאת בעדינות מירבית. היום, כתוצאה ממצב המשק, קונים ומוכרים עובדים. יש פה תיווכים של חברות כוח-אדם וגופים מסוימים, ואני מעריך, בצורה הכי צנועה, ואנשי האוצר יאשרו זאת, בערכים שמעל לשלושה מיליארד שקל...".
אפרים כהן, יו"ר המינהלת לעובדים זרים במשרד העבודה³¹

"שיטת הקיצוב של ההיתרים להעסקת עובדים זרים...האינטרס הכלכלי המובהק של חברות התווך בהבאת עובדים זרים נוספים לארץ... מביאות לתופעות כמו שחיתות, שוחד ואף סחר בעובדים".
הועדה הבין משרדית לעובדים זרים והקמת רשות הגירה³²

רוב מהגרי העבודה לא יודעים מיהו מעבידם החוקי וגם דרכונם בו רשומים פרטי המעביד, לרוב נלקח מהם. האדם היחידי שהם מכירים הוא נציג חברת התווך שהביאה אותם. העובדים מועברים מיד ליד ומעבודה לעבודה בהתאם לצרכים של מעבידם וחברת כוח האדם המנהלת אותם עבורו. תופעה זו מכונה בלשון נקייה "ניוד", אולם אין בכך כדי להסוות שמדובר בסחר בעובדים. הניוד מנוגד לחוק, ואת מחירו משלמים רק העובדים.

כיצד מתנהל הסחר? המעבידים פונים לשירות התעסוקה ומשתדלים להשיג מכסת היתרים גבוהה ככל האפשר להעסיק מהגרי עבודה. ההיתרים "נמסרים" לחברת כוח אדם המביאה את העובדים. המעביד לוקח מן החברה את העובדים הדרושים לו באותה עת ואילו שאר העובדים "נמסרים" על ידה לחברה אחרת או "מושכרים" על בסיס יומי עד שמעבידם החוקי יזדקק להם. כך הסביר אחד הקבלנים הגדולים "הארץ":
"חברות כ"א מתקשרות ואומרות 'הקצו לך 100 אבל אם אתה לא צריך את כולם נמצא להם שימוש'. אם הייתי אומר 'בסדר', הן היו לוקחות ומוכרות אותן לקבלן אחר".³³ המסחר בהיתרי העסקה ובעובדים מתרחש בגלוי. באוגוסט 2002 הפיצה חברת כוח אדם מכתב לחברות קבלניות וביקשה מהם למסור לה היתרים עודפים. הנוסח לא הותיר מקום לטעות: "אנו זקוקים עבור אחד מלקוחותינו להיתרים בדחיפות".³⁴

³⁰ תרגום ראיון בכלא מעשיהו שנערך על ידי מתנדב "מוקד סיוע לעובדים זרים" עם מ.ש. בתאריך 30.04.2002.

³¹ פרוטוקול מס' 61, משיבת הוועדה לבחינת בעיית העובדים הזרים מיום 15.05.2001.

³² דו"ח הועדה הבינמשרדית לעובדים זרים והקמת ראשות הגירה, יולי 2002, עמ' 16.

³³ סיני רותי "חברות כ"א וקבלנים מביאים עובדים מיותרים ומוכרים אותם", הארץ, 22.07.2001.

³⁴ מכתב פנייה לקבלנים חתום ע"י מר יהודה לב, מנכ"ל ש.י.ר. שירותי עובדים זרים, נשלח לקבלנים בכל הארץ ביום 27.08.2002 ומצורף בעמוד האחרון של דו"ח זה.

שיטה זו של השמת עובדים על פי צורכי השוק מתיישבת לכאורה עם כללי השוק החופשי ולא היה בה פסול אילולא הייתה בלתי חוקית ואילולא היו אלה העובדים עצמם אשר משלמים את מחירה הכבד. שכן העובדים, אשר אינם מועסקים אצל המעביד ששמו רשום בדרכונם, מפרים ללא ידיעתם את החוק, מאבדים את מעמדם החוקי ומסתכנים במעצר ובגירוש באם תיערך ביקורת של משרד העבודה. למעבידים אין כל סיבה לדאוג שכן, גם אם נתפס העובד שלא במקום עבודתו החוקי, הוא היחיד שישלם את מחיר העבירה על החוק. באם יוטל על המעביד קנס, יתקזז הקנס עם חיסכון תשלום משכורותיו האחרונות של העובד שייעצר ויגורש. המעביד יוכל לייבא עובד חדש באשרה שהתפנתה לו. העובדה שהעובדים הפרו את תנאי האשרה שלהם בלא ידיעתם והסכמתם, אינה מסייעת להם והם נידונים לגירוש. כך למשל, בעתירה שהוגשה ע"י "מוקד סיוע לעובדים זרים" במאי 2002, מגולל סיפורו של ד.א., עובד מרומניה, שהגיע לישראל לעבודה בענף הבניה ונכנס אליה כחוק. הוא "נוייד" על ידי מעבידיו והחל לעבוד אצל חברה אחרת. פעולת ה"ניוד" הפכה אותו שלא בידיעתו ושלא בהסכמתו לשוהה שלא כחוק בישראל. איתרע מזלו, וכעבור זמן קצר הוא נעצר והוחזק בכלא במשך חצי שנה. למרות ששני המעבידים הודו בכך ש"ניידו" את העובד ללא ידיעתו וביקשו לשחררו, סירב משרד הפנים להיענות לבקשתם. ד. שוחרר רק בעקבות הגשת העתירה.³⁵

בדו"ח לשנת 1998 כתב מבקר המדינה כי: "ניוד עובדים זרים, לפי צורכיהם ושיקוליהם של המעבידים בלבד, תורם להוזלת העסקתם של העובדים הזרים, הופך את העסקתם לכדאית יותר למעביד, ומחזק את תלות העובד הזר במעביד".³⁶ כאמור, מעצבי המדיניות ומקבלי ההחלטות מודעים לקיומו של סחר בבני אדם ולהשלכותיו, אך אינם נוקפים אצבע למניעתו. שר העבודה שלמה בניזרי נתן יותר מרמז מדוע. בתשובה לשאלת מראיין בתוכנית "חשיפה" ששודרה בערוץ הראשון בתאריך 27.02.2002, "כיצד נוצר הסחר בעבדים בישראל?" ענה: "אני מצטער לומר שזה מתחיל מלמעלה. יש צדדים מעוניינים במקומות הגבוהים ביותר, בכנסת, אנשי עסקים... מעורב כאן כסף גדול. יבוא עובדים זרים זה העסק הכי משתלם היום". המראיין: "גם אינטרסים אישיים?" השר: "בוודאי". המראיין: "עמלות, אחוזים?" השר: "בוודאי".

גירוש – כלי בידי המעבידים

"אני חוזרת ואומרת במשך שנים, מדיניות גירוש של עובדים זרים, ואני חושבת שכל אחד מהמומחים שמע את זה, לא רק שלא פותרת את הבעיה אלא מנציחה אותה...ברגע שרודפים את העובדים הזרים, הם נמצאים במצב של רדיפה ושל חוסר רצון ויכולת בכלל לדרוש יותר. כלומר, ברגע שעובד זר נלחץ הוא לא יבוא למעביד שלו ויגיד: אדוני הנכבד, אני רוצה עכשיו לקבל \$4 לשעה ולא \$3, כי המעביד יגיד לו: אתה מתחיל לדבר? מחר תמצא את עצמך בבית הסוהר. ואז ההעסקה הופכת להיות מאד כדאית, מפני שככל שהשכר שלו יותר נמוך כך ההעסקה יותר כדאית. כך הלחץ על המדינה להביא עוד ועוד עובדים זרים גדל והולך... [אם]

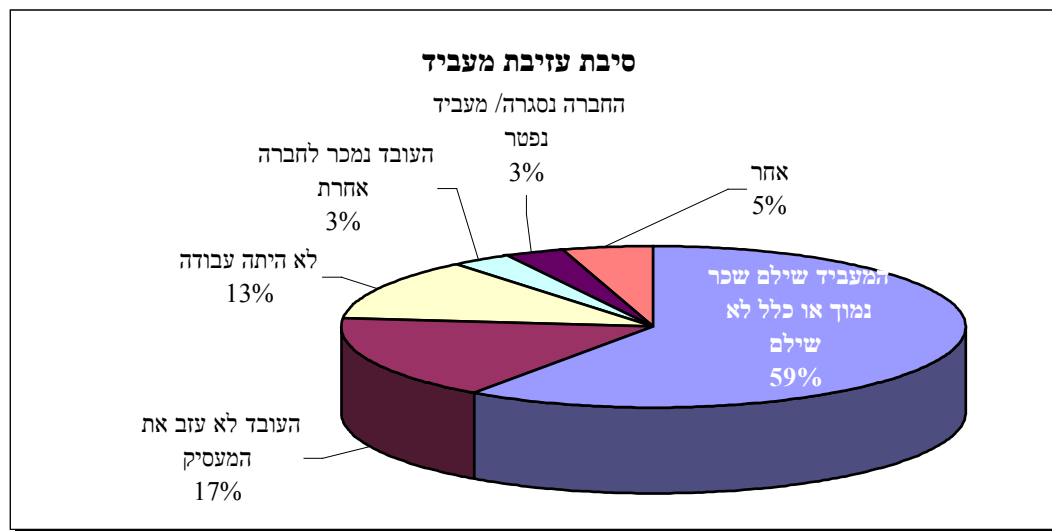
³⁵ עת"מ 576/02 ד.א. נגד שר הפנים.

³⁶ דו"ח מבקר המדינה לשנת 1998 (מס' 49) עמ' 279-280.

נותנים לעובדים הזרים אפשרות להשוות את התנאים שלהם, ההעסקה תהפוך לבלתי-כדאית, ובסופו של דבר המעבידים יגידו: למה אנחנו צריכים את כל כאב הראש הזה? נעסיק עובדים ישראלים וזהו".³⁷

בתיה כרמון, ראש מחלקת אשרות וזרים במשרד הפנים

במקום לאכוף את חוקי המגן על המעבידים, לקנוס מעבידים שאינם עומדים בתנאי חוק שכר מינימום, ולהילחם בתופעות של החרמת דרכונים, פיטורין שלא כדין ושאר הרעות החולות שתוארו לעיל, מתמקדות רשויות המדינה ברדיפתם, מעצרים וגירושם של מהגרי עבודה, שרובם אינם אלא קורבנות של תרבות העושה שקנתה לה אחיזה ביחסם של המעבידים כלפי מהגרי עבודה בישראל. בסקר שערכה הרשות לתכנון כוח אדם בשנת 1998 בקרב מהגרי עבודה השוהים ללא היתר, נמצא כי ל- 53% מהם הייתה אשרת עבודה והם איבדו את מעמדם החוקי.³⁸ ואכן, מבין 278 עצורים שהיתה להם אשרת עבודה, ונשאלו ע"י בית הדין בכלא על הסיבה לעזיבתם, למעלה מ- 59% טענו שמעבידם לא שילם להם או שילם שכר נמוך, 17% הצהירו שלא עזבו את מעבידם ולא ידעו שאשרתם לא חודשה ו- 3% איבדו את מעמדם החוקי לאחר שנמכרו ("נוידו") מחברה לחברה. ל- 13% אמר המעביד כי אין יותר עבודה עבורם.

מקור: פרוטוקולים של בית הדין בכלא מעשיהו

עתירה שהגיש "מוקד סיוע לעובדים זרים" נגד גירושם של 66 של עובדים סינים, ממחישה את תוצאותיה ההרסניות של מדיניות הממשלה על שלושת מרכיביה העיקריים - כבילה, אי אכיפה על מעבידים וגירוש. העובדים הגיעו לארץ בהזמנת מעבידים ישראלים שקיבלו אשרה להעסקתם. כל אחד מהעובדים שילם סכום

³⁷ הדברים נאמרו בישיבה משותפת של הוועדה לבחינת בעיית העובדים הזרים וועדת העלייה, הקליטה והתפוצות שהתקיימה ביום המהגר הבינלאומי, 18.12.2001.

³⁸ בר צורי רוני, "עובדים זרים ללא היתר בישראל, 1999", הרשות לתכנון כוח אדם, מרץ 2001, עמ' 5.

שנע בין \$5,000 ל - \$15,000 תמורת העבודה. מרביתם לוו את הכסף מקרובים או מלווים בריבית קצוצה, בהסתמך על חוזי העבודה עליהם חתמו, שהבטיחו להם עבודה במשך שנתיים לפחות בשכר של \$700 לחודש. זמן קצר לאחר שהגיעו, הם איבדו את מעמדם החוקי שלא באשמתם: לחלק נאמר כבר עם הגעתם שאין עבורם עבודה, אחרים נידו שלא בידיעתם, ויש שעזבו את מעבידם לאחר ששכרם לא שולם. בפשרה עם המדינה הוסכם כי העובדים שיימצא להם מעביד בעל היתר העסקה ישוחררו ממעצר. אלא שמציאת מעבידים שכאלה התגלתה כמשימה קשה ביותר: מרבית המעבידים אליהם פנה "מוקד סיוע לעובדים זרים", אמרו כי הם אינם מעוניינים בעובדים ותיקים, המודעים לזכויותיהם ועלולים "לעשות צרות" וכי הם מעדיפים להביא עובדים חדשים, שיעבדו בשכר נמוך יותר. בסופו של דבר 51 עובדים שוחררו, שני עובדים גורשו בכח תוך הפרת צו בית המשפט, והעובדים הנותרים התייאשו מההמתנה הממושכת בכלא למעסיק ולאחר חודשים רבים הסכימו להיות מגורשים.³⁹

סיכום

באמנות בינלאומיות עליהן חתומה ישראל קיימים איסורים חד משמעיים על עבדות ועל סחר בבני אדם על כל צורותיהם. האיסור מצוין בסעיף 4 להכרזת זכויות האדם של האו"ם משנת 1948: "לא יהיה אדם עבד או משועבד; עבדות וסחר בעבדים יאסרו לכל צורותיהם", וגם כן באמנה בדבר עבדות משנת 1926 אותה אישרה ישראל בשנת 1955. בשנת 1991 אישרה ישראל את האמנה הבין-לאומית לזכויות אזרחיות ופוליטיות, המחייבת את המדינות החתומות עליה להבטיח הגנה על זכויות האדם של כל האנשים המצויים בתחומה וכפופים לשיפוט, ולנקוט אמצעים הולמים למניעה, חקירה והעמדה לדין בגין הפרתן.⁴⁰ בין השאר, מעגנת אמנה זו את חובת המדינה להגן על הזכות לא להיות משועבד, ומטילה איסור על כל צורה של עבדות וסחר בעבדים.⁴¹ הפרוטוקול למניעה ולמיגור של הסחר בבני-אדם עליו חתמה ישראל בנובמבר 2001, כולל בהגדרתו את הסחר בבני אדם: גיוס והעברה של בני אדם, באמצעים של איום, שימוש בכוח או בצורות אחרות של כפייה, חטיפה, הונאה, הולכת שולל, שימוש לרעה בכוח או במצב של פגיעות, קבלת תשלום או טובות הנאה להשגת שליטה באדם למטרות ניצול. הניצול כולל גם עבודה בכפייה ונוהגים דמויי עבדות.⁴²

כפי שהדגמנו, רבות מן הפרקטיקות הנהוגות כלפי מהגרי העבודה בידי השלטונות, המעבידים וחברות כוח האדם, יוצרות למעשה תנאי עבדות וסחר בבני אדם בישראל. באפשרה למעבידים ולחברות כוח אדם לנקוט דרכי פעולה שכל מטרתם להגדיל את רווחיהם, ובנכונותה לקיים מנגנונים משפטיים והסדרים מוסדיים הפוטרים את העבריינים מעונש ומסירים כל הגנה מקורבנותיהם, תורמת מדינת ישראל, במישרין ובעקיפין להתפתחות התופעה, ובכך גם מפירה בשיטתיות את מחויבותיה הבינלאומיות. מאז הקמתו, התריע "מוקד

³⁹ קרא ברוך, "החל גירושם בכוח של עובדים זרים לא חוקיים" הארץ 24.09.2002.

⁴⁰ (The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR 1966).

⁴¹ ס' 2, 8 ו-9 לאמנה

⁴² Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime

סיוע לעובדים זרים" בפני הרשויות בישראל על חומרת הבעיות הנובעות מן המדיניות הקיימת כלפי מהגרי העבודה. למוקד ולארגוני זכויות אדם כ"ק לעובד", "רופאים לזכויות אדם" ו"האגודה לזכויות האזרח בישראל",⁴³ הצטרפו בשנים האחרונות קולות נוספים שקראו לבטל את "הסדר הכבילה" ולהעניק את אשרת העבודה לעובד ולא למעבידו: ועדת הכנסת לעובדים זרים בראשות ח"כ יורי שטרן,⁴⁴ בנק ישראל⁴⁵ והמכון הישראלי לדמוקרטיה.⁴⁶ מולם נשמעים ברמה קולות המעבידים: קבלנים, חקלאים ובעלי חברות כוח אדם, המפעילים לובי חזק למניעת ביטול כבילת העובדים, שהרי עם קבלת אשרה אישית, לא יוכלו עוד המעבידים להמשיך להחזיקם בתנאי עבדות, לסחור בהם ולהפעיל את המשטרה לצורך גירושם כדי לחזור ולקבל עובדים חדשים וכנועים במקומם.

מאז 2001 מתפרסם דו"ח שנתי של משרד החוץ האמריקני על סחר בבני אדם ברחבי העולם. מדינות שנמצא כי אינן פועלות למיגור התופעה בתחומן, עלולות לאבד את זכותן לקבל סיוע אמריקני. הדו"ח הראשון התייחס לישראל רק בהקשר של סחר בנשים למטרות זנות וקבע כי: "ממשלת ישראל אינה עונה על סטנדרטים מינימאליים למלחמה בסחר בבני אדם ולא עשתה כל צעדים משמעותיים להילחם בתופעה".⁴⁷ "מוקד סיוע לעובדים זרים", הפועל גם למיגור הסחר בנשים, התריע בפני הרשויות זמן רב קודם על המצב, אך רק בעקבות פרסום הדו"ח האמריקני הן החלו לפעול. בדו"ח לשנת 2002 כבר נרשם שיפור מה, וישראל עברה מן הקבוצה השלישית והגרועה ביותר לקבוצה השנייה בה נמצאות מדינות העושות מאמץ מה למניעת הסחר בבני אדם בתחומן.⁴⁸ אמנם חל שיפור מסוים במאבק בסחר בנשים, אך בה בעת שעבודם של מהגרי העבודה והסחר בהם נמשך ואף מחמיר. בדו"ח משרד החוץ האמריקאי לשנת 2003 נשמעה ביקורת על כך שבישראל חלק מהעובדים הזרים מוחזקים בתנאי עבדות וכי על ישראל לנקוט בצעדים למניעת הסחר בבני אדם בשוק העבודה.⁴⁹ אם לא יבוטל הסדר הכבילה, ואם הרשויות לא יינקטו בצעדים לאכיפת החוק כנגד מעבידים עבריינים וימשיכו לנקוט באמצעי הגירוש כנגד קורבנותיהם, ימשיך הסחר בבני אדם לפרוח באין מפריע, ומדינת ישראל עשויה למצוא עצמה שוב נתונה לביקורת בעולם על מחדליה.

⁴³ בחודש יולי 2002 הגישו ארגונים אלה ואחרים, באמצעות עורכי דין מהתוכנית למשפט ורווחה באוניברסיטת תל-אביב, עתירה כנגד "הסדר הכבילה" (בג"צ 4542/02 "קו לעובד" ואח' נגד ממשלת ישראל ואח'). הדיון בעתירה טרם הסתיים.

⁴⁴ מתוך פרוטוקול ועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים מיום 31.10.2000.

⁴⁵ דו"ח בנק ישראל "עובדים זרים בישראל", דצמבר 2000.

⁴⁶ המכון הישראלי לדמוקרטיה, "העסקת עובדים זרים", יוני 1998.

⁴⁷ Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons Report 13/07/2001, US State Department.

⁴⁸ Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons Report 05/06/2002, US State Department.

⁴⁹ Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons Report 11/06/2003, US State Department.

אכיפת החוק

ספר החוקים של מדינת ישראל מכיל חוקים רבים שבכוחם להגן על זכויותיהם של מהגרי עבודה כעובדים וכבני אדם, אך המפתח למימושן טמון באכיפת החוק. בלא אכיפה אין לחוק ערך ממשי. בכל הנוגע למהגרי עבודה, רשויות המדינה אוכפות את החוק באופן סלקטיבי. עיקר המאמצים והמשאבים מופנים לאכיפת החוק על מהגרי העבודה עצמם, בעיקר בדרך של מעצר וגירוש. לעומת זאת, האכיפה על מעבידים ישראלים שעברו על החוק והפרו את זכויותיהם של מהגרי העבודה היא מינימאלית. נוכח ריבוי הפרות החוק בתחומים כמו חוקי העבודה (חוקי המגן), שלילת דרכונים, העסקה שלא כדין, מכירת אשורות עבודה מזויפות והברחות, לא תהיה זו הגזמה לומר כי האכיפה היא זניחה.

אי אכיפת חוקי מגן

חוקי המגן קובעים זכויות עובדים כמו שכר מינימום, איסור על הלנת שכר, חופשה שנתית וזכויות נוספות. חוקים אלה חלים על כל העובדים בשטחה של מדינת ישראל, כולל מהגרי עבודה.⁵⁰ אף חוק העונשין מגן על זכויותיהם של מהגרי העבודה וכולל, למשל, סעיף האוסר נטילת דרכונו של אדם.⁵¹ כאמור, עוד בשנת 1998 התריע מבקר המדינה כי העובדים הזרים הם המגזר הפגיע ביותר מבחינת הפרת חוק שכר מינימום.⁵² תשלום שכר נמוך הוא התמריץ העיקרי להעסקת מהגרי עבודה; שכן, לו הייתה עלות העסקתו של עובד זר זהה לזו של עובד ישראלי לא היה כדאי למעבידים להביא עובדים מחו"ל. ובמילותיו של מבקר המדינה: "התמריץ הכלכלי העיקרי להעסקת עובדים זרים הוא עלותם הנמוכה מעלות העובד הישראלי, ונכונותם לעבוד ללא זכויות סוציאליות ובתנאים שאינם מקובלים על העובד הישראלי."⁵³ דוח הוועדה הבינמשרדית משנת 2002 מוסיף: "הכשל הקיים בשוק העבודה ברמות השכר הנמוכות, המתאפיין בהיקף החריג של העסקת עובדים זרים במקום עובדים ישראלים, מונע מאינטרס ברור של מעסיקים ומשקי בית באספקה של כוח עבודה 'פשוט', יעיל, זמין בכל עת ובמחיר נמוך ככל שניתן."⁵⁴

משרד העבודה הוא הממונה על אכיפתם של חוקי המגן. אי תשלום שכר מינימום והלנת שכר הינן עבירות בגינן ניתן להעמיד את העבריין לדין ואף נקבעו להן עונשי מאסר.⁵⁵ משרד העבודה יכול לאכוף את החוק במגוון דרכים: להטיל קנסות מנהליים על מעבידים מפרי חוק, למנוע מהם לקבל היתרים להעסיק זרים ולשלול מחברות כוח אדם את הרישיון להביא עובדים. למרות זאת, מצב האכיפה מעורר דאגה, בלשון המעטה. חרף ממצאיו של מבקר המדינה לגבי היקפן הנרחב של ההפרות, מתחילת שנת 1999 ועד חודש מאי

⁵⁰ חוק שכר מינימום, התשמ"ז – 1987; חוק חופשה שנתית, תשי"א – 1951; חוק הגנת השכר, תשי"ח – 1958.

⁵¹ חוק העונשין, התשל"ז – 1977, סעיף 376א.

⁵² דו"ח מבקר המדינה מספר 49 לשנת 1998, עמ' 279.

⁵³ שם.

⁵⁴ דו"ח הוועדה הבינמשרדית בנושא עובדים זרים והקמת ראשות הגירה מיום 08.07.2002, עמ' 6.

⁵⁵ כך למשל קובע חוק שכר מינימום כי מעביד שלא שילם לעובדו שכר מינימום, דינו - מאסר שנה או קנס.

2002 הוטלו רק 287 קנסות בגין אי תשלום שכר מינימום.⁵⁶ גם במקרים הנדירים שבהם הוטלו קנסות, הם היו לרוב נמוכים במידה שלא פגעה ברווחיות העסקת מהגרי עבודה ולא הרתיעה מפני המשך הפרת חוק שכר מינימום. כמו כן, למיטב ידיעתנו עד כה לא נשללו רישיונות או נמנעו היתרים משום חברה בגין הפרת חוקים אלה, גם אם החברה הורשעה, כמו במקרה של "סולל בונה".⁵⁷ עד לשנת 2001 נהג משרד העבודה לגבות הפרשי שכר ממעבידים ששילמו שכר הנמוך משכר המינימום ובתמורה ויתר על הטלת קנס. החל משנת 2001 שינה המשרד את מדיניותו, והחליט לגבות קנסות ולא לדרוש את הפרשי השכר. התוצאה הינה שבעוד שהקופה הציבורית יצאה נשכרת מגביית קנסות, העובדים שנפגעו לא זכו לכל פיצוי.⁵⁸

בסקר שנערך על-ידי "מוקד סיוע לעובדים זרים" בקרב עצורים לפני גירוש בכלא, למעלה מ- 59% מהנשאלים שהגיעו לישראל עם אשרת עבודה, טענו שחייבים להם שכר.⁵⁹ רוב מהגרי העבודה נתקלים לראשונה בפקחי משרד העבודה רק בכלא, בתחנתם האחרונה בטרם יגורשו, לאחר שזכויותיהם כבר הופרו והסיכויים שלהם למצותם אפסו. פקחים אלה גובים את תלונת העובד ופונים למעביד בדרישה שישלם עבור כרטיס הטיסה של העובד ואת שכרו. יש לציין כי הם אינם דורשים זכויות נוספות כגון תשלום עבור שעות נוספות וחופשה. מדיניות זו מושתתת על ההנחה שהעובד יכול למצות את זכויותיו אם יפנה לבית הדין לעבודה. אך כאשר הדברים אמורים במהגרי עבודה, ובמיוחד בעצורים לפני גירוש, זכות זו מתקיימת לעיתים רחוקות. שורה ארוכה של מכשולים עומדת בפני מהגר העבודה הרוצה למצות זכויותיו, ובראשם אי ידיעת החוק. רבים מגלים מהן זכויותיהם רק בהיותם בכלא, והם מתקשים לפיכך ליצור קשר עם עורך דין. ידם אינה משגת לשלם את שכר הטרחה עבור ייצוג משפטי, וגם אלה שזוכים לייצוג, נאלצים להמתין מאחורי סורג ובריה שבועות ולעיתים חודשים לצורך מתן עדות מוקדמת. אין בידינו נתונים על מידת הצלחתם של הפקחים להשיג לעצורים את שכרם אולם מתנדבי המוקד התרשמו כי לא מעט מעבידים מתחמקים ואף מתעלמים מהם, בידעם שאין כל הוכחה לכך שהעובד אכן הועסק על ידם.⁶⁰

דו"ח הוועדה הבינמשרדית בנושא העובדים הזרים והקמת רשות הגירה מציין כי העדר תקציבים הוא הגורם לכך שאכיפת החוק כלפי מעבידים כמעט אינה מורגשת.⁶¹ זאת, בזמן שראש הממשלה, אריאל שרון, התחייב להעניק למשטרת הגירוש החדשה שהוקמה "את כל המשאבים הדרושים ללא הגבלה" לגירוש 50,000

⁵⁶ דו"ח הוועדה הבינמשרדית בנושא עובדים זרים והקמת ראשות הגירה מיום 08.07.2002, עמ' 21.
⁵⁷ ת"פ 1081/00 מדינת ישראל נ' סולל בונה בנין ותשתית בע"מ. החברה הורשעה על עבירת אי תשלום שכר מינימום לעובדי בנין סינים. פנייה על פי חוק חופש המידע למשרד העבודה והרווחה הכוללת שאלה בדבר מספר הרישיונות שנשללו וההיתרים שנמנעו ממעבידים מפרי חוק לא נענתה עד עצם היום הזה, 5 חודשים אחרי שהופנתה אליו.

⁵⁸ דו"ח הוועדה הבינמשרדית לעובדים זרים והקמת רשות הגירה מיום 08.07.2002, עמ' 21.
⁵⁹ הסקר נערך בין 7 בנובמבר 2001 ועד סוף אוגוסט 2002 והקיף 1,085 מהגרי עבודה מתוך 3,250 מהגרי עבודה שנעצרו לפני גירוש בכלא מעשיהו באותה תקופה.

⁶⁰ פנייה שערך "מוקד סיוע לעובדים זרים" למשרד העבודה והרווחה לקבלת מידע זה לפי חוק חופש המידע לא נענתה.

⁶¹ דו"ח הוועדה הבינמשרדית לעובדים זרים והקמת ראשות הגירה מיום 08.07.2002, עמ' 6 ו-21.

מהגרי עבודה, ופקידי האוצר העניקו "צ'ק פתוח" לביצוע המשימה.⁶² מנהלת ההגירה הכוללת פקחים של משרד העבודה, עורכת מבצעים שבהם נבדקת חוקיות האשרה שבדרכונם של העובדים. עובד שנמצא מועסק שלא כדין, נעצר במקום. על פי דווח של עיתון גלובס מיום 02.10.2002 "משרד העבודה הנחה את פקחי העבודה, המפקחים על שכר מינימום ועל עבודת נוער, להפסיק את עבודתם הרגילה ולהתרכז אך ורק בנושא גירוש העובדים הזרים"⁶³. סדר עדיפות זה, הממקם את הגירוש בראש, ואת ההגנה על זכויות העובדים במקום האחרון, הוא הגורם העיקרי לכך שהעסקת מהגרי עבודה הינה כה משתלמת, וכך גם גדל מספרם בהתמדה.

העסקה שלא כדין

העסקה שלא כדין מתבצעת בשתי דרכים: האחת, העסקת מהגרי עבודה שאין ברשותם אשרת עבודה בתוקף, והשנייה היא העברת עובד בעל אשרת עבודה חוקית מן המעביד שאצלו הוא רשאי לעבוד למעביד אחר. כאמור, עבירה זו המכונה "ניוד", אינה חוקית וגורמת לעובד לאבד את רישיון עבודתו.

אמצעי האכיפה שנוקט משרד העבודה כנגד העסקה שלא כדין הינו הטלת קנסות. מתחילת שנת 1999 ועד מאי 2002, הוטלו 4,177 קנסות על מעבידים שלא כדין, אך רק 743 מן הקנסות (18%) נגבו. את המחיר העיקרי שילם העובד, אשר גם אם הוכח כי לא ידע שהוא מועסק שלא כדין, גורש מישראל. ובאשר למעבידים, כוח ההרתעה של הקנסות מוגבל. בהשוואה לרווחים האדירים שהם גורפים מהעסקת מהגרי עבודה, הסיכוי שייתפסו וייקנסו, גובה הקנסות, קשיי הגבייה והעדר סנקציות על המשך העסקת עובדים מחו"ל, אינם מרתיעים, ואף מעודדים אותם להמשיך ולהפר את החוק. דו"ח הוועדה הבינמשרדית בנושא עובדים זרים והקמת רשות הגירה ניסח את התופעה ואת השלכותיה כך: "התרת הבאתם של עובדים זרים לענפי הבנייה, החקלאות והסיעוד לתקופה זמנית, בדרך של "כבילת" העובד למעסיק ספציפי, ללא יישום כללים לביטול הכדאיות הכלכלית בהבאת עובדים זרים והעסקתם בארץ, וללא הפעלת פיקוח ואכיפה אפקטיביים על העסקתם החוקית בארץ, הביאה להגדלת מספר העובדים הזרים השוהים בארץ באופן בלתי חוקי, ולקיום אלטרנטיבה זמינה ונוחה להעסקת עובדים מקומיים בענפים האמורים ובענפים נוספים."⁶⁴

אכיפת החוק אינה מורגשת גם על חברות כוח אדם. "מוקד סיוע לעובדים זרים" ערך סקר טלפוני בקרב 10 חברות תיווך לעובדי סיעוד, בינואר 2001 ושוב באוגוסט 2002. נציגי החברות נשאלו מהם התנאים שיש להעניק לעובד הסיעוד. שכר המינימום בישראל עומד מאז אפריל 2001 על 3,266 ש"ח (כ – \$700). 9 מבין החברות שנבדקו מסרו בשתי הפעמים שפנו אליהן, כי התשלום החודשי לעובד הוא \$550 לחודש בממוצע. בכמה מן החברות המליצו להביא עובד מחו"ל ולא להסדיר אשרה לעובד הנמצא כבר בארץ, משום

⁶² סיני רותי, "שרון הורה לגרש 50,000 פועלים בתוך שנה", הארץ 23.07.2002 וכן, זוהר אסף, "עובדים על זה", גלובס, 26.08.2002.

⁶³ דברת זהבה, "כל פקחי משרד העבודה מגרשים עובדים זרים" גלובס 02.10.2002.

⁶⁴ דו"ח הוועדה הבינמשרדית לעובדים זרים והקמת ראשות הגירה מיום 08.07.2002, עמ' 6 ו – 21.

ש"עובדים שכבר נמצאים בארץ יודעים את זכויותיהם ומציבים דרישות." רבות מן החברות גם עודדו במפורש העסקה בלתי חוקית. בינואר 2001 הציעו 5 חברות "לספק" עובד מיידית, עד להבאתו של עובד בעל היתר מחו"ל. כלומר, הם הציעו עובד חסר היתר מבלי לציין שבכך המעביד עובר על החוק. בחברה אחת נמסר שהעובד הזמני "חוקי בארץ אבל לא חוקי אצלכם", מצב שאינו אפשרי לפי "הסדר הכבילה". באוגוסט 2002, מספר החברות שהציעו עובד זמני בניגוד לחוק עלה ל - 9 מתוך 10.

כפי שניתן להבין, חשיפת חברות כוח אדם המעודדות תשלום נמוך משכר מינימום והעסקה שלא כדין, אינה מלאכה קשה. מבקר המדינה כתב על כך בדו"חו כבר בשנת 1999: "רוב המבקשים להעסיק זר פונים לחברות כוח אדם המתמחות ביבוא עובדים זרים (להלן- חברות תיווך). יש שהפנייה נעשית רק לאחר קבלת היתר העסקה. להערכת שירות התעסוקה, בדרך כלל נעשית הפנייה לחברות תיווך עוד לפני הפנייה לשירות התעסוקה... יש שהן מספקות לזקן עובד זר ללא היתר עבודה, בהנחה שיקבל את ההיתר בקרוב. הדבר מסייע לאדם הזקוק לעזרתו של הזר, אולם מרחיב את תופעת העובדים הזרים הלא-חוקיים בישראל".⁶⁵ תוצאות הסקר הראשון של המוקד הועברו מיד למשרד העבודה ולוועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים בדיון שערכה בנושא עובדי הסיעוד.⁶⁶ למרות זאת, לא רק שעסקיהן של החברות שנסקרו לא נפגעו, הן כלל לא חששו להשיב לשאלותינו גם בסקר שנערך באוגוסט 2002, כשנה וחצי לאחר מכן. פנייה דומה נערכה ל- 3 חברות תווך בענף החקלאות. הבדיקה העלתה כי בכולן עמד שכרו היומי של עובד תאילנדי על 91 ש"ח ליום, אם כי נאמר לנו ש"יש חקלאים שמשלמים פחות." באחת החברות אף נמסר שכל חברות התווך בענף החקלאות שומרות על מחיר אחיד לתאילנדים.

העסקת מהגרי עבודה בניגוד לחוק על ידי הרשויות

בשל כדאיותה הכלכלית, עבירת ההעסקה הבלתי חוקית מבוצעת על ידי חלקים נרחבים בציבור הישראלי, ויש בכך כדי להקשות על אכיפת החוק בנושא גם אם הרשויות היו מגלות רצון. רבים אינם מודעים כלל שהעסקת מהגרי עבודה במשק בית או בשיפוצים הינה עבירה על החוק, שכן אשורות עבודה ניתנו רק לענפי הבניין, הסיעוד והחקלאות.⁶⁷ אך גם הרשויות עצמן, שאמורות להיות אמונות על החוק, מעסיקות מהגרי עבודה בניגוד לחוק. מספר חודשים לפני שנבחר לראשות הממשלה, צולם שרון לחדשות בערוץ הראשון של הטלוויזיה כאשר עובדת תאילנדית שקיבלה היתר כדי לטפל בכבשים שבחווה, הגישה כיבוד לו ולאורחיו. שרון אף אישר לכתבת "ידיעות אחרונות" שהוא קורא לעובדת לסייע לו כשמגיעים אליו אורחים. מתגובתו ניתן להניח שאף ראש הממשלה אינו מודע לכך ש"סיוע" מעין זה מנוגד לחוק.⁶⁸

⁶⁵ דו"ח מבקר המדינה 50 לשנת 1999, עמ' 471.

⁶⁶ ועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים, דיון בנושא "עובדי סיעוד" מתאריך 03.07.2001.

⁶⁷ מספרים קטנים של אשורות ניתנים לענף המסעדנות באם מוצאו וכישוריו של העובד תואמים את טיב המסעדה. מספר מועט ביותר של אשורות ניתן למומחים מחו"ל.

⁶⁸ דואק נחמה ורגב דוד, "שרון מעסיק עובדת זרה בניגוד לרשיון", ידיעות אחרונות, 04.02.2001.

ב- 03.06.2002 דווח ב"ידיעות אחרונות" כי מהגרי עבודה מסין שיפצו את משרדי הביטוח לאומי בטבריה. אחד מהתושבים התקומם נגד העסקת מהגרי העבודה בעבודה זו, ואמר: "זו פשוט חוצפה. במצב שבו יש מאות אלפי מובטלים, הייתי מצפה ממוסד שמשלם דמי אבטלה שיעסיק רק עובדים ישראלים".⁶⁹ דובר הביטוח הלאומי מצוטט בכתבה כאומר: "אין איסור להעסיק קבלן המעסיק עובדים זרים." אכן, אך יש איסור להעסיק מהגרי עבודה בתחום השיפוצים. אפילו בכנסת הועסקו 20 מהגרי עבודה בשיפוצים בניגוד לחוק, דיווח המקומון "ידיעות תל אביב". תגובת משרד העבודה לכתבה הייתה הבטחה לשלוח "באופן מיידי צוות פקחים של היחידה לאכיפת עובדים זרים, ובהתאם לממצאים בשטח יינקטו הפעולות הנדרשות. אם אכן יימצאו עובדים זרים בלתי חוקיים, קל וחומר אם מדובר במשכן הכנסת, אשר חוקקה את חוק העובדים הזרים, יתכנו מעצרים".⁷⁰ מעבידם של העובדים הודה בכתבה כי העביר את העובדים מאתר אחר שבבעלותו ויש להניח שהעובדים לא ידעו שבכך איבדו את אשרת עבודתם.

ב- 22.07.2002 דווח במעריב כי משרד הביטחון העסיק מהגרי עבודה בניגוד לחוק בגינון באמצעות קבלן משנה. להלן תגובתו: "אנו מניחים שהקבלן טעה, מכיוון שהוטל עליו פרוייקט מורכב וחשב שהוא יכול להעסיק עובדים זרים."⁷¹ גם בכנס שערך המשרד לביטחון פנים בנושא מהגרי עבודה, גילתה ראש מחלקת אשרות וזרים במשרד הפנים, בתיה כרמון, כי עובדי המטבח שהכינו את ארוחת הצהריים לבאי הכנס, הינם זרים השוהים בישראל שלא כדין.⁷² אך מכל הרשויות, הגדילה לעשות משטרת ישראל המעסיקה בניגוד לחוק, אפילו בימים אלו של גירוש המוני, מהגרי עבודה מסין בשיפוץ תחנות משטרה. בבנין בו ממוקם משרד "מוקד סיוע לעובדים זרים", ברח' החשמל 33 בתל אביב, שכרה המשטרה מספר משרדים והחלה בשיפוצם. מתנדבי המוקד נדהמו לגלות שאת האריחים במשרדים מרצפים עובדים סינים. כיוון שכאמור, אין העסקה חוקית של זרים בשיפוצים, המסקנה המתבקשת היא, כי משטרת ישראל עוברת בעצמה על החוק.

שחיתות במשרדי ממשלה

הרווחים האדירים המופקים מהבאת והעסקת עובדים מחו"ל שהפכו בשנים האחרונות לתעשייה משגשגת, הביאו לפרסומים רבים על מעשי שחיתות. מרביתם בשירות התעסוקה הכפוף למשרד העבודה, שתפקידו להקצות מכסות של היתרי עבודה לעובדים מחו"ל. ב- 07.12.2001 פורסמה סדרת כתבות במוסף "7 ימים" של "ידיעות אחרונות", שעסקה בהבאתם לישראל של 13,000 עובדי בניין סינים מבלי שתימצא עבורם עבודה, וחשפה פרשת שחיתות חמורה בשירות התעסוקה.⁷³ סם אולפינר, נשיא התאחדות הקבלנים, סיפר שלקבלנים הוקצו 42,000 עובדי בניין. אלא שלפי האמור בכתבה, שר העבודה, שלמה בניזרי, טען שהובאו

⁶⁹ מוסקוביץ ישראל, "עובדים זרים שיפצו את הביטוח הלאומי", ידיעות אחרונות, 03.06.2002.

⁷⁰ דותן יחיאל, "עובדים זרים ללא היתר בכנסת", ידיעות תל אביב, 12.07.2002.

⁷¹ דוד מרב, "עובדים זרים בלתי חוקיים מועסקים בבית העלמין הצבאי בהר הרצל", מעריב, 22.07.2002.

⁷² פלטר נורית, "עובדים לא חוקיים הגישו כיבוד בדיון על גירוש זרים", ידיעות אחרונות, 26.01.2002.

⁷³ מאירי, רפופרט ופטרסבורג, "יש לכם מובטלים, בשביל מה אתם צריכים אותנו?", 7 ימים, ידיעות אחרונות, 07.12.2001.

לישראל 49,000 עובדי בניין. אומר אולפין: "יש 7000 עובדים שהובאו בלי ידיעתנו ובלי לעיין בתיקים. אני לא יודע איך זה מסתדר ולא הייתי רוצה להיכנס לזה".⁷⁴

בדצמבר 2001 כתב עיתון "ידיעות אחרונות" על מעצר בכיר בשירות התעסוקה בחשד למעורבות בסחר בפועלים זרים,⁷⁵ ו"הארץ" על חשוד בהקצאה לא חוקית של היתרי עבודה לפועלים זרים המשתף פעולה עם המשטרה. בידיעה דווח כי מנכ"ל שירות התעסוקה האשים את שר העבודה בניסיון להטות תוצאות מכרז להבאת מהגרי עבודה, וכי האשמות אלה "נתנו זריקת מרץ לחקירה שמתנהלת חודשים ארוכים ללא תוצאות".⁷⁶ חודשיים מאוחר יותר פורסם כי השר בניזרי "חשוד בקבלת טובות הנאה וכספים מחברו הקבלן לו סיפק מידע פנימי שאפשר לו להביא לישראל עובדים זרים בהיתר".⁷⁷ בשבוע שלאחר מכן דווח כי מנכ"ל שירות התעסוקה נחקר בקשר לחשד ששר העבודה והרווחה קיבל שוחד. מנכ"ל שירות התעסוקה טוען בכתבה כי פוטר מעבודתו משום שסירב להטות את תוצאות המכרז בעניין הבאת עובדים זרים.⁷⁸ עד היום, טרם הוגשו כתבי אישום כנגד החשודים.

גם באשרות שהוקצו לענף החקלאות התגלו אי סדרים, ובתחילת 2002 דווח "הארץ" כי בעוד שהממשלה קבעה מכסה של 18,000 עובדים לחקלאות, שירות התעסוקה הנפיק 20,000 אשרות.⁷⁹ התוצאות הקשות ממשיכות להדהד גם בסוף השנה. ביום 02.10.2002 כתבה רותי סיני ב"הארץ" על "150 עובדים תאילנדים שובאו לארץ באחרונה על ידי מקורב לשר החקלאות שלום שמחון, התלוננו בשגרירות ארצם שלא נמצאה להם עבודה. ועדת העבודה והרווחה עמדה לדון בהטלת אגרה של 3,300 שקלים לכל עובד זר, אבל יועץ ראש הממשלה לחץ כדי למנוע את הדיון. בלי שום קשר כמובן ל-16 העובדים הזרים שמעסיקה חוות שרון. אלה רק שני סיפורים המאפיינים את השילוב הבלתי נסבל של כסף גדול ופוליטיקה קטנה, שעומד מאחורי המדיניות האבסורדית של יבוא וגירוש עובדים זרים במקביל, במקום להלבין את הקיימים".⁸⁰

מעצר וגירוש של מהגרי עבודה

אף שמהגרי העבודה הם הקבוצה הפגיעה ביותר, מאמצי האכיפה מופנים בעיקר נגדם, והדבר מגביר את חולשתם. מאז 1995 גורשו למעלה מ-24,000 מהגרי עבודה ממדינת ישראל. הגירוש מלווה לעיתים קרובות בהפרת זכויות, ומחליש עוד יותר את מעמדם כבני אדם וכעובדים. החשש שיגורשו בשילוב עם זרותם ומעמדם הבעייתי, מונעים ממהגרי העבודה להתלונן על פגיעה בזכויותיהם. הגירוש מטיל אימה רבה

⁷⁴ שם.

⁷⁵ לשם, רגב, ומאירי, "נעצר בכיר בשירות התעסוקה בחשד שהיה מעורב בסחר בפועלים זרים", ידיעות אחרונות, 25.12.2001.

⁷⁶ סיני רותי, "חשוד בהקצאה לא חוקית של היתרי עבודה לפועלים זרים משתף פעולה עם המשטרה", הארץ, 02.12.2001.

⁷⁷ קרא ברוך וסיני רותי, "השר בניזרי חשוד בקבלת שוחד מקבלן", הארץ, 20.02.2002.

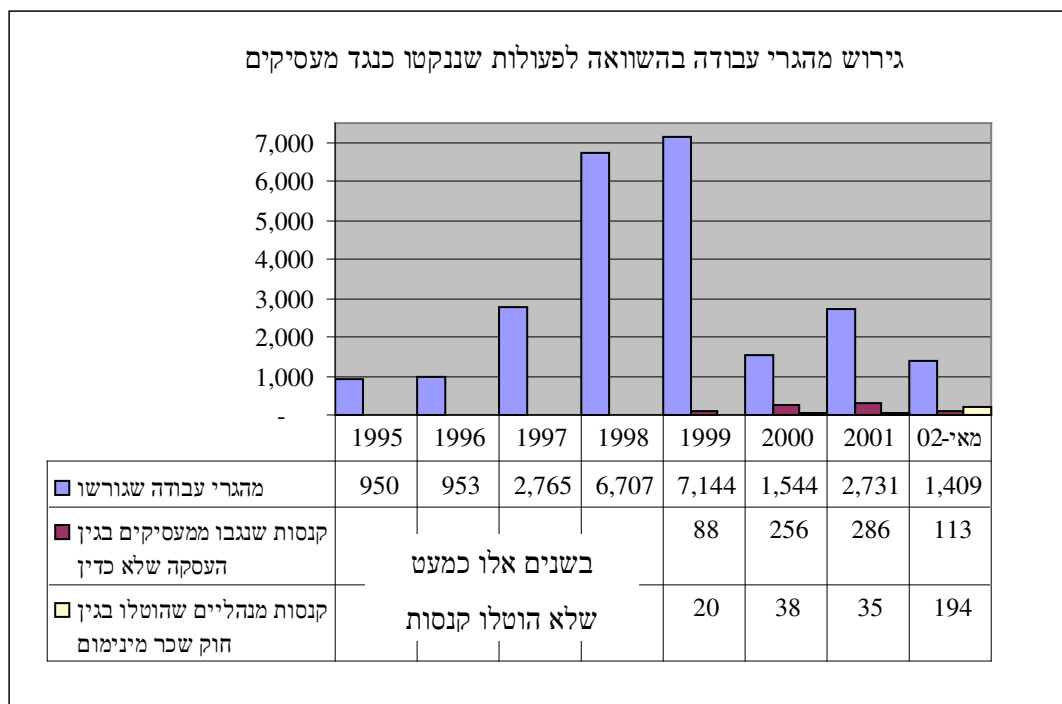
⁷⁸ קרא ברוך וסיני רותי, "בוכריס נחקר בעניין החשד לשוחד לבניזרי", הארץ, 26.02.2002.

⁷⁹ סיני רותי, "חשד: שירות התעסוקה חרג ממכסת עובדים זרים בחקלאות" הארץ, 15.01.2002.

⁸⁰ סיני רותי, "למה משקיעה המדינה מאתיים מיליון שקלים בגירוש 150 אלף עובדים זרים? כדי לפנות מקום למאה אלף עובדים חדשים שיכניסו למאכזרים מיליארד שקלים", הארץ, 02.10.2002.

כל כך, עד שגם מהגרי עבודה שנפצעו בפיגועים סירבו לקבל טיפול רפואי בבית חולים.⁸¹ בליל 01.09.2002, נערך מבצע מעצרים במטרה לעצור לצורך גירוש מן הארץ מהגרי עבודה השוהים שלא כדין. מתוך 800 עובדים שעוכבו לחקירה, נמצאו 203 שוהים שלא כדין וצווי גירוש הוצאו נגדם. רק 17 מעבידים עוכבו לחקירה.⁸² מבצע זה היה מהלך ראשון של מנהלת ההגירה שהוקמה בעקבות החלטת ממשלה מיום 18.08.2002 לגרש 50,000 מהגרי עבודה.⁸³ מבצע המעצרים המתקשר בו בחרה היחידה החדשה לפתוח את פעילותה, משקף את מדיניות הממשלה לפעול בעיקר נגד העובדים, תוך התעלמות מתמשכת מפעילות מנוגדת לחוק הנעשית בידי המעבידים.

התרשים הבא ממחיש את הפער בין מידת האכיפה של הרשויות על המעבידים בהשוואה לעובדים. בעוד שמהגרי העבודה השוהים ללא היתר מגורשים, המעבידים ממשיכים להפר את החוק כמעט באין מפריע.

מקור: דו"ח הוועדה הבינמשרדית בנושא עובדים זרים והקמת רשות הגירה, עמ' 13.

אכיפת החוק על מחרימי דרכונים

בשנת 1995 נוסף סעיף 376 לחוק העונשין הקובע כי המחזיק דרכונו של אדם שלא כדין, דינו מאסר שנה. בדברי ההסבר להצעת החוק של חבר הכנסת פורז נאמר: "חברה נאורה אינה צריכה להרשות ניצול מחפיר של בני אדם אף אם הם זרים. העובדים הזרים באו למצוא אצלנו את פרנסתם והם תורמים תרומה של ממש לכלכלת ישראל... תופעה נפוצה אחרת היא שהמעביד 'קושר' את העובד על ידי חזרת דרכונו. פעולה כזו

⁸¹ אימרגליק שירה ואח', "פועלים זרים סירבו להתפנות לבית חולים כי חששו מגירוש", מעריב 18.07.2002.

⁸² אימרגליק, בן דוד ואשר, "אחת בלילה, דפיקה בדלת" מעריב, 03.09.2002.

⁸³ החלטת ממשלה 2469 מיום 18.08.2002.

מנוגדת לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו... על כן מוצע לאסור במפורש על מעסיק לעכב תחת ידיו דרכון, תעודת מעבר, או תעודת זהות של עובד זר. החוק, אם יתקבל, יהווה כלי נוסף למאבק נגד התופעות המכוערות של ניצול עובדים זרים".⁸⁴

למרות שחומרת הנוהג של מעבידים לשלול דרכונים מעובדיהם זכתה להכרה רשמית ועוגנה בחוק, משטרת ישראל הממונה על אכיפת החוק, עושה זאת לעיתים נדירות, וגם אז רק כעבירה נלווית. עד לשנת 1997 סירבה המשטרה לחקור תלונות שהוגשו בנושא על ידי מהגרי עבודה, ורק בעקבות עתירה שהוגשה לבג"צ בידי האגודה לזכויות האזרח בישראל, נקבע נוהל לפיו יוזמן המעסיק לבירור בעניין החזקת הדרכון וייחקר.⁸⁵ המשטרה סגרה את רובם המכריע של תיקי החקירה בתואנה של חוסר עניין לציבור או חוסר ראיות מספיקות. עיון בפרוטוקולים של בית הדין מגלה כי עבירה זו נפוצה ביותר ונעשית בגלוי. בין נובמבר 2001 לאוגוסט 2002 תיעד "מוקד סיוע לעובדים זרים" 225 מקרים בהם העובד הצהיר בפני בית הדין שבכלא שדרכו נלקח בידי מעבידו. איש מהם לא התבקש להעיד נגד מעבידו.

ס.מ., אזרח קניה, התלונן עוד בשנת 1998 במשטרה על נטילת דרכונו ע"י מעבידו ובמשך שלוש שנים היא לא טופלה. בעקבות פנייה של "מוקד סיוע לעובדים זרים" בנובמבר 2001 למשטרה, התקבלה תשובה כי התיק נסגר מחוסר ראיות. המוקד עתר לבג"צ בדרישה לאכוף את החוק על מעכבי דרכונים בכלל ובעניינו של ס.מ. בפרט.⁸⁶ בעקבות העתירה הועמד המעביד לדין והמטה הארצי של המשטרה הוציא הנחיות חדשות הקובעות כי יש להגביר את האכיפה בנושא זה, ובמיוחד כאשר מדובר בעבריינים מועדים.⁸⁷ מאז הוצאו ההנחיות החדשות הגישו 38 עובדים, בסיוע "מוקד סיוע לעובדים זרים", תלונות על החזקת דרכונם בידי מעבידיהם. בעקבות הגשת התלונות חלק מהדרכונים הושבו לבעליהם, אלא שתיקי החקירה נסגרו. בתאריך 24.07.2002 ערער "מוקד סיוע לעובדים זרים" על החלטה זו ליועץ המשפטי לממשלה, ודרש כי יוגשו כתבי אישום כנגד המעבידים. חלק מהתיקים נפתחו מחדש ואילו לגבי אחרים טרם נתקבלה תשובה לערעור.

שוק האשרות המזויפות

בישראל מתנהל בשנים האחרונות סחר פעיל באשרות מזויפות. זייפני אשרות מפרסמים מודעות בעיתונים בשפות זרות, ומציעים אשרות שהייה ועבודה תמורת מאות דולרים. מהגר העבודה פונה למשרד ומשלם לחברה כדי לזכות באשרה. לחלק מן הפונים ברור שמדובר באשרה מזויפת; עם זאת, ב"מוקד סיוע לעובדים זרים" הצטברו עדויות של מועמדים לגירוש שנעצרו מבלי שידעו שהאשרה שבדרכונם מזויפת. כמה מהם אף נעצרו במשרד הפנים עצמו, עת התייצבו להאריך את אשרת העבודה שברשותם מבלי לחשוש שהאשרה אינה חוקית. בכתבה שהתפרסמה ב- 27.08.2001 נכתב: "במשך שנתיים פעלה בישראל ובחו"ל אגודה רשומה

⁸⁴ הצעת חוק הסדרים למניעת עושק וקיפוח של עובדים זרים, התשנ"ד-1994

⁸⁵ בג"צ 2117/97, פלטיה נ' משטרת ישראל.

⁸⁶ בג"צ 740/02, ס.מ.נגד משטרת ישראל.

כחוק, שעל פי החשד הונתה מאות תושבים של מדינות זרות. במשרד הפנים, במשרד העבודה והרווחה ובמשטרה הצטברו תלונות רבות של קורבנות שבאו לישראל לאחר הובטחו להם אשרות שהייה ועבודה, וסופם שמצאו את עצמם בלי אשרות ועם חוב לאגודה.⁸⁸ הכתבה התייחסה בעיקר ל"התאחדות עובדים בקבלנות", שהונתה בגלוי מאות מהגרי עבודה במשך שנים, ומכרה להן אשרות מזויפות תוך הבטחה כי יש לה אישור לכך ממשרד הפנים. רוכשי האשרות נדהמו לגלות רק עם מעצרים כי האשרה עבורה שילמו ממיטב כספם מזויפת, אך הדבר לא מנע את גירושם.

"מוקד סיוע לעובדים זרים" פנה למשטרה פעמים רבות, בדרישה לפתוח בחקירה כנגד סוחר האשרות. אך, גם כאן הטיפול שניתן לתופעה היה אחיד: העובד גורש וסוחר האשרות המשיך לפעול באין מפריע. ביום 20.11.2001 נעצר ג.מ. מקמרון, בגין שהייה בלתי חוקית. בדיון בפני בית הדין בכלא, הוא התעקש שברשותו אשרת עבודה כחוק, ומסר פרטים מלאים על החברה ממנה רכש את האשרה ב- 5,000 ש"ח. משהבין כי הונו אותו, ביקש לתבוע את החברה ולהעיד נגדה. הוא גם מסר שמות של עובדים נוספים שנפלו בפח. "מוקד סיוע לעובדים זרים" התקשר לסוחר האשרות והקליט אותו מודה שאכן מכר לג.נ. אשרת תמורת 5,000 ש"ח. המידע הועבר אל מחלק ההונאה במשטרת מרחב ירקון בציון העובדה שקיימת קלטת המפלילה את סוחר האשרות והמוקד דרש שהפרשה תיחקר. המשטרה הסכימה לגבות את עדותו של ג.מ. בתנאי שימתין בכלא עד למתן העדות המוקדמת, וסירבה להבטיח שמתלוננים נוספים לא ייעצרו. ג.מ. גורש, ואילו החברה שהונתה אותו ממשיכה לפעול. בספטמבר 2002 פורסמה לראשונה ידיעה על כך שהמשטרה עצרה כמה חשודים בזיוף אשרות. ב"גלובס" צוין שבמשטרה סבורים כי "המשרד הירושלמי להנפקת אשרות שהייה מזויפות, שנחשף בתחילת השבוע, הוא רק הסנונית הראשונה במה שהם מכנים 'העולם התחתון של העובדים הזרים בישראל'.⁸⁹ עם זאת, יקשה על המשטרה לחשוף סוחרים נוספים בתיעוד מזויף עם תמשיך במדיניותה לגרש את הקורבנות אף בטרם נגבתה תלונתם ונבדקה.

הברחת אנשים לישראל

למעלה מ- 70% ממהגרי העבודה נכנסו לישראל עם אשרת עבודה.⁹⁰ אחרים הגיעו כתיירים ומיעוטם הוברחו לארץ. אלא שהתופעה של הברחות עובדים התרחבה בשנים האחרונות, לאחר שהוגבר הפיקוח על הכניסה דרך נתב"ג ונמל חיפה ומספר מסורבי הכניסה לישראל גדל בהתמדה.⁹¹ ההברחה הפכה לתעשייה משגשגת בפני עצמה, כאשר דרך ההברחה העיקרית בשנים האחרונות היא הגבול המצרי. על פי נתונים שאסף "מוקד סיוע לעובדים זרים" בכלא, המחיר שגובה מברחי גבולות עבור הברחתו של אדם לישראל נע

⁸⁷ הנחיות שניתנו ע"י סנ"צ אבי דוידוביץ', ראש מדור חקירות במטה הארצי של משטרת ישראל 11.02.2002.

⁸⁸ חרומצ'נקו יולי "מצטערים, הרמאים פעלו בדרך כלל במסגרת החוק", הארץ 27.08.2001.

⁸⁹ זוהר אסף, "מחיר ההתעלמות", גלובס 24.09.2002.

⁹⁰ נתון זה חושב על סמך נתוני הלשכה המרכזית לשנת 2000 ובר-צורי רוני, "עובדים זרים ללא היתר בישראל, 1999", הרשות לתכנון כוח אדם, משרד העבודה והרווחה, מרץ 2001.

⁹¹ בעמוד 21 לדו"ח הוועדה הבינמשרדית לעובדים זרים והקמת ראשות הגירה מיולי 2002 מצוין כי במחצית הראשונה של שנת 2002 סורבה כניסתם של 1581 זרים.

בין \$3,500 לבין \$4,000 לאדם. מרבית ההברחות נעשות במסלול שהיה שמור עד כה להברחת נשים נסחרות המיועדות לתעשיית המין, סמים ונשק - העובדים נוחתים במצרים, מועברים לסיני, ומשם מעבירים אותם בדואים לגבול ישראל, במסע רגלי מפרך של שלושה ימים במדבר. בכתבה ב"הארץ" מיום 09.08.2002 מנה עוזי חבשוש, מ"פ בכח מילואים שהוטל עליו לסייר לאורך הגבול ולסכל הברחות, רשימה אופיינית של סחורות ואנשים המוברחים דרך גבול זה: "2.7 - שלושה שקי מריחואנה. 24.7 - שישה שקים. 24.7 - כניסה של 25 זונות. 26.7 - 10 זונות. 28.7 - 10 זונות. 30.7 - שני ג'פים שהיו בדרכם למפגש ניתקו מגע אחרי שזוהו. 31.7 - ארבעה מצרים חברו לרכב שהמתין להם בצד הישראלי. לא הרחק משם נרשמה חצייה של ארבעה עובדים זרים ואישה אחת."⁹²

למרות הסיכונים הביטחוניים הטמונים בתופעה זו, השלטונות כמעט שלא משקיעות מאמצים במניעת ההברחות, ומסתפקות בעיקר בתפיסת המוברחים. כוח צה"ל המסייר לאורך הגבול מנסה ללכוד את המבריחים, אך אחוזי הסיכול נמוכים ביותר. דוגמה להתעלמות הרשויות מן המבריחים, היא העובדה כי אזרח גאנה היה עצור בכלא במשך שמונה חודשים לאחר שמסר מידע על אזרחים זרים וישראלים שעוסקים, לטענתו, בהברחת עובדים דרך הגבול המצרי. עורך דינו פנה ליועץ המשפטי לממשלה בבקשה שהוא יחקר בנוגע למידע שברשותו, ו"מוקד סיוע לעובדים זרים" פנה למתאם נתינים זרים במשרד לביטחון פנים ולראש מנהלת ההגירה בעניין.⁹³ בעקבות הפניות הגיעו שוטרים לחוקרו, אך מעבר לכך לא נעשה דבר ובסופו של דבר האיש גורש.

סיכום

אם אופן אכיפת החוק משקף את המדיניות הרשמית, קשה להימנע מהמסקנה שזוהי מדיניות סלקטיבית, המתמזה בגירוש עובדים ומתעלמת מעבירות מעבידיהם. במדיניות זו, המתמקדת בהענשת העובדים ומתעלמת מזכויותיהם, נוהגות הרשויות במהגרי העבודה כמו בחפצים שניתן להביא ולהחזיר, לייבא ולספק במכסות, להעביר מיד ליד, למכור ולהשכיר, לנצל ולגרש. מדיניות הממשלה מוצגת על ידה כפתרון יעיל ואף הומאני, שיצמצם את תופעת השהייה הבלתי חוקית או יעלים אותה כליל. אלא שבלא טיפול במעבידים המפרים את החוק ואת זכויות העובדים, שכר מהגרי העבודה ימשיך להיות נמוך במידה כזאת, שיהיה כדאי להמשיך להביאם, ומספרם רק יילך ויגדל. מלבד יעילותה המפוקפקת, מדיניות זו אינה עוקרת משורש את התנאים המאד לא הומאניים המאפשרים את קיומה של עבדות מודרנית בישראל.

⁹² בקר אביחי, "מרדף", מוסף הארץ, 09.08.2002.

⁹³ מכתב למתאם נתינים זרים נשלח ביום 30.07.2002 ומכתב לראש מנהלת ההגירה נשלח ביום 18.09.2002.

הפרת זכויות מהגרי העבודה על ידי המשטרה

על פי החוק, כל שוטר מוסמך לעכב ולעצור לצורך גירוש מהגר עבודה שקיים חשד כי אינו שווה כדין.⁹⁴ אף שהמעצרים נעשים לכאורה על פי חוק, הם כרוכים בהפרות רבות של זכויות אדם: הפעלת כוח בלתי סביר לביצוע המעצר, פריצה לבתי מגורים ללא הצגת צו שופט, מעצר עובדים שהגיעו למשטרה כדי להתלונן על עבירה שבוצעה נגדם, האשמות שווא, מעצר הורים יחידים לקטינים, פגיעה בחופש הדת, ההתאגדות והביטוי, אי מתן אפשרות לאסוף חפצים אישיים, מניעת אפשרות להודיע בטלפון על המעצר והארכה שלא לצורך של תקופת המעצר.

אלימות שוטרים

על פי סעיף 13 לחוק הכניסה לישראל, אם לשוטר או לפקח יש יסוד סביר לחשד כי אדם שווה בישראל שלא כדין, הוא רשאי, לאחר שהזדהה בפניו והסביר לו את הסיבה לכך, לדרוש ממנו להילוו אליו למקום משמורת; אם סירב האדם לציית לדרישה, רשאי השוטר להשתמש בכוח סביר כדי להביאו למקום המשמורת. המוקד תיעד תלונות רבות על אלימות משטרתית בעת ביצוע המעצר ולעתים אף לאחר מכן. עצורים התלוננו על הפעלת כוח פיזי כלפיהם, על הפחדה ואלימות מילולית ועל פגיעה ברכושם.

בתאריך 14.01.2002 נעצר ו.מ., אזרח סין, בגין שהייה בלתי חוקית. הנה תיאורו: "התנפלו עלינו כמה אנשים ללא מדים. חשבתי שהם שודדים וברחתי. תפסו אותי, זרקו אותי על הרצפה ובעטו בי קשה. שמו לי אזיקים בידים וברגליים ולקחו אותי למשטרה. בגלל שהייתי כבול, התקשיתי לצאת מהמכונית ואחד השוטרים הכה אותי בבטן ובאשכים. לא יכולתי לקום מרוב כאבים. לקחו אותי לבית חולים וראו בצילום שנשברה לי צלע. השוטרים החזירו אותי לכלא. למחרת נמשכו הכאבים הקשים, ולקחו אותי שוב לבית החולים. עשו לי ניתוח. לא יכולתי להתנגד להם. כפו עלי הכל. כשהתעוררתי ראיתי שחסר לי אשך. אף אחד לא הסביר לי למה כרתו לי אותו. בדקתי את כל הגוף לראות שלא לקחו לי עוד איברים."⁹⁵ גם תמונת השער האחורי של דו"ח זה ממחישה את האלימות הכרוכה במעצרים, ושווה אלף מילים.

בשלוש השנים האחרונות הוגשו בסיוע "מוקד סיוע לעובדים זרים" 23 תלונות למחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים בגין פגיעת שוטרים בגופם וברכושם של מהגרי עבודה. רובן לא נחקרו, אם בגלל שעד שנשלח חוקר לחקור את המתלונן, העצור כבר גורש, ואם בגלל שהחוקרים לא הצליחו לאתר מתורגמן מתאים. חקירות שכן נערכו, נמשכו זמן רב, בעוד המתלונן עצור בכלא מבלי שיעוכב גירושו. במדיניות לגבי החזקה במעצר של קורבנות הסחר בנשים, המשמשות עדות תביעה חל שינוי בעקבות פסיקות בית משפט

⁹⁴ יש לציין כי על פי תיקון מס' 9 לחוק הכניסה לישראל שנכנס לתוקפו ביום 07.11.2001, "שר הפנים רשאי למנות פקחים לעניין חוק זה מקרב עובדי משרדו או מקרב עובדי המדינה" (סעיף 13 ד(א) לחוק הכניסה לישראל).

⁹⁵ מתוך עדותו של ו.מ., בתאריך 06.02.2002 בכלא מעשיהו.

שקבעו כי אין להחזיק במעצר אדם שהמדינה מעוניינת בעדותו. ואכן, רוב עדות התביעה שוהות באכסניה במימון המדינה.⁹⁶ פסיקה זו אינה מקוימת לגבי מהגרי העבודה. במצב דברים זה נמנעת חקירה ממשית של אלימות המשטרה ולמהגרי העבודה אין כל תמריץ שהוא למסור עדות, בידעם שצפוי להם מעצר ממושך.

פריצה לבתים ללא צווים

על פי הוראות חוק הכניסה לישראל, יכול שוטר לבקש משופט לתת צו המתיר לו להיכנס למקום מגורים, על מנת לבדוק האם מצוי במקום מהגר עבודה השוהה שלא כדין. גם כאשר ניתן צו כזה, הכניסה לבית מותרת רק לאחר שהשוטר או הפקח זיהו את עצמם בפני מי שנראה כבעליו של המקום והודיעו לו מהי המטרה שלשמה מתבקשת הכניסה.⁹⁷ מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים" ראינו במהלך השנים אלפי עצורים לפני גירוש. איש מהם לא ראה או קיבל העתק מצו החיפוש כפי שמחייב החוק.

בליל ה- 23.05.2001, הגיעו מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים" לשני בניינים סמוכים ברחוב שיבת ציון בתל אביב, דקות ספורות לאחר ששוטרי מחלק הזרים יפת"ח עזבו את המקום. בבניין נמצאו דלתות וחלונות שבורים. מעדויות שגבה "מוקד סיוע לעובדים זרים" מן הנשים והילדים שהתגוררו במקום עולה כי השוטרים לא הציגו כל צו, ורק שאלו את העצורים אם יש בידם אשרה. לדבריהם, המעצרים בוצעו בצורה אלימה, ובשתי דירות טענו הדיירים שהוכו קשות. המעצרים התבצעו באישון ליל, תוך עקירת הדיירים ממיטותיהם לעיני ילדיהם.

דרך מעצרים זו גבתה כבר קורבנות בחיי אדם. בשנת 1997, נהרג אזרח ניגריה, ג'ון אווייה, כאשר ניסה להמלט דרך חלון דירתו משוטרים שבאו לעצרו. בספטמבר 2000 נהרגה אזרחית קולומביה, סנדרה קרולינה סנצ'ז, עת ניסתה להימלט משוטרים דרך חלון בקומה הרביעית בה התגוררה. כמו כן נגרמו פגיעות גוף רבות בניסיונם של מהגרי עבודה להימלט מן השוטרים שביקשו לעוצרם. בתחילת ספטמבר 2002 קפצו שני עובדים סינים מחלון הקומה השנייה שבדירתם ונפצעו. מתנדבי המוקד פגשו באחת הכנסיות אזרח גאנה אשר קפץ מחלון ביתו שבקומה השנייה ושבר את אחת מרגליו אך הצליח להימלט מהשוטרים.

מעצר עובדים שהתלוננו על עבירה שבוצעה נגדם

על פי סקר של הרשות לתכנון כוח אדם במשרד העבודה משנת 1999, שנערך בקרב מהגרי עבודה, נמצא כי 25% ממהגרי עבודה היו קורבן למעשים פליליים שנעשו נגדם. עבירות רכוש כמו גניבה הן הנפוצות ביותר. פגיעות נוספות בזרים הן אלימות, סחיטה והונאה. 67% מהנפגעים, על פי הסקר, לא דיווחו לאף גורם על הפגיעה בהם. הסיבה העיקרית לכך, לפי הדו"ח, הינה העובדה שמעמד לא חוקי של עובד נקשר בתודעתו

⁹⁶ בש 91548/00, מדינת ישראל נ' ווריובקי; בש 73/00 מדינת ישראל נ' נטליה פינסקו.

⁹⁷ חוק הכניסה לישראל תשי"ב, 1952, סעיפים 13 (ג) ו-13 (ד).

למעמד של "חסרי זכויות".⁹⁸ רבים גם נרתעים מכל מגע עם הרשויות בכלל ועם המשטרה במיוחד, מחשש שמא יגורשו. הגיעו הדברים לידי כך שגם מהגרי עבודה שנפגעו בפיגועים, סירבו לקבל טיפול רפואי.

בהתאם להנחיית מפכ"ל המשטרה מאוגוסט 1998 אין לעצור מהגרי עבודה הבאים למשטרה להתלונן על עבירה שבוצעה נגדם.⁹⁹ ברוב המקרים מקפידה משטרת ישראל לקיים הנחיה זו, עם זאת עדיין קיימים מקרים בהם ההנחיה מופרת. כך למשל נעצר אזרח סין בתחנת המשטרה יפת"ח, כשבא להתלונן על כך ששכרו לא שולם ומעסיקו תקף אותו. טיפול המשטרה היה לעצור את המתלונן בגין שהות בלתי חוקית בישראל. רק לאחר פניית המוקד לבית הדין בכלא מעשיהו, שוחרר העובד, 18 יום לאחר שנעצר.¹⁰⁰ במקרה אחר נעצר א.ו. מהגר עבודה מבלארוס שבא לדווח למשטרה על קורבן סחר בנשים הכלואה בניגוד לרצונה בבית בושת. גם הוא שוחרר בידי בית הדין רק לאחר פניית מתנדבי המוקד.¹⁰¹

האשמות שווא בפלילים ומניעת זכות העצור לשחרור בערבות

לפעמים נוהגת משטרת ישראל להצדיק מעצרים בנימוק שמדובר במהגרי עבודה החשודים בפלילים. האשמות אלה מתבררות כמופרכות בדרך כלל, אך די בהן כדי למנוע אפשרות של שחרור בערבות. כך למשל, בליל 22.11.2001 פרצה המשטרה ל – 11 דירות בבניין שברחוב דרך השריון 92 בת"א. עילת מעצרים של כל דיירי הבניין הייתה "מידע מודיעיני על מעורבות בסחר בסמים". חלק מהעצורים ביקשו להשתחרר בערבות, אך היות שבצו הגירוש שלהם הופיע החשד למעורבות בסחר בסמים, נמנע שחרורם בערבות.

במקרה אחר נעצר עובד פיליפיני, פ.ר., אשר שהה בישראל כחוק ועמד לעזבה. הוא פנה אל ערכאת הביקורת של משרד הפנים וביקש להשתחרר בערבות עד שיעזוב את הארץ. ואולם, המשטרה התנגדה לשחרור זה, שכן טענה כי ישנו מידע פלילי נגדו. אותו מידע פלילי, הסתבר, היה העובדה כי מהגר עבודה מתאילנד היה מעורב במספר גניבות... העובד הפיליפיני שוחרר לאחר חמישה ימים במעצר, ולאחר שנאלץ לשלם שכר טרחה לעורך דין שיטפל בעניינו. בהחלטתה הביעה ערכאת הביקורת, עו"ד שרון בבלי-לארי, את מחאתה כנגד "הקלות הבלתי נסבלת שבה אנשים נעצרים בטעות במדינת ישראל של שנת 2000".¹⁰²

"מוקד סיוע לעובדים זרים" ביקר קשות את ההאשמות הגורפות והתריע על הסכנה בהכפשתם של כל מהגרי העבודה. בפגישה שהתקיימה במטה הארצי במשטרה בתאריך 30.11.2000 הסכים סנ"צ עידו גוטמן, ראש

⁹⁸ בר צורי רוני, "עובדים זרים ללא היתר בישראל, 1999", הרשות לתכנון כוח אדם, מרץ 2001, עמ' 65-63.
⁹⁹ הנחיית מפכ"ל המשטרה מס' 03.300.251 מאוגוסט 1998, סעיף 8: "היה והמתלונן שוהה בישראל שלא כדין, לא ייעצר בגין כך אלא אם קיימת עילה אחרת למעצרו." ההנחיה ניתנה בעקבות בג"צ שהגישו האגודה לזכויות האזרח וקו לעובד נגד משטרת ישראל בדרישה לחקור תלונות של מהגרי עבודה על עיכוב דרכניהם בידי מעבידיהם (בג"צ 2117/97).

¹⁰⁰ פרוטוקול בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 17.03.2002.

¹⁰¹ פרוטוקול בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 31.07.2002.

מדור סיור, כי תלונה נגד עובד בעל אשרת עבודה תחקר כאילו הדברים אמורים באזרח ישראל; ואילו תלונה לגבי מהגר עבודה ששהה בישראל שלא כדין תהיה תלויה בחומרת העבירה - בעבירות חמורות הוא יועמד לדין, ובעבירות פחותות משקל הוא יגורש. בפועל גם נוהל זה אינו מתקיים, ובמרבית המקרים די בעצם הגשת תלונה כדי שהעובד יעצר ויגורש, בין אם שהה בישראל כדין ובין אם לאו.

התוצאה היא שמהגרי עבודה אינם זוכים להליך שיפוטי הוגן, ולא ניתנת להם הזדמנות להתגונן בפני האשמות בפלילים. למעשה די בכל תלונה או מידע מודיעיני, חסר בסיס ומפוקפק ככל שיהיה, כמו מעביד המעוניין לחמוק מתשלום שכרו של העובד ומגיש נגדו תלונת שווא, על מנת שאדם נוסף יתוסף לסטטיסטיקה של משטרת ישראל לגבי עבריינותם של מהגרי העבודה. בכך תורמת משטרת ישראל לטיפול החרדות מפני כל מהגרי העבודה ומעודדת שנאת זרים בציבור הישראלי.

מעצר הורים יחידים

לפי הערכות, באזור תל-אביב חיים כיום כ - 2500 ילדים של מהגרי עבודה.¹⁰³ חלקם גדלים במשפחות חד הוריות. מעצר של הורה במשפחה חד הורית עלול להותיר קטין ללא טיפול והשגחה הולמים, וחמור מכך, להעמידו בסכנה בשל העובדה שלעתים איש אינו יודע על קיומו פרט להורה. חוק הכניסה לישראל קובע בסעיף 13 כי אחת הסיבות בעטיין ממונה ביקורת גבולות רשאי לשחרר בערבות, הינו מקרה בו קטין יוותר ללא השגחה. אך הוראות החוק לא מקיימות גם בעניין זה. בתאריך 02.09.2002 נעצר כומר בעת שהיה עם בתו בת השנה וחצי. עדי ראייה סיפרו כי התינוקת מררה בבכי כאשר השוטרים הפרידו אותה מאביה, למרות הסבריו שאם הפעוטה בניגריה וכי הוא מגדל אותה לבדו. הפעוטה נלקחה על ידי אחת מנשות הקהילה וסירבה לאכול עד שחזר אביה. ממונה ביקורת גבולות יכול היה לשחררו בו ביום, אך סירב.¹⁰⁴ האב שוחרר רק כעבור שבוע בידי בית הדין.¹⁰⁵

המקרה הזה התרחש אף שכמה חודשים קודם לכן, בעקבות מקרים נוספים שבהם הופקרו ילדים בשל מעצר הוריהם, יזם "מוקד סיוע לעובדים זרים" ישיבה בוועדת הכנסת לנושא בעיית העובדים הזרים. בישיבה שנערכה ביום 19.02.2002, אמר יועץ השר לביטחון פנים, הרצל חגי, כי "גם לפני שהתיקון לחוק היה, קבענו כהנחיה פנימית שאותו הורה 'יהנה' מהעניין הזה שיש קטין שנתון תחת השגחתו, ולא יגורש כל עוד אין פתרון לאותו קטין." והוסיף ש"תפקידו של ממונה ביקורת גבולות לבלום ולעצור תופעות מהסוג הזה שלא תתרחשנה".¹⁰⁶

¹⁰² פרוטוקול ערכאת ביקורת של שוהים שלא כדין מיום 02.11.2000. בתקופה שקדמה לתיקון מס' 9 לחוק הכניסה לישראל פעלה בכלל מעשיהו ערכאת ביקורת מטעם משרד הפנים. ערכאה זו הוחלפה בבית דין עם כניסתו של התיקון לתוקף בתאריך 07.11.2001.

¹⁰³ לפי הערכת מסיל"ה – מרכז סיוע ומידע לקהילה הזרה בעיריית תל אביב.

¹⁰⁴ טופס החלטה על משמורת מועמד לגירוש, 03.09.2002.

¹⁰⁵ פרוטוקול בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 10.9.2002.

¹⁰⁶ פרוטוקול ישיבת ועדת הכנסת לבחינת בעיית העובדים הזרים מיום 19.02.2002.

אמנם חוק הכניסה לישראל אינו מתייחס מפורשות למעצר קטינים, אך קרו מקרים שבהם נעצרו קטינים, בניגוד לאמנות בינלאומיות עליהן חתמה ישראל. בחודש אוגוסט 2002 הובאה לכלא נווה תרצה נערה בת 16 מסרי לנקה, לאחר שנמלטה מן הרשות הפלסטינית. חיילי צה"ל העבירו אותה לידי המשטרה, שעצרה אותה והעבירה אותה לכלא נווה תרצה לקראת גירושה. רק לאחר למעלה מחמישים ימי מעצר, ובסיועה של ח"כ תמר גוז'נסקי אליה פנו נציגי "מוקד סיוע לעובדים זרים", נשלחה הנערה לארצה, בליווי נציג השגרירות.

פגיעה בחופש הדת

למהגרי עבודה השוהים שלא כדין יש יתרונות רבים על-פני עובדים בעלי אשרות, עובדה המסבירה מדוע העובדים בעלי האשרות, המשועבדים למעשה בידי מעבידיהם, בוחרים לשחרר את עצמם ולזכות בחירויות שנשללו מהם, גם במחיר של אובדן רישיון העבודה. אמנם הם יחיו בפחד מפני גירוש, אך יוכלו לבחור בעצמם את מעבידיהם ולהחליפם אם אינם מרוצים מתנאי העבודה והתשלום, הם יוכלו לנהל את חייהם הפרטיים והקהילתיים כרצונם, ובכלל זאת לממש את אמונותיהם הדתיות. חופש הדת היא אחת הזכויות שדווקא במדינת היהודים, אשר ההיסטוריה שלהם רצופה רדיפות דת, צריכים להיות רגישים אליה במיוחד.

מידת הרגישות שמפגינה משטרת ישראל מתחווה בסיפור הבא: בליל 30.05.2001 פרצו שוטרים בלבוש אזרחי לכנסייה הפנטקוסטלית של אזרחי גאנה במרתף בניין בדרום תל אביב, ושברו את דלת הכנסייה. השוטרים ערכו חיפוש במקום ועצרו את שלושת הגברים שהתפללו שם באותה שעה. אחד הנעצרים, כומר הכנסייה, רואיין לכתבה בעיתון "העיר". הכתבה עוררה את כעסם של שוטרי מחלק זרים, אשר מאז ממשיכים לפקוד את הכנסייה לעיתים קרובות ולעצור את המתפללים.¹⁰⁷

בספטמבר 2002 הפגינו תושבי שכונת התקווה בתל-אביב נגד פתיחתה של כנסייה בשכונתם. ההפגנה הייתה חריגה נוכח יחסי השכונות הטובים בין התושבים לבין מהגרי העבודה שהתגוררו בשכונה. שלמה מסלאווי, יו"ר ועד השכונה, צוטט בכתבה כאומר "ההפגנה לא הייתה רחוקה מלהגיע למכות. מזל שלא היו שם עובדים זרים... נכון שהתושבים תופסים טרמפ על המצב הכללי".¹⁰⁸ מדבריו של מסלאווי אפשר להתרשם מהשפעת מדיניות הגירוש של הממשלה על יחסם של אזרחי ישראל למהגרי העבודה. ואכן, לאחר תקריות חוזרות ונשנות עם התושבים, שכללו יריקות, קללות והשחתת ספרי קודש, נסגרה הכנסייה.¹⁰⁹

פגיעה בחופש ההתאגדות

במהלך השנים האחרונות עצרה משטרת ישראל כמה עשרות אנשים שעמדו בראש קהילות של מהגרי עבודה בישראל, או שהיו בעלי תפקידי מפתח בקהילות אלו. רשימת העצורים כוללת שניים ממנהיגי "איגוד

¹⁰⁷ אברהמי עידית, "התפילה הופסקה", העיר, 22.6.2001.

¹⁰⁸ סיני רותי, "בשכונת התקווה אומרים: 'שהזרים יתפללו, רק לא כאן'", הארץ, 27.09.2002.

¹⁰⁹ אשר איתי, "נסגרה כנסיית העובדים הזרים", מעריב, 29.09.2002.

העובדים הדרום-אמריקאים", פטריסיו דיאז וחואן קרלוס פולאווקו, יו"ר אופימה בישראל (ארגון בינלאומי של מהגרי עבודה פיליפינים), אלמר קנדאיי, נשיא המועדון הצ'יליאני, פרנסיסקו אספינוזה וסגנו נלסון מרסל, עורך ומוציא לאור של עיתון דרום-אמריקאי, חואן קרלוס חרמיליו, ראשי כנסייה כמו ג'ונסון דג'רפט, ג'ורג' אופוקו ויזראל מורקיניו ושני פעילים מרכזיים בכנסיית סנט פיטר, ג'ון קרוז וסזר אלוורדו.

פטריסיו דיאז, מראשי איגוד העובדים הדרום-אמריקאים פרסם ב- 12.03.2001 מכתב אישי לראש הממשלה אריאל שרון בעיתון באינטרנט ובו כתב: "הייתי רוצה לשאול את מי שיכול להשיב לי: איך אני יכול לגעת בליבך? מה עלינו לעשות כדי שיראו אותנו כשווים, כדי שימצאו דרך להקל על המשא הכבד שלנו, ולא יראו אותנו כאויבים, כאלה שיש לצוד אותם ברחובות, להתפרץ לדלתותיהם ולאסור אותם במיטותיהם לעיני לדיהם."¹¹⁰

13 ימים לאחר מכן, פרץ מחלק הזרים את דלת ביתו של דיאז ועצר אותו. בעקבות מעצרו של דיאז ושל מנהיג נוסף, עתר "מוקד סיוע לעובדים זרים" לבג"צ בטענה כי המשטרה מתנכלת לראשי קהילות מהגרי עבודה המנסים לסייע לחבריהם.¹¹¹ המשטרה טענה כי המעצר היה מקרי לחלוטין והעתירה נדחתה. הנימוק שנתנו השופטים היה כי מנהיגי קהילות הזרים צריכים לבוא מקרב מהגרי העבודה השוהים בישראל כחוק. יש לציין כי האפשרות שתקום מנהיגות מקרב מהגרי העבודה השוהים כדין בישראל הינה בלתי סבירה, בהתחשב בתנאי העבודה והמחייה המגבילים את חופש תנועתם ואת זמנם. לכך מתווסף החשש מפני גירושם באם יפעלו לרווחת בני קהילתם ויחשבו על ידי מעבידיהם כ"עושי צרות". כאמור, על מהגרי העבודה הסינים נאסר לעסוק בפעילות פוליטית ודתית, והאיסור מעוגן בחוזה עליו הוחתמו.

פגיעה בחופש הביטוי

באוגוסט 2002 יצא לאור עיתון חדש בשם "מגילה- תל אביב טיימס", שנועד לשרת את הקהילה הפיליפינית. העיתון עורר הדים רבים והביא לפרסומה של כתבה גדולה בעיתון "זמן תל אביב".¹¹² בכתבה צוטט עורך העיתון, אלברט קנדאיי, כתוקף את מדיניות הגירוש של ממשלת ישראל וקורא לשמירת זכויות מהגרי העבודה. כעבור שלושה ימים פקדו שוטרי מחלק הזרים את משרדי העיתון ומשלא מצאו את קנדאיי, שבו למקום שבועיים לאחר מכן עם תמונתו ועצרו אותו. גם הפעם טענה המשטרה שהמעצר היה מקרי, אך קנדאיי סיפר: "הם עצרו אותי ואמרו שאני כותב נגד מדיניות הגירוש של הממשלה ולכן אני כותב נגד ישראל. הם אמרו שאני לא חוקי פה ושאסור לי לכתוב נגד הממשלה".¹¹³

¹¹⁰ דיאז פטריסיו, "איך אני יכול לגעת בלבך" אתר האינטרנט וואלה, 12.03.2002.

¹¹¹ בג"צ 5903/01 פטריסיו דיאז נגד משטרת ישראל.

¹¹² סומברג דנה, "אלי ישי קובע את הדד ליין", זמן תל אביב, 30.08.2002.

¹¹³ סומברג דנה, "לא אוריד את הראש", זמן תל אביב, 20.09.2002.

אי מתן אפשרות לאסוף ציוד אישי בעת המעצר

המסלול של מהגר עבודה ממעצרו עובר ישירות מן הכלא למטוס, בליווי משטרה צמוד. לכן חשוב שעם מעצרו תינתן לו אפשרות לאסוף ולו את חפציו האישיים ואת כספו. אלא שגם אפשרות זו לא תמיד ניתנת לו בעת המעצר. כתוצאה מכך, מהגרי עבודה לא מעטים גורשו כשרק בגדיהם לגופם, לעתים בביגוד קיצי לארצות קרות, ללא חפציהם, וללא פרוטה בכיסם כשנמל התעופה בו נחתו מרוחק אלפי קילומטרים מביתם.

לעתים העצורים הם המסרבים לאסוף את חפציהם מביתם מחשש פן השוטרים שעצרו אותם יעצרו מהגרי עבודה אחרים המתגוררים איתם בדירה. חשש זה מוצדק, שכן המשטרה עוצרת מהגרי עבודה כאשר שותפיהם לדירה באים לאסוף את חפציהם. אלא שגם כאשר עצורים ביקשו לאסוף את חפציהם, או אף כאשר נעצרו בביתם, קרה לא אחת ששוטרים לא איפשרו להם לעשות זאת, ומאוחר יותר טענו כי העצור הוא שסירב.

עקב תלונות שהגישו נציגי "מוקד סיוע לעובדים זרים" בעניין זה, החלו שוטרי מחלק הזרים להחתים את העצורים לפני גירוש על "טופס ויתור על ציוד". בטופס, הכתוב בעברית, מצוין שהעצור מוותר על זכותו לאסוף את חפציו האישיים. על פי עדויות שגבו מתנדבי המוקד, בהרבה מאד מקרים העצורים לא הבינו על מה חתמו ולעתים אולצו לחתום עליו. אף בית הדין בכלא נדרש לעניין, וכתב: **"משטרה נא לחדול מהנוהג הפסול של החתמת עצורים על טופס בעברית שאינם מבינים את תוכנו"**.¹¹⁴

לאחר מספר מכתבי מחאה חריפים מטעם המחלקה המשפטית של "מוקד סיוע לעובדים זרים", החלה המשטרה לתרגם את הטופס לשפות שונות, אך לא חדלה לדרוש מעצורים לחתום עליו. ר. ג., אזרח פיליפיני, נעצר בביתו על ידי שוטרי תחנת יפת"ח בליל 18.04.2002. הוא התבקש לחתום על טופס הויתור על חפציו אישיים בעברית ובאנגלית. לדבריו, הוא סירב לחתום וביקש שתיתן לו אפשרות לאסוף את חפציו. השוטרים סירבו, ובטופס נכתב בעברית במקום חתימת העצור: "מסרב לחתום".¹¹⁵

אי מתן אפשרות להתקשר לעו"ד או לכל אדם אחר על מנת לדווח על המעצר

על פי חוק הכניסה לישראל, לכל מהגר עבודה שנעצר בגין שהיה בלתי חוקית, יש זכות להודיע על מעצרו לאדם קרוב לו, לעורך דין, וכן לנציגות של מדינתו.¹¹⁶ אך גם כאן, המציאות שונה מן החוק. ב"מוקד סיוע לעובדים זרים" מתקבלות כמעט מדי יום בקשות סיוע לאיתור מהגרי עבודה שנעלמו. מסתבר כי בחלק

¹¹⁴ עו"ד שרון בבלי-לארי, פרוטוקול בית דין לביקורת משמורת על שוהים שלא כדן, בענינו של י.ה., 07.02.2002.
¹¹⁵ במכתב שנשלח ע"י עו"ד נעמי לבנקרון מ"מוקד סיוע לעובדים זרים" למחלקת תלונות הציבור של משטרת ישראל ביום 11.12.2001 פורטו מספר מקרים נוספים בהם החתימה המשטרה על טופס זה: אדם אחד שלא הבין על מה הוא חותם ורצה לאסוף את רכושו, אדם נוסף שהתגורר לבדו ובודאי לא חשש כי יעצרו שותפיו לדירה, אך השוטרים סירבו לבקשתו לאסוף חפציו, ואדם נוסף שנעצר בביתו ובכל זאת לא איפשרו לו לקחת את חפציו.
¹¹⁶ חוק הכניסה לישראל, התשי"ב 1952, סעיף 13 א (ה).

מתחנות המשטרה לא ניתנת לעצורים כל אפשרות להתקשר. בתחנות אחרות עומד לרשותם רק טלפון ציבורי, אך באם לא היה לעצור כסף בשעת מעצרו, או כרטיס טלפון, הוא אינו יכול לעשות בו שימוש. לעיתים חולפים ימים ארוכים מן המעצר ועד שמתאפשר לעצור להתקשר, ימים של אי וודאות ודאגה של קרוביו וחבריו.

המתנה לכרטיסי טיסה

עד לשנת 1998 נאלצו מהגרי עבודה להמתין זמן ממושך בכלא עד לגירושם, אם ידם לא השיגה כדי לשלם את כרטיס הטיסה שלהם. בעקבות עתירה לבג"צ שהגישה האגודה לזכויות האזרח בישראל, נקבע כי המדינה תממן את טיסתם של מהגרי עבודה עצורים שאין להם מקור מימון אחר, וכי עליה לעשות זאת בתוך 14 יום.¹¹⁷ למרות פסיקת בג"צ, רכישת כרטיסיהם של מהגרי עבודה במימון המדינה נעשתה בעבר באיטיות רבה והמגורשים המתווכים בכלא זמן רב להטסתם. "מוקד סיוע לעובדים זרים" פנה פעמים רבות אל הרשויות בשמם של עשרות עצורים לפני גירוש, שרצו לחזור למדינותיהם והיו בידיהם כל המסמכים הדרושים, אך עוכבו בכלא, לעיתים הרבה מעבר ל- 14 שנקבעו בפסיקה.

בתאריך 28.07.2002 כתבה עו"ד שרון בבלי-לארי, אב בית הדין בכלא, בהחלטתה לגבי ו.א. אזרח רוסיה שנעצר ב- 01.05.2002: "המוחזק קיבל דרכונו ב- 09.07.2002 ומאז ממתין למימון כרטיס הטיסה שלו. אם לא יורחק תוך שבוע – אשקול שחרור בערבות." באותו יום הופיע בפני בית הדין גם ו.פ., אזרח גרוזיה שנעצר חמישה חודשים קודם לכן, ולגביו כתבה עו"ד בבלי-לארי: "המוחזק קיבל דרכונו לפני למעלה מחודשיים ומאז ממתין למימון כרטיס הטיסה שלו וזאת בניגוד לפסיקת בג"צ הקובעת כי לא יוחזק אדם יותר משבועיים בשל היעדר כרטיס טיסה. אם לא יורחק תוך שבוע – אשקול שחרורו בתנאים."¹¹⁸

יש לציין כי מאז הקמתה של מנהלת ההגירה חל שיפור משמעותי בתחום זה וכיום רכישת כרטיסי הטיסה מתבצעת במהירות. אך אליה וקוץ בה: משטרת הגירוש כל- כך להוטה לגרש כמה שיותר אנשים במהירות המירבית, שהיא נוהגת לרכוש כרטיסי טיסה ולגרש עצורים עוד בטרם חלפו 72 השעות בהן אין לגרש אדם ויש לאפשר לו לערער על צו הגירוש. יתרה מכך, היא משתמשת בטיעון כי משרכשה המדינה כרטיס טיסה לעצור אין לאפשר לו עוד להשתחרר בערבות, וכך מונעת את שחרורם של רבים.

סיכום

מדיניות המעצרים, ובמיוחד כפי שהיא מבוצעת בידי משטרת ישראל חושפת קשת רחבה של פגיעות בזכויות האדם של מהגרי העבודה במדינת ישראל. קשה להימנע מן המסקנה כי המשטרה אשר אמונה על שלטון החוק

¹¹⁷ בג"צ 199/98 ו.ל. נ' שר הפנים.

¹¹⁸ פרוטוקולים של בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדיון מיום 28.07.2002.

ועל אכיפתו, מתעלמת מן החוק ואף רומסת אותו ככל שהדבר נוגע למהגרי עבודה. מדיניות זו אינה עולה בקנה אחד עם תפיסת שלטון החוק במדינה דמוקרטית. סופה, שאת מחירה הבלתי נסבל משלמים לא רק מהגרי העבודה, אלא אזרחי ישראל כולם.

תנאי מעצר של מהגרי עבודה לפני גירושם

"במדינה דמוקרטית, אשר הציבה בראש חוקתה את הצו כי 'זכויות היסוד של האדם בישראל מושתתות על ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין...!', מעצר ללא משפט צריך להתקיים רק במקרים חריגים ומיוחדים. הכלל הוא החירות. המעצר הוא החריג... אפילו מוצדק הוא לפגוע בחירות, הפגיעה לעולם אינה צריכה להיות מעבר לנדרש."

נשיא בית המשפט העליון, השופט אהרון ברק.¹¹⁹

מהגרי העבודה שנעצרו בגין שהיה בלתי חוקית נכלאים בבתי כלא עד לגירושם - כליאתם נעשית אף שאינם עצורים הממתינים לביורור דינם, או אסירים שנשפטו והורשעו. זאת, בשעה שנציבת שב"ס, רב גונדר אורית אדטו הגדירה את הצפיפות בבתי הכלא "פצצה מתקתקת". לדבריה, שב"ס נאלץ להפסיק לקלוט עצורים פליליים כי מאות מהם ישנים על הרצפה, ובתי הכלא בישראל מקצים רק 3.5 מ' לעצור, פחות מחצי מהמקובל בארצות מערביות.¹²⁰ צפיפות זו הצריכה התערבות שיפוטית: "אין להלין עצורים על הרצפה, בתאי טלפון או בתאי מפגש עם עורכי דין" קבעה השופטת מרים נאור בעתירה של "רופאים לזכויות אדם" נגד תנאי המעצר הלא אנושיים בבתי המעצר.¹²¹ לנוכח מצב הצפיפות החמור, ועדת החוקה של הכנסת אישרה בתחילת יולי 2002 תקן כליאה חדש הקובע כי בבתי הכלא בישראל יוחזקו לא יותר מ- 7,500 אסירים. מאחר ועד לאותה עת היו כלואים למעלה מ- 10,700 אסירים, משמעות ההחלטה היא ששב"ס נאלץ לשחרר אסירים שנותרה להם תקופת מאסר קצרה. עם זאת, במקום להלין במקומות שהתפנו מאות עצורים שישנים על הרצפה, בחרו הרשויות לגדוש את בתי הכלא במהגרי עבודה נוספים שנעצרו.¹²²

מתקני הכליאה

מהגרי עבודה הנעצרים על שהייה בלתי חוקית מועברים לכלא מעשיהו ברמלה. כיום מוקצים להם שלושה אגפים ובהם 400 מקומות. באגף 3 חצר וסביבה 15 תאים מוזנחים שלתוכם דוחסים 8 בני אדם ב- 4 מיטות קומותיים. תאים אלה לוחטים בקיץ וקפואים בחורף. אגפים 4 ו- 5 ממוקמים בשני בניינים בני שתי קומות. גם בהם כלואים בין 6-8 עצורים בחדר. היות שבחדרים אין שירותים, העצורים מורשים לצאת למסדרון הקומה שם נמצא חדר שירותים ובו אסלה אחת, שלוש משתנות וחמש מקלחות המשמשים את 70 דיירי הקומה. נשים הנעצרות בגין שהייה בלתי חוקית נכלאות בנווה תרצה. מספר המקומות המוקצה להן משתנה בהתאם לנסיבות ועמד בשיאו על 40. ככלל, תנאיהן טובים יותר בהשוואה לאלה של הגברים, אך חלקן נאלצות לחלוק תא עם אסירות פליליות.

¹¹⁹ דנ"פ 2316/95 גנימאת נ' מדינת ישראל פ"ד מט(4), 589,649.

¹²⁰ ראיון טלוויזיה (ערוץ 2) מיום 13.03.2002 עם רב גונדר אורית אדטו, נציבת השב"ס בתוכנית הלילה של גבי גזית.

¹²¹ צו ביניים מיום 11.02.2002 בעקבות בג"צ 545/02, רופאים לזכויות אדם נ' השר לבטחון פנים.

¹²² גולן יהודה, "אסירים ישוחררו בגלל הצפיפות" מעריב, 02.07.2002.

תנאי הכליאה

מהגרי העבודה העצורים בכלא אינם פושעים ולא הורשעו בשום עבירה. הם מוחזקים במעצר רק לצורך הבטחת יציאתם מן הארץ, אך תנאי החזקתם גרועים מתנאי אסירים פליליים:

- שעות "הטיול" לאורור וחילוץ עצמות מועטות, ומשתוות רק לאלה של אסירים פליליים הכלואים באגף ענישה מיוחד (אגף 1). העצורים באגפים 4 ו-5 יכולים להסתובב בין החדרים בקומה ברוב שעות היום, ויש להם גישה לטלפון הציבורי הנמצא במסדרון. הם מורשים לצאת לרחבת הכניסה הזעירה לשעתיים ביום, ולאחרונה הם מדווחים כי זמן הטיול הצטמצם לשעה אחת בלבד. באגף 3 מוצאים העצורים מתאיהם לשעתיים ביום. מאחר והטלפון הציבורי נמצא בחצר, הנגישות אליו מוגבלת לשעות אלה. הם מבלים את ה"טיול" בעמידה בתור לטלפון, ולא תמיד מצליחים להתקשר.
- לעצורים אין גישה לקנטינה וכל מזונם מגיע ממטבח הכלא. התלונות על טיבו רבות, ואף קרה שניתן להם מזון לא טרי.
- העדר גישה לקנטינה מאלצת את העצורים לרכוש כרטיסי טלפון מרוכל פרטי שמגיע כפעמיים בשבוע ומוכר כרטיסים במחירים מופקעים.
- לא ניתנת להם האפשרות לעבוד, גם במקרים של כליאה ממושכת בת שנה ויותר.
- אין טלוויזיה בתאים. "מוקד סיוע לעובדים זרים" הציע לתרום מכשיר לחדר הביקורים, אך שירות בתי הסוהר סירב, והתנה את התרומה בכך שתינתן טלוויזיה לכל תא, ואף תוחלף במידה ותתקלקל.
- חדר הביקורים באגף 3 נעול בפני העצורים כל היום, ונפתח רק לדיונים של בית הדין ולצורך ביקורי עו"ד ומשפחות.
- כל עצור זכאי לביקור בן חצי שעה מידי שבוע. עקב מצוקת סוהרים בשב"ס המבקרים מחכים בשער שעות ארוכות.
- לא מתקיימת כל פעילות תרבותית חוץ מארוחת חג בראש השנה. עד כה שב"ס התיר למתנדבי המוקד לקיים מסיבת "סילווסטר", בבוקר שאחרי כניסת השנה האזרחית.

תנאי הכליאה הקשים הניבו כמה שביתות רעב. האחרונה התקיימה ביוני 2002 ונמשכה שלושה ימים. במכתב שהעבירו השובתים ל"מוקד סיוע לעובדים זרים" נכתב: "אנו שובתים במחאה על כך שמכשירי הטלפון הציבוריים באגף אינם פועלים, שאין לנו אפשרות להתקשר בשיחות גוביינא ושכרטיסי הטלפון נמכרים לנו במחירים מופקעים. נמאס לנו גם לקבל אקמול כתרופה היחידה לכל תחלואינו".¹²³ השביתה הסתיימה מבלי שהשיגה את מטרותיה. פניות של "מוקד סיוע לעובדים זרים" הביאו לשיפורים קלים בתנאים. למתנדבים הותר להכניס לכלא בגדים, סיגריות וטלכרטים וכן עיתונים וספרים בשפות שונות. מנהל הכלא נעתר לבקשתנו והתיר למעבידים ולבני משפחות להכניס לעצורים כסף וציוד אישי מידי יום ולא רק ביום הביקור השבועי. אלא שהנחיות אלה אינן מונעות את עיכובם של מבקרים בשער, ולעיתים קרובות נדרשת התערבות

¹²³ קטע ממכתב שנמסר למתנדבת "מוקד סיוע לעובדים זרים" ביום 15.06.2002 בכלא מעשיהו.

מנהל הכלא על מנת להכניסם. כמו כן, כיום מורשה כל עצור להחזיק ברשותו סכום של 400 ש"ח ולקבל ממבקרים כרטיסי טלפון וסיגריות ללא הגבלה. המוקד אף הביא להכנסת מכונות לממכר סיגריות ושתייה לאגפים.

תנאי מעצר בתחנות המעצר המשטריות

מרבית הזרים הנעצרים מוחזקים בתחנות המעצר השונות ימים ושבעות עד שמתפנה עבורם מקום בכלא. העיכוב בתחנות המעצר מאריך את תקופת כליאתם הכוללת של מהגרי העבודה, שכן הטיפול בגירוש - השגת דרכונים, מימון ותיאום טיסות - מתחיל רק עם העברתם של העובדים לכלא, וזאת אף שהגשת בקשה לדרכון למשל, כרוכה בפעולה פשוטה של העברת טופס מתחנת המשטרה לקונסוליה המתאימה. בתחנות המעצר מותרת הכניסה לעורכי דין בלבד, ולפיכך נמנעת מהעצורים אפשרות לקבל סעד משפטי והומניטרי, הניתן חנם ע"י מתנדבי המוקד בכלא. יתרה מכך, עיכוב העצורים בתחנות המעצר מונע מרבים אפשרות להופיע בפני בית הדין בכלא בתוך 14 יום כפי שמחייב חוק, עובדה שהופכת את מעצרם לבלתי חוקי.

על התנאים הקשים בתחנות מעצר ניתן ללמוד מדו"ח שהגישה הסנגוריה הציבורית בינואר 2002 ליועץ המשפטי לממשלה. בין 35 תחנות המעצר שנבדקו נמצא שב- 19 קיימת בעיית צפיפות וב- 8 מתוכם לנו עצירים הרצפה. באשדוד צופו 18 עצורים בתאים המיועדים ל- 8 עצורים. ב"קישון" בחיפה נאלצו 115 עצורים ללון על הרצפה.¹²⁴ בסיוור שערכו נציגי עמותת "רופאים לזכויות אדם" ב"קישון" ביוני 2002 נמצא שבמקום הוחזקו 448 עצורים, למרות שישנן רק 340 מיטות. העצורים דיווחו כי בגלל הצפיפות הם נאלצים לדרוך אחד על השני, והדבר מוביל לאלימות. הם התלוננו שקשה לנשום בחדרים המצחינים. עציר אחד ביקש ללון על מזרון במסדרון בשל הצפיפות והמחנק.¹²⁵ במאי 2002 נעצרו 3 עובדים אזרחי גאנה והובאו למשטרת השכונות בתל אביב. אחד העצורים, כומר, תיאר את התנאים כך: "הייתי סגור בחדר. היו שם רק שתי מיטות והיינו שיש. החדר היה מוצף ועמדנו בתוך המים כל הלילה. המאווררים פעלו כל הזמן. בסוף כבר לא היה אפשר לחשוב מרוב קור."¹²⁶

הפרסומים הרבים בכלי התקשורת לגבי הצפיפות והתנאים השוררים בתחנות המעצר מעלים שלא מדובר בתופעה חריגה אלא במצב מתמשך. הרשויות מודעות לכך והשר לביטחון פנים עוזי לנדאו הודה בפני ועדת החוקה בכנסת כי "המשטרה נמנעת לא אחת ממעצר עבריינים בשל מחסור במיטות בחדרי המעצר."¹²⁷ תנאים קשים אלה משותפים לכל העצורים, ואין הבדל בין עצורים החשודים בפלילים למהגרי עבודה. אך מאחר ומעמדם החוקי של מהגרי העבודה אינו ברור, היחס אליהם משתנה: יש תחנות ושוטרים המתירים להם

¹²⁴ "תנאי המעצר בתחנות משטרה ובמתקני מעצר אחרים של משטרת ישראל בשנת 2001" דו"ח הסנגוריה הציבורית. ינואר 2002. עמודים 5-6.

¹²⁵ רופאים לזכויות אדם, "מחיר הצפיפות", יוני 2002.

¹²⁶ אברהמי עידית, "התפילה הופסקה", העיר, 22.06.2001.

¹²⁷ רגב דוד וצימוקי טובה, "השר לנדאו: לא עוצרים פושעים כי בתי הכלא מלאים", ידיעות אחרונות, 09.01.2002.

לקבל חפצים ויש שאוסרים זאת. לעתים מאפשרים להם להתקשר ולהודיע על מעצרים ולעתים לא.

משך ההחזקה במעצר

בדו"ח שפרסמה הרשות לתכנון כח אדם במשרד העבודה והרווחה בתחילת שנת 2002, צויין כי במהלך שנת 2001 הוחזקו עצורים לפני גירוש בכלא למשך 7.5 ימים בממוצע עד לגירושם.¹²⁸ לעומת זאת, מנתונים שנאספו ע"י מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים", עולה כי זמן ההחזקה של העובדים בכלא גבוה בהרבה ועומד על 21 ימים בממוצע.¹²⁹ מספר זה אינו כולל את משך ההחזקה של העצורים בבתי מעצר משטריים עד להעברתם לכלא. בכל הנוגע לנשים, המצב אף חמור יותר. רובן נשים שנסחרו ונעצרו בבתי בושת, לרוב ללא תעודות או עם מסמכים מזוייפים. בשל כך כליאתן ממושכת יותר, למעלה מחודש בממוצע, עד שנציגי מדינותיהן מזהים אותן ומנפיקים להן תעודות מעבר המאפשרות את גירושן.¹³⁰

מסורבי כניסה לישראל – נמל התעופה בן-גוריון

מידי שנה, אלפי אנשים המגיעים לנמל התעופה בן גוריון מתבשרים ע"י שוטרי ביקורת הגבולות כי כניסתם מסורבת. הם מובלים ל"חדר המסורבים", מתקן כליאה בנתב"ג, עד להחזרתם למדינת מוצאם. בדו"ח הסנגוריה הציבורית מינואר 2002 נכתב כי: "חדרי מסורבי הכניסה לישראל בנמל התעופה בן גוריון... הם אחד המקומות בהם שוררים התנאים הקשים ביותר מכל מתקני המעצר של משטרת ישראל".¹³¹ הסיפור הבא הינו סיפור אחד מתוך אלפים של תיירים, אנשי עסקים, אמנים ומהגרי עבודה שהגיעו ארצה ומצאו עצמם כלואים.

בליל ה- 25.12.2000 נחתה ס., אזרחית קולומביאנית, בנמל התעופה בן גוריון במטרה לבקר את אמה, שהינה תושבת קבע בישראל. ס. היתה בחודש שביעי להריונה כאשר נלקחה ל"חדר המסורבים", שם נאלצה לישון על הרצפה במשך יומיים. אמה ביקשה ממשרד הפנים להתחשב במצבה של בתה ולשחררה לשבוע כדי לאפשר לה להתאושש מן הטיסה הארוכה ולאסוף כוחות לטיסה חזרה. היא אף הציעה ערבות כספית שתבטיח את יציאת בתה מן הארץ, אך לשווא. משרד הפנים סרב לאשר את כניסתה בטענה שקיים חשש להשתקעותה בארץ. כעבור יומיים, כשהתפנה מקום בטיסה לבוגוטה, הועלתה ס. על המטוס. מצבה הבריאותי כה התדרדר ביומים אלה, עד שהמטוס נאלץ לנחות בגלילה באתונה. ס. אושפזה בבית חולים במאמץ להציל את העובר וחויבה בכל ההוצאות הרפואיות.

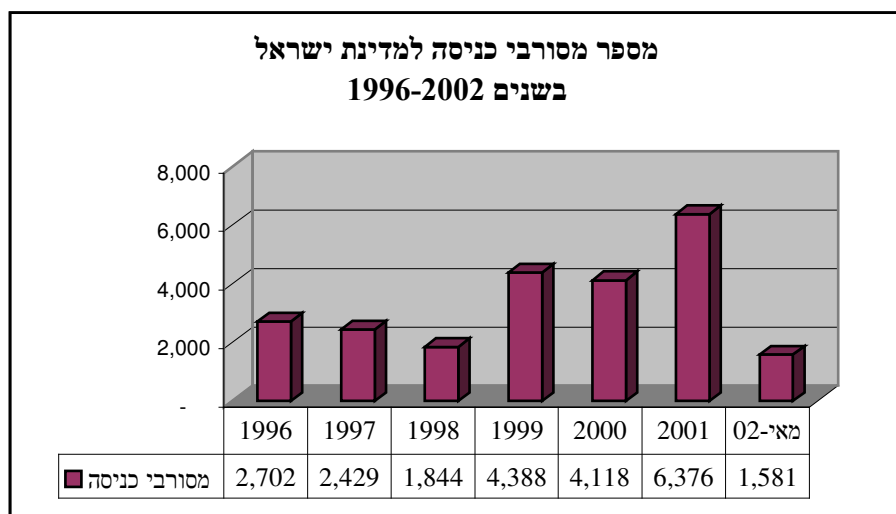
¹²⁸ בר-צורי, ר., "עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בשנת 2001" הרשות לתכנון כוח אדם, משרד העבודה והרווחה, ירושלים 2002

¹²⁹ מבוסס על נתונים שנאספו ע"י מתנדבי המוקד במהלך ביקורים בכלא מעשיהו בחודשים ינואר – אוגוסט 2002.

¹³⁰ מוקד סיוע לעובדים זרים, "סחר בנשים בישראל", דצמבר 2001, עמ' 9.

¹³¹ "תנאי המעצר בתחנות משטרה ובמתקני מעצר אחרים של משטרת ישראל בשנת 2001" דו"ח הסנגוריה הציבורית, ינואר 2002, עמוד 18.

מאז 1996 למעלה מ-23,000 איש סורבו להיכנס לישראל והוחזקו ב"חדר המסורבים".

מקור: דו"ח הוועדה הבינמשרדית לנושא עובדים זרים והקמת רשות הגירה, יולי 2002, עמ' 21.¹³²

בשנת 1998 דווח מנכ"ל משרד החוץ כי "הנהלת משרדו ביקרה במקום והתרשמה מהתנאים הקשים".¹³³ גם דו"ח הסנגוריה הציבורית מצייר תמונה דומה: "הצפיפות בחדרים גדולה, והחדרים הם ללא חלונות וללא שירותים ומקלחות. חלק ממסורבי הכניסה נאלצים לישון על מזרן שמונח על הרצפה, וההפרדה היחידה שנעשית בחדרים אלו היא בין נשים וגברים. אין כל הפרדה בין חולים ובריאים, בעלי עבר פלילי וחסרי עבר פלילי ומשוכנים בהם אף קטינים ותינוקות".¹³⁴ מדווחים שהגיעו ל"מוקד סיוע לעובדים זרים" מאנשים שהוחזקו במקום, עולים פרטים נוספים: החדרים דחוסים במיטות קומותיים והאוורור המועט מגיע מחלון זעיר ליד התקרה. כתובות נאצה בכל השפות מעטרות את הקירות. אין תנאים סניטאריים, השירותים נמצאים מחוץ לחדרים ויש להזעיק שוטר בכל יציאה לשירותים. לא תמיד מאפשרים למסורבי הכניסה להתקשר ולהודיע על עיכובם. נשמעו גם תלונות רבות על היעלמויות של כספים וחפצי ערך ממזוודות המסורבים, שהוחזקו בידי הרשויות.

בתגובה לחשיפת המצב בעיתונות, הכריז ראש מנהל האוכלוסין, הרצל גדז' במרץ 2002: "אנו מתקדמים במהירות לקראת פיתרון בעיית חדר המסורבים. יש כבר מקום לחדר תחליפי, בתנאי המתנה סבירים עם טלויזיה, טלפון וקפה. יש תקציב של משרד האוצר ואני מקווה מאוד שתוך חצי שנה נעבור לשם. מסורבי הכניסה אינם פושעים או עבריינים וצריך קודם כל להתייחס אליהם כאל בני אדם".¹³⁵ למעלה מחצי שנה חלפה ומסורבי הכניסה עדיין נכלאים באותו מקום ובאותם תנאים.

¹³² לפי דווח מנכ"ל המשרד לביטחון פנים בכנס בנושא אכיפה שנערך על ידי משרדו בנווה אילן ביום 25.01.2001, בשנת 2000 סורבה כניסתם של 7,093 בני אדם.

¹³³ גינוסר שחר, "תצאו בחוץ", ידיעות אחרונות, 08.03.2002.

¹³⁴ הסנגוריה הציבורית, "תנאי המעצר בתחנות משטרה ובמתקני מעצר אחרים של משטרת ישראל בשנת 2001", ינואר 2002, עמ' 19.

סיכום

מעצרו של מהגרי עבודה עד לגירושם ותנאי כליאתם הקשים, כמו גם היחס לאנשים שכניסתם לישראל נחסמה, אינם עולים בקנה אחד עם שמירה על כבוד האדם. מדינת ישראל נוהגת במהגרי העבודה כאילו היו פושעים מסוכנים ומחזיקה אותם בתנאים גרועים יותר מן התנאים בהם מוחזקים אסירים שהורשעו. מן הראוי היה שדווקא מדינת מהגרים מובהקת כישראל תאמץ מדיניות יותר הומאנית, שאינה בהכרח פחות יעילה.

¹³⁵ גינוסר שחר, "תצאו בחוץ", ידיעות אחרונות, 08.03.2002.

חוק הכניסה לישראל – פגמים בחוק וליקויים ביישומו

חוק הכניסה לישראל נחקק לראשונה בשנת 1952 במטרה להסדיר את שהייתם של אזרחים זרים בישראל.¹³⁶ בשנת 2001 תוקן החוק ונוספו לו מספר סעיפים שהשלכותיהם על זכויות האדם של מהגרי העבודה מרחיקות לכת.¹³⁷ התיקון לחוק נעשה בעקבות עתירה שהגישה האגודה לזכויות האזרח בשנת 1998 כנגד שר הפנים בעניינם של שלושה אזרחי סיריה לאון שהיו עצורים תקופה ארוכה. מטרת העתירה הייתה להביא ליצירת ביקורת שיפוטית על מעצר של מהגרי עבודה, אשר מסיבות שונות כגון העדר מסמכים מזהים או חוסר מימון לכרטיס טיסה, המתונו זמן רב בכלא לגירושם מישראל.¹³⁸

במהלך הדיונים בעתירה הסכימו הצדדים על יצירתו של נוהל ביניים עד לתיקון חוק הכניסה לישראל, שקבע, בין השאר, כי תפעל ערכאת ביקורת מנהלית על מעצרים של מהגרי העבודה. חלק מהוראות הנוהל אומצו מאוחר יותר בתיקון לחוק, אך גם לאחר מכן נותרו בו פגמים רבים. התיקון לחוק הסדיר את הליך המעצר והגירוש, והעניק להם שמות "מכובסים" - "משמורת" במקום מעצר ו"הרחקה" במקום גירוש. מאז שנכנס לתוקפו הוצאו צווי גירוש נגד כ- 3700 אזרחים זרים.

הליך המעצר של מהגר עבודה והביקורת על מעצר על-פי התיקון לחוק, חורגים מאמות המידה המקובלות במשפט הישראלי בנוגע למעצרים. התיקון פוגע באופן קיצוני בזכות לחירות אישית, בזכות לשוויון ובזכות לכבוד של האזרחים הזרים ונוגד את הוראות חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. פרק זה בוחן הן את הפגמים בחוק עצמו, והן את הליקויים ביישומו.

הליך המעצר והגירוש

שוטר או פקח שהוסמך לכך על ידי שר הפנים, רשאי לעצור אזרח זר החשוד בשהייה שלא כדין. על המשטרה להביא את העצור בפני ממונה ביקורת גבולות מטעם משרד הפנים תוך 24 שעות. הממונה צריך לבדוק שהעצור אכן שוהה שלא כדין, לפגוש אותו ולאפשר לו להשמיע את טענותיו. בסמכותו של ממונה ביקורת הגבולות להוציא צו משמורת כנגד מהגר העבודה, המאפשר להחזיקו במעצר עד לגירוש. העצור מוחזק תחילה בתחנות משטרה ובבתי מעצר משטריים ברחבי הארץ, ובהמשך יועבר לבית הכלא - גברים למעשיהו ונשים לנווה תרצה. לחילופין, רשאי הממונה לשחררו בערבות בתנאים מסוימים, למשל אם השתכנע כי מהגר העבודה יצא מישראל בכוחות עצמו, כי שהייתו הבלתי חוקית הייתה בתום לב, בשל גילו ומצב בריאותו, או בשל נימוקים הומניטאריים אחרים.

¹³⁶ חוק הכניסה לישראל, התשי"ב-1952.

¹³⁷ חוק הכניסה לישראל (תיקון מס' 9), התשס"א-2001. התיקון נכנס לתוקפו ביום 7.11.2001.

¹³⁸ בג"צ 4963/98 חסן בארי ססאי ואח' נ' שר הפנים.

על פי החוק, אדם שממונה ביקורת גבולות הורה על מעצרו, יש להביאו בהקדם האפשרי, ולא יאוחר מ- 14 יום, בפני בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין (להלן: בית הדין). תפקידו של בית הדין לקיים ביקורת שיפוטית על ההחלטה להחזיקו במעצר. המדובר בבית דין מנהלי, בו כשיר לכהן כל אדם אשר כשיר להיות שופט בבית משפט שלום, ואשר בקיא בדיני הכניסה לישראל והיציאה ממנה. תקופת כהונתו של שופט בבית דין זה היא שלוש שנים. בית הדין אינו מוסמך לבטל את צו הגירוש, אך מוסמך לקבוע תנאים בהם ישוחרר מהגר העבודה עד לגירושו. דיוניו של בית הדין מתקיימים במקום בו מוחזק העצור, קרי בתי מעצר או בכלא.

פגמים בחוק הכניסה לישראל

הבאה בפני בית הדין תוך 14 יום

כאמור, החוק מחייב להביא כל מהגר עבודה שנעצר בהקדם האפשרי, ולא יאוחר מ- 14 יום, בפני בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין. סעיף זה מפלה לרעה מהגרי עבודה לעומת אזרחים ישראלים החשודים בפלילים, אשר אותם מחויבת המשטרה להביא לביקורת שיפוטית בתוך 24 שעות.¹³⁹ מהסקר שערך "מוקד סיוע לעובדים זרים" בקרב העצורים בכלא עולה כי הגברים ממתינים במעצר 6 ימים בממוצע עד הבאתם בפני בית הדין; 20% מהגברים נאלצים להמתין למעלה משבוע ואילו 4% ממתינים למעלה מ- 14 יום, בניגוד להוראת החוק.¹⁴⁰

המשמעות של נתונים אלו היא כי עצורים רבים אשר עומדים בתנאים לשחרור בערבות, ממתינים ימים ארוכים במעצר עד אשר בית הדין דן בעניינם ומשחררם. ביום 20.11.2001 נעצרה בגין שהייה בלתי חוקית ט.א., אזרחית פיליפינים, אם לילדה בת שלוש. הפעוטה נותרה לבדה ללא השגחה, ואימה הוחזקה במעצר עד אשר שוחררה ע"י בית הדין כעבור יומיים בעקבות פניית עורך דינה; ביום 18.02.2001 נעצר ק.מ., אזרח סין, בגין שהייה שלא כדין. רק כעבור יומיים, לאחר שהופיע בפני בית הדין, התברר כי אשרת השהייה שלו בתוקף והוא שוחרר. ביום 17.09.2002 נעצר א.פ., אזרח ניגרי, למרות היותו חולה לב ובניגוד להכרזת משטרת הגירוש כי אינה עוצרת חולים. א.פ. זכה להופיע בפני בית הדין ולהשתחרר בערבות כספית רק 13 יום לאחר מעצרו.¹⁴¹

¹³⁹ רק לשם השוואה נציין כאן כי בבג"צ 6055/95, צמח נ' שר הביטחון, פ"ד נג (5) 241, קבע בית המשפט העליון כי חוק השיפוט הצבאי, לפיו מוסמך קצין שיפוט לתת פקודת מעצר כנגד חייל למשך 96 שעות בטרם הבאתו בפני שופט, נוגד את חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. בעקבות העתירה בוטל הסעיף, ותקופת המעצר קוצרה ל- 48 שעות.

¹⁴⁰ הסקר נערך בין 7 בנובמבר 2001 ועד סוף אוגוסט 2002 והקיף 1085 מהגרי עבודה מתוך 3250 מהגרי עבודה שנעצרו כמזעמדים לגירוש בכלא מעשיהו באותה תקופה. כאמור, תיקון מס' 9 לחוק הכניסה לישראל, שנכנס לתוקף ב- 07.11.2001, קבע כי על קצין ביקורת גבולות מטעם משרד הפנים לראות כל מהגר עבודה שנעצר בתוך 24 שעות ממעצרו, וכי יש להביא את העצור בפני בית דין מנהלי שפועל בכלא בתוך 14 יום ממעצרו.

¹⁴¹ פרוטוקול בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 30.09.2002.

בשל פרק הזמן העובר מיום המעצר ועד להופעה בפני בית הדין, לא מן הנמנע כי מהגרי עבודה בעלי אשרת עבודה ושהייה בתוקף ונעצרו בטעות, גורשו בטרם יובאו בפניו.

יחסי התלות בין בית הדין לבין משרד הפנים

חוק הכניסה לישראל הינו החוק היחיד המסמך בית דין מנהלי, ולא בית משפט רגיל, לערוך ביקורת שיפוטית על מעצר. להחלטות בית הדין השלכות מרחיקות לכת ביחס לחירותו של מהגר העבודה, ולכן עליו להיות בעל עצמאות שיפוטית ובלתי תלוי. ואמנם, בחוק הכניסה לישראל נכתב כי "בקיום תפקידיו אין מרות על בית הדין זולת מרותו של הדין"¹⁴². אלא שדרך מינוי בית הדין יוצרת תלות בינו לבין משרד הפנים, שאת החלטות נציגיו - ממוני ביקורת גבולות - הוא אמור לבקר. שופטי בית הדין מתמנים על ידי שר המשפטים, מבין עובדי המדינה, ובהמלצתו של שר הפנים. כמו כן, בניגוד לבית משפט רגיל בו שופטים מתמנים עד לפרישתם לגמלאות, שופטי בית הדין מתמנים לשלוש שנים בלבד, מה שמגביר את תלותם במשרד שממליץ על מינויים, קרי משרד הפנים. יש לציין גם ששתי השופטות שמונו לבית הדין היו עובדות של משרד הפנים עד מינויין ומשכורתן ממשיכה להיות משולמת על ידי משרד הפנים. התוצאה היא שבית הדין מתקשה לקבל החלטות נטולות פניות.

ואמנם, בית הדין נוהג להתייעץ עם נציגי משרד הפנים לפני החלטות שחרור ואף מעניק להם 24 שעות על מנת לערער על ההחלטה, בעוד שהעצור נשאר בכלא. אם העובד טוען כי הוא שוהה בארץ כחוק, ניתנת למשרד הפנים אורכה של מספר ימים (לרוב בין שלושה לשבעה, ויותר בתקופות של חגים), על מנת להעביר את תגובתו לבית הדין. ברוב המקרים בהם התבקשה תגובת משרד הפנים, לא ניתנה תשובה אלא לאחר פניות טלפוניות ומכתבי תזכורת רבים של מתנדבי המוקד. ב - 04.09.2002 הופיע בפני בית הדין ו.א. אזרח רומניה שטען הוא שהה ועבד כחוק. בית הדין הורה למשרד העבודה ולמשרד הפנים לבדוק את טענותיו ולהשיב תוך שלושה ימים. משרד הפנים לא השיב ורק שבועיים לאחר מכן שוחרר העובד לאחר שמעסיקו העיד כי הוא אמנם דובר אמת.¹⁴³

בהקשר זה, יש לציין כי ההחלטה אם מדובר באשרה בתוקף תלוייה ברצונו של המעביד וכמו כן קיימים קשיים טכניים באיתור המידע במערכת הנתונים של משרד הפנים, במיוחד לגבי עובדים שדרכוניהם הוחרמו בידי מעבידיהם. בנוסף, נציגי משרד הפנים לא נדרשים להציג לבית הדין ראיות כלשהן בדבר השהייה הבלתי חוקית של מהגר העבודה העצור. במקרים שבהם יש מחלוקת בשאלה אם אשרת עצור מסויים בתוקף, גרסת משרד הפנים זוכה להעדפה על פני גרסת של העצור. כך למשל, ב - 01.09.2002 נעצר אזרחי אוקראיני, בעל אשרת תייר בתוקף, בחנות מכולת. העילה למעצר הייתה כי הוא לכאורה עבד בחנות ובכך הפר את תנאי האשרה שלו. בדיון בפני בית הדין הוא הכחיש את ההאשמה וטען כי נכנס לחנות רק על מנת לרכוש מוצרים.

¹⁴² סעיף 13 יג לחוק הכניסה לישראל, התשי"ב - 1952.

בית הדין אפשר למשרד הפנים להגיב תוך שלושה ימים על טענות העצור.¹⁴⁴ תגובת משרד הפנים הייתה שהעצור נתפס עובד בחנות. לא נערכה כל בדיקה מול בעל החנות, עמדת המשרד התקבלה והעצור גורש.

תלות זו של בית הדין מביאה לכך שבמקרים רבים משרד הפנים כלל אינו מכיר בסמכותו עליו. לדוגמה, ביום 29.11.2001 החליט בית הדין על שחרורו בערבות של ד.ס. אזרח ירדן, לאור העובדה שנציבות הפליטים של האו"ם טיפלה בבקשתו למעמד פליט. ראש מנהל האוכלוסין במשרד הפנים כתב על גבי החלטת השחרור "לעכב שחרור בשלב זה", ואכן שחרורו התעכב עד שהפרשה פורסמה בתקשורת.¹⁴⁵ משרד הפנים גם נוהג להוסיף תנאים לשחרור בערבות מעבר לאלה שנקבעו ע"י בית הדין. לדוגמה, בעוד שבית הדין מעולם לא דרש בהחלטותיו כי הערב לשחרורו של מהגר עבודה יהיה אזרח ישראלי, משרד הפנים מסרב לקבל ערבות של אדם שאינו אזרח ישראלי. "מוקד סיוע לעובדים זרים" עתר בשמו של ק.ט, אזרח גאנה, ביולי 2002, אשר בית הדין קבע כי ישוחרר בערבות כספית, אך משרד הפנים סירב לשחררו שכן מפקיד הערבות היה מהגר עבודה השווהה בישראל שלא כדין.¹⁴⁶ רק לאחר הגשת העתירה שוחרר העובד.

הפרת החלטה של בית הדין בידי רשות מנהלית היא מעשה חמור הפוגע בתקינות סדרי השלטון. בנוסף, דרישה זו של משרד הפנים מאלצת את מהגרי העבודה להזדקק לסיועם של אזרחים ישראלים, לעתים תמורת תשלום, על מנת שיפקידו ערבות בשמם, והיא מצמצמת עוד יותר את סיכוייהם הקלושים ממילא להשתחרר בערבות.

דרך פעולתו של בית הדין

כאמור, חוק הכניסה לישראל הינו החוק היחיד המסמך בית דין מנהלי, לערוך ביקורת שיפוטית על מעצר. על פי הקבוע בחוק, בית הדין משוחרר מדיני הראיות, ואין צורך בהוכחה כלשהי, מלבד טענתו של משרד הפנים, כי אמנם שהה העצור שלא כדין.¹⁴⁷ כמו כן, החוק אינו קובע תקנות לסדרי עבודת בית הדין ואלה נקבעים על ידי בית הדין עצמו. דיוני בית הדין מתנהלים באופן השונה במידה ניכרת מאלו של בית משפט רגיל. בשל העובדה שהדיונים מתקיימים בכלא, מופר עיקרון פומביות הדיון, שהינו מעקרונות היסוד של המשפט הישראלי. מועדי התכנסותו של בית הדין אינם מתפרסמים, ואין כל כתובת הידועה לציבור, תיבת דואר או מספר פקס אשר באמצעותם ניתן לפנות לבית הדין ולהגיש בפניו מסמכים. אף הפרוטוקולים של בית הדין אינם מתפרסמים וניתן להשיגם דרך מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים", או על ידי פניה לשופטות בית הדין, אותן ניתן להשיג בטלפון הנייד.

¹⁴³ פרוטוקולי בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 04.09.2002, ותשובת בית הדין לביקורת משמורת לשאלת "מוקד סיוע לעובדים זרים" מיום 17.09.2002.

¹⁴⁴ פרוטוקולי בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 04.09.2002.

¹⁴⁵ פרוטוקולי בית הדין לביקורת משמורת של שוהים שלא כדין מיום 29.11.2001.

¹⁴⁶ עת"מ 21277/02 ת"א, ק.ט. נ' משרד הפנים.

אף שבית הדין מוסמך לדון בעניינם של אנשים שדוברים עברית דלה או לא כלל, הוא פועל ללא מתורגמנים. מובן מאליו שמחסום השפה יוצר קשיי תקשורת המחבלים בפעולתו של בית הדין ובהליך ההוגן ומונעים מן העצורים אפשרות להתגונן בפניו. הבעיה חמורה במיוחד במהגרי עבודה, אשר אינם דוברים נוספות פרט לשפת ארץ מוצאם. קשיי התקשורת בצירוף אופיין הבלתי רשמי של ישיבות בית הדין, לרוב באולם הביקורים בכלא, גורמים לכך שבתום ההליך עצורים לא מעטים הופתעו לשמוע מפי מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים" כי זה עתה הופיעו בפני בית דין. סיבה נוספת לכך היא העובדה שלעצורים לא ניתן כל מידע על זכויותיהם ועל ההליכים שהם עתידים לעבור עד לגירושם, ובכלל זאת על בית הדין, סמכויותיו וכיצד הם יכולים להיעזר בו.

כיום מכהנות בבית הדין שתי שופטות בלבד, המגיעות לכלא פעמיים בשבוע. בזמן חגים בית הדין אינו פועל כלל, ואין כל ביקורת על מעצרים של אנשים. נוכח ריבוי העצורים בכלא, מנסות השופטות לקצר את הדיונים ולדון בעניינם של עצורים רבים ככל האפשר בכל פעם, לעיתים אף כמה עשרות ביום. אך מובן שהדבר פוגע בהליך ההוגן, וחרף מאמציהן, ימי המעצר בהמתנה לדיון בבית הדין מתארכים וכאמור חורגים אף לעתים מגבולות 14 הימים.

שחרור בערבות

אצל אזרחי ישראל, המעצר הוא החריג והחירות היא הכלל. חוק המעצרים קובע כי "שופט לא יצווה על מעצר... אם ניתן להשיג את מטרת המעצר בדרך של קביעת ערובה ותנאי ערובה, שפגיעתם בחירותו של החשוד פחותה".¹⁴⁸ אצל מהגרי עבודה לעומת זאת, המצב הפוך. חוק הכניסה לישראל קובע כי יש להחזיק מהגר עבודה במעצר "אלא אם" נתקיימו תנאים מסויימים בהם "רשאי" (אך לא חייב) ממנה ביקורת גבולות לשחררו.¹⁴⁹

ואמנם, רק במקרים מועטים עשו ממוני ביקורת גבולות שימוש בסמכות המוקנית להם לשחרר מהגרי עבודה ממעצרים.¹⁵⁰ על פי נתוני שירות בתי הסוהר, 15% ממהגרי העבודה המגיעים לכלא מעשיהו, משתחררים מאוחר יותר בגין מעצר שגוי.¹⁵¹ יש בנתון זה כדי להמחיש את המחיר האנושי הכבד של מדיניות המעצר הוא הכלל והחריג הוא החירות. "מוקד סיוע לעובדים זרים" תיעד חמישה מקרים בהם נעצרו הורים יחידים בהותירם את ילדיהם ללא השגחה הולמת. שני מקרים אירעו לפני כניסת התיקון לחוק הכניסה לישראל לתוקפו, אך בשלושה מקרים אחרים ממנה ביקורת הגבולות ראה ושמע את טענות העצורים אך לא מצא

¹⁴⁷ סעיף 13 ח (ב) לחוק הכניסה לישראל, התשי"ב – 1952.

¹⁴⁸ "חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה מעצרים), תשנ"ו – 1996

¹⁴⁹ סעיף 13 א (ב) וסעיף 13 ו (א) לחוק.

¹⁵⁰ שאלה בדבר מספר מהגרי העבודה שנעצרו ושחררו בידי ממוני ביקורת גבולות הופנתה שישה חודשים לפני כתיבתו של דו"ח זה אל משרד הפנים, על פי חוק חופש המידע, ולא נענתה עד עצם היום הזה. הקביעה מבוססת על מידע שנאסף על-ידי "מוקד סיוע לעובדים זרים" בביקוריו בכלא מעשיהו.

¹⁵¹ שאלה בנושא זה, לפי חוק חופש המידע, הופנתה לשירות בתי הסוהר. נתון זה לקוח מתשובת הדובר, מיום 08.08.2002

לנכון לשחררם למרות שהחוק מאפשר לו זאת. הם שוחררו רק לאחר שהובאו בפני בית הדין בכלא. בנוסף, תיעד "מוקד סיוע לעובדים זרים" חמישה מקרים בהם נעצרו מהגרי עבודה אשר הוכרו ע"י האו"ם כפליטים ושהו בישראל כחוק, וארבעה מקרים בהם ילדיהם ונכדיהם של חסידי אומות העולם נעצרו בגין שהייה בלתי חוקית.¹⁵² בכל המקרים ממונה ביקורת הגבולות שמע את טענותיהם של העצורים, אך סרב לשחררם והם שוחררו על ידי בית הדין המנהלי רק לאחר שהוחזקו מספר ימים נוספים בכלא.

כך קרה גם לפ.א., אזרח גאנה, אשר נעצר בתאריך 6.3.2002 בגין שהייה בלתי חוקית, עת פנה למשרד הפנים עם רעייתו להסדיר את נסיעתם לארה"ב לאחר שזכו בגרין קארד. אשתו של פ.א הייתה באותה עת בהריון מתקדם ורופאיה קבעו כי עליה להיות בשמירת הריון. הוא ביקש להשתחרר בערבות על מנת שיוכל לסייע לאשתו, אך ממונה ביקורת הגבולות דחה את בקשת שחרורו. למחרת הורה בית הדין על שחרורו מטעמים הומניטאריים.¹⁵³ אלא שאף בית הדין ממעט לאשר שחרורים בערבות. על פי נתונים שמסר משרד הפנים, רק כעשרה אחוזים מהעצורים שמובאים בפני בית הדין משוחררים בערבות או בתנאים מגבילים.¹⁵⁴ במקרים המועטים בהם נעתר בית הדין לבקשת השחרור, נתבעים העצורים לשלם סכומי ערבות גבוהים, הנעים בין 10,000 ש"ח ל - 50,000 ש"ח. סכומים אלו צורמים במיוחד בהשוואה לתנאי שחרורם בערבות של עבריינים ישראלים. כאשר בית משפט קובע ערבות לעצור ישראלי הוא נוהג להתחשב במצבו הכלכלי ובחומרת העבירה המיוחסת לו. בדיון לגבי תנאי שחרור בערבות של חשוד בסחר נשים, עבירה חמורה לכל הדעות מזו של שהייה בלתי חוקית, קבעה השופטת איילה פרוקצ'יה כי יש לקבוע תנאי ערבות שיבטיחו ש"לא נהיה עדים למצבים שבהם עצורים שוהים במעצר תקופות ארוכות רק מן הטעם שלא הצליחו להמציא ערובות מבלי שעניינם נשקל שוב בניסיון להתאים את היקף התנאים הכספיים שהוטלו ליכולת ולאפשרויות האובייקטיביות העומדות בפני הנאשם".¹⁵⁵ העצור בתיק זה שוחרר ב - 5,000 ש"ח. בית המשפט המחוזי הביע ביקורת על קביעת סכומים גבוהים לערבות על ידי בית הדין וקבע, בערעור על נושא זה: "הערבות צריכה להיות בהישג ידו של המערער, שכן קביעת ערבות בסכום שידו אינה משגת הינה כהחלטה על השארתו במשמורת".¹⁵⁶ מאז נוהג בית הדין להתחשב מעט יותר במצבם הכלכלי של מהגרי העבודה, אך הערבויות עדיין גבוהות ביחס ליכולתם הכלכלית וביחס לאלו שנקבעות בנוגע לאזרחים ישראלים.

¹⁵² מזל מועלם, "בוטל צו גירוש נגד בן של חסידת אומות העולם", הארץ, 18.05.2001.

¹⁵³ החלטות בית הדין לביקורת משמורת מיום 07.03.2002.

¹⁵⁴ נורית פלטר "עשה את שלו – יכול ללכת" ידיעות אחרונות 03.09.2002.

¹⁵⁵ בש"פ 3153/00 ארנולד שלומוב נ' מדינת ישראל.

¹⁵⁶ החלטת כב' השופט קלינג בעמ"נ 151/02.

פגיעה בקטינים

גם בנוסח המתוקן של חוק הכניסה לישראל אין התייחסות לקטינים השוהים ללא היתר עם הוריהם ולהלכה, אין מגבלה על מעצרים. אך כל עוד מקומות הכליאה לשוהים שלא כדין הינם בתי מעצר, המשטרה אינה עוצרת ילדים, שכן לא קיים מקום בו ניתן להחזיקם עד לגירושם. עם זאת, לאחרונה פורסם כי מלון רנסנס בנצרת יוכשר להחזקת מהגרי עבודה לפני גירוש, וייתכן שבעתיד יוחזקו שם גם משפחות של מהגרי עבודה.¹⁵⁷ החוק מתעלם משאלות קשות, כמו מה יעלה בגורל ילדים שמשפחותיהם נעצרו, באיזה תנאים יוחזקו קטינים מועמדים לגירוש, אלו שירותים יסופקו להם ועוד. יש לציין שגירושם של משפחות שילדיהן נולדו בארץ צפוי להתעכב למשך תקופות ממושכות עקב היעדר דרכון לילדים. יתירה מכך, כיוון שבמקרים רבים ההורים הינם אזרחי מדינות שונות, משמעות הגירוש היא הפרדת הורים מילדיהם שכן אי אפשר יהיה לגרשם לאותה מדינה. לא ברור לאיזו מדינה יגורשו הילדים במקרה זה, ואף ידוע כי מדינות מסוימות מערימות קשיים במקרים כאלו.

מעצר בידי פקחים

עד סוף שנת 2000 פקחים ממשד העבודה נהגו לעצור מהגרי עבודה, אף שעל פי חוק לא הייתה להם הסמכות לעצור אדם. האגודה לזכויות האזרח פנתה מספר פעמים ליועץ המשפטי לממשלה בדרישה להורות לפקחים להפסיק מעצרים אלה, ובתחילת שנת 2001 הוציא היועץ המשפטי לממשלה הנחיה למשרד העבודה לחדול מכך.

התיקון לחוק הכניסה לישראל עקף מהמורה זו, וקבע בסעיף 13 ד (א) כי שר הפנים רשאי למנות פקחים אשר יהיו מוסמכים לבצע מעצרים של מהגרי עבודה. תיקון זה יוצר מצב בו פקחים של משרד העבודה ממלאים למעשה שני תפקידים סותרים: בעוד שתפקידם העיקרי אמור להיות הגנה על זכויותיהם של העובדים, כולל מהגרי עבודה, הם גם יעסקו במעצרים. חמור מכך, בעקבות הקמת מנהלת ההגירה משרד העבודה הנחה את פקחיו לעסוק אך ורק בנושא גירוש מהגרי עבודה.¹⁵⁸ התוצאה היא שמהגרי עבודה שזכויותיהם הופרו, יחששו לפנות למפקחי משרד העבודה שמא יעצרו. החוק עיגן מדיניות המפחיתת באופן ניכר את הסיכוי שמהגר עבודה יפנה לקבל סיוע ממשרד העבודה. גם אם יפנה ספק אם יקבלו, כי מירב מאמציו ומשאביו של משרד העבודה מכוונים למעצרים של מהגרי עבודה ומעט מאד לזכויותיהם כעובדים.

¹⁵⁷ קרא ברוך, "מלון 'רנסנס' בנצרת זכה במכרז השב"ס וישכן זרים לפני גירושם" הארץ 13.09.2002.

¹⁵⁸ דברת זהבה, "כל פקחי משרד העבודה מגרשים עובדים זרים" גלובס 02.10.2002.

ליקויים בישום החוק על ידי רשויות האכיפה

הבאה של עצורים בפני בית הדין לאחר 14 יום ממעצר

החוק קובע כי על ממונה ביקורת גבולות לשחרר אדם שלא הובא בפני בית הדין בתוך 14 יום ממעצרו.¹⁵⁹ בפועל, סירב עד עתה ממונה ביקורת גבולות לשחרר אנשים שלא הובאו בפני בית הדין במועד. מאז כניסתו לתוקף של התיקון לחוק תיעד "מוקד סיוע לעובדים זרים" 42 מקרים בהם עצורים הוחזקו יותר מ- 14 יום. אף אחד מהם לא שוחרר על ידי ממונה ביקורת הגבולות.

בתקופה הראשונה שלאחר כניסתו לתוקף של התיקון לחוק, נהג בית הדין לביקורת משמורת בכלא מעשיהו לשחרר באופן אוטומטי עצורים שלא הובאו בפניו במועד. כך למשל שחררה עו"ד שרון בבלי-לארי ביום 13.12.2001 שמונה אזרחים סינים ושני אזרחים ירדנים שהוחזקו הרבה מעבר לשבועיים שמתיר החוק בבית מעצר "קישון" מבלי לראות את בית הדין.¹⁶⁰ בהחלטת מיום 07.08.2002 בעניין אזרח ירדני בשם פ. ס. שהובא בפני בית הדין רק 17 יום לאחר מעצרו, כתבה עו"ד שרון בבלי-לארי, אב בית הדין: **"שעוריה בעיני כי מוחזק יושב במעצר 17 ימים על שהייה בלתי חוקית כאשר חוק הכניסה לישראל קובע מפורשות כי עליו להיות מובא בפני בית הדין לביקורת משמורת תוך 14 ימים מיום המעצר. משטרת ישראל נוהגת במוחזקי שב"ח כאילו אין החוק חל עליה, בזלזול ותוך רמיסת כבודם וזכויותיהם. .. אני קוראת לכל הנוגעים בדבר לדאוג כי משטרת ישראל תתחיל למלא את החוק. אציין במאמר מוסגר כי אחוז גבוה ביותר מן המקרים בהם 'נשכחים' מוחזקים בבתי מעצר קורים בבית מעצר קישון, והדבר טעון לכל הפחות בדיקה וריענון נהלים"!!!!!!**¹⁶¹ (ההדגשה במקור).

לאחרונה, הפסיק בית הדין שבכלא לשחרר מועמדים לגירוש שלא הובאו בפניו במועד. פניות רבות שנעשו בעניין זה על ידי "מוקד סיוע לעובדים זרים" לממונה ביקורת הגבולות ולבית הדין, נדחו בתואנה שלבית הדין שמורה הזכות לאשר בדיעבד את מעצרים של מהגרי העבודה שהוחזקו מעבר למותר על פי חוק.¹⁶² נוכח תלותו של בית הדין במשרד הפנים, סביר להניח כי שינוי זה נובע ממדיניות המשרד.

אי יידוע מועמדים לגירוש בדבר זכויותיהם

חוק הכניסה לישראל קובע כי יש ליידע מהגר עבודה שנעצר באשר לזכויותיו פעמיים: עם מעצרו, יש ליידעו, ככל האפשר, בשפה המובנת לו, על זכויותיו לפי החוק, וכן על זכותו להודיע על מעצרו לאדם קרוב לו,

¹⁵⁹ סעיף 13 יד(ד) לחוק הכניסה לישראל, התשי"ב – 1952.

¹⁶⁰ פרוטוקולים של בית הדין לביקורת משמורת על שוהים שלא כדין מיום 13.12.2001.

¹⁶¹ פרוטוקולים של בית הדין לביקורת משמורת על שוהים שלא כדין מיום 07.08.2002.

¹⁶² למשל, החלטת בית הדין, עו"ד שרה בן שאול וייס מיום 04.09.2002 בעניינו של זאנג הונג, אזרח סין שנעצר ביום 18.08.2002 והופיע בפני בית הדין רק 17 יום מאוחר יותר.

לעורך דין ולנציגות של מדינתו; ופעם שנייה בבתי המעצר ובתי הסוהר שבהם הוא מוחזק עד לגירוש. החוק מחייב לפרסם זכויותיהם של העצורים במקום בולט, בעברית ובאנגלית.¹⁶³

בפועל, אין מיידעים את העצורים באשר לזכויותיהם בעת מעצרם, והודעה על המעצר נמסרת לקונסולים רק לאחר שהם מועברים לכלא. לרוב, לא ניתנת לעצורים בבתי מעצר אפשרות להתקשר ולהודיע על מעצרם. אף בבית הכלא מופר החוק ועד עתה, קרוב לשנה לאחר שנכנס התיקון לתוקפו, לא נתלו דפי המידע. כמו כן, יש לציין כי אין די בפרסום המידע בשפה העברית - אותה רוב העצורים לא מבינים כלל, ובשפה האנגלית - המובנת רק לחלקם, ומן הראוי היה שהחוק יקבע כי יש לתרגם את דפי המידע לשפות שונות, במיוחד לשפות של ארצות שמהן מגיעים מהגרי העבודה בהזמנת הרשויות.

בהיעדר מידע, העצור אינו יודע כי עומדת לו הזכות לערער על צו הגירוש נגדו, בשל סיבות כמו היותו בעל אשרת עבודה כדין, בעל מעמד מוכר של פליט בידי האו"ם, או היותו חסיד אומות עולם. כמו כן, הוא אינו יודע כי הוא רשאי להיות מיוצג על ידי עורך דין, או בידי אדם אחר, הוא לא יודע על זכותו לדיון בפני בית הדין תוך 14 יום, ואינו יודע כי ביכולתו לבקש שחרור בערבות. בהיעדר מידע, העצורים מצויים באפילה מוחלטת גם לגבי הליכי הגירוש הנהוגים במדינת ישראל ולגבי מה שמצפה להם עד לגירושם, ורבים מהם חשים בושה עצומה על עצם החזקתם בכלא, אף שאינם פושעים.

"מוקד סיוע לעובדים זרים" ניסה למלא את החסר בעצמו ופנה לשירות בתי הסוהר, בבקשה שיתיר למתנדביו לחלק בין העצורים בכלא דפי מידע שנכתבו ותורגמו לשפות שונות. דפי המידע הועברו לאישור שירות בתי הסוהר, אך עד עתה, למעלה משמונה חודשים לאחר שנערכה הפנייה הראשונה ולמרות תזכורות, לא אושרה הבקשה. התנהלות זו של הרשויות יוצרת את התחושה הקשה, כי הן עושות כל שביכולתן למנוע מן העצורים את המידע הנדרש להם על מנת למצות את זכויותיהם. לא זו בלבד שרשויות החוק עצמן אינן מכבדות את החוק המחייב אותן ליידע את העצורים באשר לזכויותיהם, גורמים שונים רואים בניסיונם של מתנדבי "מוקד סיוע לעובדים זרים" למלא את החסר כ"הסתה". לא פעם שוגר למתנדבים המסר, כי אם ימשיכו ליידע עצורים בדבר זכויותיהם, ישללו מהם היתרי הכניסה לכלא.

אי מתן צו הרחקה בידי המועמד לגירוש

חוק הכניסה לישראל מחייב לתת בידי העצור את צו ההרחקה שלו.¹⁶⁴ בצו, לפי החוק, מופיעים תנאי השחרור בערבות, אם כי במרבית המקרים נמנעת אפשרות שחרור מעין זו. כמו כן, על פי הקבוע בחוק, אין לגרש אדם בטרם חלפו שלושה ימים מאז ניתן לו צו ההרחקה, על מנת שיוכל לערער עליו. בפועל, סעיף זה מופר תדיר; שכן, מרבית מהגרי העבודה כיום מגורשים ללא שקיבלו לידם את הצו כלל. כיוון שצו ההרחקה נדרש על ידי

¹⁶³ סעיף 13 א(ה) וסעיף 13 ח(ו) לחוק הכניסה לישראל, התשי"ב – 1952.

משרד הפנים לצורך ביצוע ההליך, המסובך ממילא, של שחרור בערבות, אי העברתו לידי העצור מעכבת את שחרורו.

הפרדה בין בין עצירים ואסירים פליליים לבין מהגרי עבודה ממתנינים לגירוש

בשל השוני הקיים בין מהגר עבודה הממתין לגירוש בשל שהות בלתי חוקית, עבירה שדרגתה פחותה, לבין עצור שעבר עבירה פלילית המחייבת את מעצרו או מאסרו, קבע חוק הכניסה לישראל, ברוח המשפט הבין לאומי, כי יש להפריד בין עצורים ישראלים לבין מהגרי עבודה.¹⁶⁵ אך גם כאן, דברי המחוקק לחוד ומעשים לחוד, שכן אין הפרדה כזו ברובן המכריע של תחנות המשטרה ובתי המעצר. למעשה, רק בכלא מעשיהו נשמרת ההפרדה בין אסירים פליליים לבין מהגרי העבודה, וישנם שלושה אגפים מיוחדים המיועדים להם. בנווה תרצה, לעומת זאת, אין אגף מיוחד למועמדות לגירוש, ולכן פעמים רבות הן עצורות יחד עם אסירות פליליות.

סיכום

הפגמים בחוק הכניסה לישראל וביישומו, פוגעים בזכויותיהם של מהגרי העבודה, זכויות אשר חלקן אף מעוגנות בחוקי היסוד של מדינת ישראל. החוק מספק הסדר חלקי בלבד ובלתי מספק לסוגיית המעצר והגירוש של מהגרי העבודה השוהים בישראל שלא כדין. הפגמים העיקריים בחוק הינם פרק הזמן הממושך עד לעריכת הביקורת השיפוטית; מאפייניו של בית הדין המוסמך לבצע ביקורת זו וחוסר עצמאותו מול משרד הפנים; שחרור בערובה הינו החריג והמעצר הינו הכללי; התעלמות החוק מסוגיית הקטינים ומתן סמכויות מרחיקות לכת לפקחים אשר עומדות בסתירה לתפקיד שהיה אמור להיות תפקידם העיקרי – אכיפת חוקי העבודה.

יישום החוק רצוף אף הוא ליקויים הגורמים להפרת זכויותיהם של העצורים: עצורים אינם מובאים בפני בית הדין אף בתום 14 יום; לעצורים לא נמסר מידע באשר לזכויותיהם; צו ההרחקה אינו נמסר לעצורים, למרות שהחוק מחייב לעשות כן; ומהגרי העבודה העצורים לצורך גירוש אינם תמיד מופרדים מעצורים פליליים.

החוק ודרך יישומו פוגעים בזכותם של מהגרי העבודה לחירות אישית, לכבוד ולשוויון. לא נותר אלא לצטט מדבריו של השופט אלון בנושא זה, אשר אמר:

"... מתוך מכלול החירויות שאנו מצווים על שמירתן, ההגנה הראשית והראשונית היא זכותו של היחיד הבודד וה'אפור', שהרבים, לעתים קרובות, אדישים כלפיו, והוא נשכח במאבקו, שלא תישלל חירותו ושלא ייפגע חופשו... חביב אדם שנברא בצלם - כל אדם, כקטן כגדול, כנעלם וכמפורסם..."¹⁶⁶

¹⁶⁴ סעיף 13 ד לחוק הכניסה לישראל, התשי"ב – 1952.

¹⁶⁵ ס 13 ח (ב) לחוק הכניסה לישראל

¹⁶⁶ ב"ש 1/87, דננשוילי נ' מדינת ישראל, פ"ד מא(2) 281, בעמ' 289

סיכום והמלצות

מדיניותה של ישראל כפי שנחשפה בדו"ח, גורמת לנזקים עצומים במגוון רחב של נושאים. מדינה דמוקרטית אינה יכולה להשלים עם מדיניות הגורמת להפרה שיטתית של זכויות אדם ולרמיסת שלטון החוק. הפגיעה לא מצטמצמת למהגרי העבודה, ואת מחירה משלמים ישראלים רבים ובראשם עובדים שנפלטו משוק העבודה ועובדים שנשארו בו בתנאים ירודים. מדיניות כוחנית זאת כשלה אפילו במטרתה המוצהרת: צמצום מספרם של מהגרי העבודה.

"מוקד סיוע לעובדים זרים" מציע לשנות מן היסוד את התפיסה, ולאמץ פתרון המשלב אנושיות ויעילות. אם הרשויות יקפידו להגן על הזכויות המוקנות למהגרי העבודה בחוק, למנוע את ניצולם ושעבודם ולהשוות את תנאיהם ושכרם לאלה של עובדים ישראלים, מעבידים יפסיקו להעדיף אותם. בלא עבודה יצאו מהגרי העבודה את הארץ בעצמם, ויחפשו את מזלם במקום אחר. זהו פתרון מעשי כבר בטווח הקצר. מרכיביו העיקריים הם:

לבטל את כבילת העובדים למעבידים: להעניק את רשיון העבודה לעובדים, לפרק זמן מוגדר, ולאפשר להם לבחור באופן חופשי את מעסיקיהם. אפשר לנתב את העובדים לענפי תעסוקה רצויים ע"י הגבלת האשרה לענפים מסויימים (בניין, חקלאות, סיעוד).

לאכוף את החוק על המעבידים: להחזיר את פקחי משרד העבודה לתפקידם המקורי ולאכוף בנחישות חוקים שבכוחם למנוע ניצול ושעבוד, כמו חוק שכר מינימום וחוק עובדים זרים, והאיסורים על החרמת דרכונים ועל גביית עמלות מעובדים תמורת קבלת עבודה. האכיפה תשמוט את הכדאיות הכלכלית הגורמת להעדפת מהגרי עבודה ותביא לביטולו של הסחר בבני אדם.

להפסיק להביא מהגרי עבודה נוספים ולשלב את אלה שכבר בישראל: לרשום אותם בשירות התעסוקה תוך ציון מקצועם והתחייבות מצידם לצאת מן הארץ בתוך פרק זמן סביר, ולאפשר להם להיקלט בעבודה בענפים בהם חסרים עובדים ישראלים. אפשר לשקול הפקדת ערבויות כספיות שיבטיחו את יציאתם מן הארץ.

לבטל את ההחלטה על גירוש המוני ולהפסיק את ציד האדם של מהגרי העבודה: הגירוש יינקט בזהירות, כמוצא אחרון, ולאחר שמוצו אפשרויות אחרות לצמצום השהייה הבלתי חוקית.

לאפשר לעובדים למצות הליכים משפטיים ולא להחזיקם בכלא או לגרשם: יש לעודד מתן עדות נגד מפרי חוק, בין היתר ע"י מתן אשרת עבודה זמנית.

להפסיק ללבות שנאת זרים ולכבדם כעובדים וכבני אדם.

המלצות אלה עולות בקנה אחד עם מגמות גוברות והולכות במדינות מערביות, אשר בצד נסיוןן להגביל את מספר מהגרי העבודה, מבינות את המחיר הבלתי נסבל של הפקרתם. אם יתקבלו, יתרמו ההמלצות לחוסנה של ישראל ויהוו לקח ראוי להיסטוריה של העם היהודי: "כי גרים היינו..."

מקורות

חקיקה

- חוק חופשה שנתית, התשי"א – 1951.
- חוק הכניסה לישראל, התשי"ב – 1952.
- חוק הגנת השכר, התשי"ח – 1958.
- חוק העונשין התשל"ז – 1977.
- חוק שכר מינימום, התשמ"ז – 1987.
- הצעת חוק הסדרים למניעת עושיק וקיפוח של עובדים זרים, התשנ"ד – 1994
- חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה מעצרים), התשנ"ו – 1996
- חוק העסקת עובדים על ידי קבלני כח אדם, התשנ"ו – 1996
- תקנות עובדים זרים (איסור העסקה שלא כדין והבטחת תנאים הוגנים) (מגורים הולמים), התש"ס – 2000.

פסיקה

- ב"ש 1/87, דננאשוילי נ' מדינת ישראל.
- דנ"פ 2316/95, גנימאת נ' מדינת ישראל
- בג"צ 6055/95, צמח נ' שר הביטחון.
- בג"צ 2117/97, פלטיה נ' משטרת ישראל.
- בג"צ 199/98, ו.ל. נ' שר הפנים.
- בג"צ 4963/98, חסן בארי ססאי ואח' נ' שר הפנים.
- בש 73/00 מדינת ישראל נ' נטליה פינסקו.
- בש 91548/00, מדינת ישראל נ' ווריובקין.
- בש"פ 3153/00, ארנולד שלומוב נ' מדינת ישראל.
- ת"פ 1081/00, מדינת ישראל נ' סולל בונה.
- בג"צ 5903/01, פטריסיו דיאז נ' משטרת ישראל.
- בג"צ 545/02, רופאים לזכויות אדם נ' השר לבטחון פנים (טרם ניתן פסק דין)
- בג"צ 740/02, ס.מ. נ' משטרת ישראל.
- בג"צ 4542/02, "קו לעובד" ואח' נגד ממשלת ישראל.
- עת"מ 500/02, הא ג'אן טיאן ואח' נ' שר הפנים.
- עת"מ 576/02, ד.א. נגד שר הפנים.

דוחות

בר-צורי רוני, "עובדים זרים ללא היתר בישראל, 1999", הרשות לתכנון כוח אדם, משרד העבודה והרווחה, מרץ 2001.

בר-צורי רוני, "עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בשנת 2001" הרשות לתכנון כוח אדם, משרד העבודה והרווחה, 2002.

דו"ח בנק ישראל, "עובדים זרים בישראל", דצמבר 2000.

דו"ח הסנגוריה הציבורית, "תנאי המעצר בתחנות משטרה ובמתקני מעצר אחרים של משטרת ישראל בשנת 2001", ינואר 2002.

דו"ח מבקר המדינה לשנת 1998 (מס' 49).

המכון הישראלי לדמוקרטיה, "העסקת עובדים זרים", יוני 1998.

מוקד סיוע לעובדים זרים, "סחר בנשים בישראל", דצמבר 2001.

קו לעובד, "כבילת עובדים זרים למעבידים: מדיניות ותוצאותיה", דף מידע, קו לעובד, יולי 2002.

קו לעובד, "עובדים או עבדים? על הסחר בעובדים זרים בישראל.", נייר עמדה, אוגוסט 2002.

רופאים לזכויות אדם, "מחיר הצפיפות", יוני 2002.

רכלבסקי יובל, "דו"ח הוועדה הבינמשרדית לעובדים זרים והקמת ראשות הגירה", יולי 2002

Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons
Report 13/07/2001, US State Department.

Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons
Report 05/06/2002, US State Department.

Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000: Trafficking in Persons
Report 11/06/2003, US State Department.

אמנות

האמנה בדבר עבדות, 1926

The International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), 1966.

Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime

- אברהמי עידית, "התפילה הופסקה", העיר, 22.6.2001.
- אימרגליק שירה ואח', "פועלים זרים סירבו להתפנות לבית חולים כי חששו מגירוש", מעריב 18.07.2002.
- אימרגליק, בן דוד ואשר, "אחת בלילה, דפיקה בדלת" מעריב, 03.09.2002.
- אשר איתי, "נסגרה כנסיית העובדים הזרים", מעריב, 29.09.2002.
- בקר אביחי, "מרדף", מוסף הארץ, 09.08.2002.
- גולן יהודה, "אסירים ישוחררו בגלל הצפיפות" מעריב, 02.07.2002.
- גינזור שחר, "תצאו בחוץ", ידיעות אחרונות, 08.03.2002.
- דברת זהבה, "כל פקחי משרד העבודה מגרשים עובדים זרים" גלובס 02.10.2002.
- דואק נחמה ורגב דוד, "שרון מעסיק עובדת זרה בניגוד לרשיון", ידיעות אחרונות, 04.02.2001.
- דוד מרב, "עובדים זרים בלתי חוקיים מועסקים בבית העלמין הצבאי בהר הרצל", מעריב 22.07.2002.
- דותן יחיאל, "עובדים זרים ללא היתר כנסת", ידיעות תל אביב, 12.07.2002.
- דיאז פטריסיו, "איך אני יכול לגעת בלבך" אתר האינטרנט וואלה, 12.03.2002.
- זוהר אסף, "עובדים על זה", גלובס, 26.08.2002.
- זוהר אסף, "מחיר ההתעלמות", גלובס 24.09.2002.
- חרומצ'נקו יולי "מצטערים, הרמאים פעלו בדרך כלל במסגרת החוק", הארץ 27.08.2001.
- לשם, רגב, ומאירי, "נעצר בכיר בשירות התעסוקה בחשד שהיה מעורב בסחר בפועלים זרים", ידיעות אחרונות, 25.12.2001.
- מאירי אורון, רפפורט מירון ופטרסבורג עופר, "יש לכם מובטלים, בשביל מה אתם צריכים אותנו?", ידיעות, 07.12.2001.
- מוסקוביץ ישראל, "עובדים זרים שיפצו את הביטוח הלאומי", ידיעות אחרונות, 03.06.2002.
- מזל מועלם, "בוטל צו גירוש נגד בן של חסידת אומות העולם", הארץ, 18.05.2001.
- נורית פלטר "עשה את שלו – יכול ללכת" ידיעות אחרונות 03.09.2002.
- סומברג דנה, "אלי ישי קובע את הדד ליין", זמן תל אביב, 30.08.2002.
- סומברג דנה, "לא אוריד את הראש", זמן תל אביב, 20.09.2002.
- סיני רותי, "חברות כ"א וקבלנים מביאים עובדים מיותרים ומוכרים אותם", הארץ, 22.07.2001.
- סיני רותי, "בשכונת התקווה אומרים: 'שהזרים יתפללו, רק לא כאן'", הארץ, 27.09.2002.
- סיני רותי, "חשוד בהקצאה לא חוקית של היתרי עבודה לפועלים זרים משתף פעולה עם המשטרה", הארץ, 02.12.2001.
- סיני רותי, "למה משקיעה המדינה מאתיים מיליון שקלים בגירוש 150 אלף עובדים זרים? כדי לפנות מקום למאה אלף עובדים חדשים שיכניסו למאכערים מיליארד שקלים", הארץ, 02.10.2002.
- סיני רותי, "מתווכים לא יורשו לייבא עובדים זרים לענפי החקלאות והבניין", הארץ, 15.01.2002.

סיני רותי, "ספקי התאילנדים מרוויחים על גב הפועלים", הארץ, 22.05.2002.

סיני רותי, "שרון הורה לגרש 50,000 פועלים בתוך שנה", הארץ, 23.07.2002.

סיני רותי, "חשד: שירות התעסוקה חרג ממכסת עובדים זרים בחקלאות" הארץ, 15.01.2002.

פלתר נורית, "עובדים לא חוקיים הגישו כיבוד בדיון על גירוש זרים", ידיעות אחרונות, 26.01.2002.

קרא ברוך וסיני רותי, "השר בניזרי חשוד בקבלת שוחד מקבלן", הארץ, 20.02.2002.

קרא ברוך וסיני רותי, "בוכריס נחקר בעניין החשד לשוחד לבניזרי", הארץ, 26.02.2002.

קרא ברוך, "החל גירושם בכוח של עובדים זרים לא חוקיים", הארץ, 24.09.2002.

קרא ברוך, "מלון 'רנסנס' בנצרת זכה במכרז השב"ס וישכן זרים לפני גירושם" הארץ, 13.09.2002.

רגב דוד וצימוקי טובה, "השר לנדאו: לא עוצרים פושעים כי בתי הכלא מלאים", ידיעות אחרונות, 09.01.2002.

שלמה אברמוביץ, "אפשר לחטוף אותם, לכלוא אותם, לשדוד אותם", מוסף 7 ימים, ידיעות אחרונות, 02.07.1999.

ש.י.ר. • שירותי שובדים זרים לקבלנים בפריסה ארצית
סמלנו : דבקות בחלוצת העקב

27 אוגוסט, 2002
יו"ט אלול, תשס"ב
באמצעות פקסימיליה

שבנו / יזם יקר !

הנדון: חיתרים לעובדים זרים

1. אנו זקוקים עבור אחד מלקוחותינו להיתרים בדחיפות.
2. אנו מתחייבים:
 - א. לבטחונות מלאים.
 - ב. לתשלום הוגן.

לשרותך בכל עת

מנכ"ל
יחודה לוג

054-360637

03-5226983 : פקס	03-5774134 : טל	בני ברק,	רח' חירקון 38,	מרכז
04-8731930 : פקס	04-8731928 : טל	קרית ביאליק,	מרכז עבר,	צפון
02-6255337 : פקס	02-6243636 : טל	ירושלים,	רח' חשש עשר 7,	דרום